

Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma

Jorgaleaddji: Jouni Vest

Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax

Kansikuva: Haltin päältä kohti Haltijärven laaksoa, edessä lähin huippu on Gieddecohkka ja takana horisontissa Peltsa Ruotsin puolella. Matalin kohta taustalla Meekon laaksoa. Kuva Pasi Nivasalo.

© Metsähallitus 2008

ISSN 1796-2943

ISBN 978-952-446-604-2 (nidottu)

ISBN 978-952-446-605-9 (pdf)

120 kpl

Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2008

Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma

METSÄHALLITUS

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2008
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	10.1.2008
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	3613/623/2004
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	Erämaa-alue		
ALUEEN NIMI	Käsivarren erämaa-alue		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Käsivarren erämaa FI 1300105		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	<p>Erämaalain (62/1991) mukaisesti Metsähallitus on laatinut Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman, jolla pyritään alueen erämaaluonteen säilyttämiseen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseen.</p> <p>Erämaa-alueen hoidon ja käytön seurantaan esitetään pysyviksi tarkoitettujen päätösten sijaan pysyvää prosessia. Tämä tarkoittaa sitä, että suunnitelma tulee tarkistaa 10–15 vuoden välein tai useamminkin ja tämän tarkistuksen tulee tapahtua osallistavan suunnittelun periaatteella. Kuitenkin suunnitelman päälinjat – kuten esimerkiksi vyöhykeistäminen ja siihen perustuva maankäytön ohjaus – on tarkoitettu mahdollisimman pysyviksi päätöksiksi.</p> <p>Käsivarren erämaa-alue on Suomen toiseksi suurin lakisääteinen erämaa-alue, pinta-alaltaan lähes 220 000 ha. Sekä luontonsa että kulttuurinsa puolesta Käsivarsi on ainutlaatuinen osa Suomea. Alueen luoteisosan suurtunturit ovat Suomessa ainoa alue, joka kuuluu Skandinavian vuoriston vedenjakajaan, Köli-vuoristoon. Lähes kaikki Suomen yli 1 000 metriä korkeat tunturien laet sijaitsevat Käsivarren erämaa-alueella.</p> <p>Virkistyskäyttö on erämaa-alueen nuorin maankäyttömuoto, mutta Suomen muihin erämaihin verrattuna retkeilijät löysivät Käsivarren jo suhteellisen varhain. Edelleen Käsivarren erämaa-alue on retkeilijöiden ja matkailijoiden keskuudessa suosituin Suomen lakisääteisistä erämaista, sillä sinne tehdään vuosittain useita tuhansia käyntejä. Erämaassa on yksi kesäaikainen merkitty retkeilyreitti, Kalottireitti, jonka kokonaispituus on 800 km. Erämaassa reitti kulkee noin 40 km:n matkan. Hetasta Kilpisjärvelle kulkeva 180 km:n pituinen moottorikelkkaura kulkee erämaa-alueella noin 50 km. Toinen 40 km:n merkitty kelkkaura kulkee Saarikoskelta Raittijärvelle.</p> <p>Käsivarren erämaa on tietön, muttei asumaton. Erämaan sisällä on Raittijärven kylä, jossa osa perheistä asuu edelleen lähes ympärivuotisesti. Lisäksi alueella on paliskunnan paimentopaikkoja sekä tukikohtia poronhoidon ja muiden luontaiselinkeinojen tarpeisiin. Yksityismaita ei alueen sisällä ole.</p> <p>Käsivarren erämaa kuuluu kokonaisuudessaan Käsivarren paliskunnan porolaidunnusalueeseen. Alueen suurimmilla järvillä harjoitetaan kotitarvekalastusta. Lisäksi kalastus on merkittävä osa elinkeinokokonaisuutta alueen luontaiselinkeinojen harjoittajille.</p> <p>Metsästys on osa paikallista elämäntapaa ja kulttuuria. Riekkö on alueen ainoa metsästettävä kan lintu, ja sitä pyydetään myös perinteiseen tapaan ansoilla.</p> <p>Suunnitelma on saatavissa kokonaisuudessaan saamenkielisenä.</p>		
AVAINSANAT	erämaa-alueet, porotalous, luontaiselinkeinot, saamelaiskulttuuri, virkistyskäyttö		
MUUT TIEDOT	Hoito- ja käyttösuunnitelman ovat kirjoittaneet Liisa Kajala ja Teppo Loikkanen.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 39		
ISSN	1796-2943	ISBN (NIDOTTU)	978-952-446-604-2
		ISBN (PDF)	978-952-446-605-9
SIVUMÄÄRÄ	134 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAikka	Kopijyvä Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	10 euroa

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahciráddehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2008
DOAIMANADDI	Meahciráddehus	DOHKKEHANBEAIVEMEARRI	10.1.2008
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	3613/623/2004
SUODJANGUOVLOTIIPA/ SUODJALANPROGRÁMMA	Meahceguovlu		
GUOVLLU NAMMA	Giehtaruohtasa meahceguovlu		
NATURA 2000 -GUOVLLU NAMMA JA KODA	Giehtaruohtasa meahceguovlu FI 1300105		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahciráddehus		
ALMMUSTUHTTIMA NAMMA	Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Meahceguovlolága (62/1991) mielde Meahciráddehus lea dahkan Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána, mainna geahččalit sealluhit guovllu meahceguovloiešlági, dorvvastit luondduealáhusaid ja dorvvastit sámekultuvrra ja ovddidit luonddu mánggabealat anu ja dan vejolašvuodaid.</p> <p>Meahceguovllu dikšuma ja geavaheami čuovvuma várás árvaluvvo bissovaš proseassa bissovažžan oaivvilduvvon mearrádusaid sadjái. Dát oaivvilda dan, ahte plána galgá sáhttit dárkkistit 10–15 jagi gaskkaid dahje dávjjitge, ja dát dárkkisteapmi galgá dáhpáhuvvat oassálasti plánema prinsihpa vuodul. Goittotge plána váldoprinsihpat leat oaivvilduvvon nu bissovaš mearrádussan go vejolaš.</p> <p>Giehtaruohtasa meahceguovlu lea Suoma nubbin stuorámuš lágasmearriduvvon meahceguovlu, man viidodat lea lagabui 220 000 hektára. Sihke luonddu ja kultuvrra dáfus Giehtaruohtasa lea áidnalunddot oassi Suomas. Meahceguovllu oarjedavágeaži stuorraduoddat leat Suomas áidna guovlu, mii gullá Skandinávia váriid éahcejuohkamii, Giellasa-váriide. Measta buot Suoma badjel 1 000 mehtera allosaš duottaralážat leat Giehtaruohtasa meahceguovllus.</p> <p>Lustageavaheapmi lea Giehtaruohtasa meahceguovllu nuoramus eanangeavahanhápmi, muhto eará meahceguovlluid ektui vánddardeaddjit ”gávdne” Giehtaruohtasa meahceguovllu juo viehka árrat. Dasa lassin Giehtaruohtasa meahceguovlu lea vánddardeddiid ja mátkkálaččaid gaskkas bivnuheamos Suoma lágasmearriduvvon meahceguovlluin, dasgo dohko dahkkojuvvojit jahkásaččat duháhat gallestallamat. Giehtaruohtasa meahceguovllus lea okta geasiáigásaš merkejuvvon vánddardanjohtolat, Kalohttageinnodat, man ollesguhkkodat lea 800 km. Meahceguovllu siste dát johtolat manná sullii 40 km. Heahtás Gilbjesjávraí manni 180 km:a guhkkosaš mohtorgielkávuojáhat manná meahceguovllu siste sullii 50 km. Nubbi 40 km:a guhkkosaš merkejuvvon mohtorgielkávuojáhat manná Sáreguoikkas Ávžžášjávraí.</p> <p>Giehtaruohtasa meahceguovllus eai leat geainnut, muhto dat ii leat buiga meahccci. Meahceguovllu siste lea Ávžžášjávraí giláš, gos muhtun bearrašat ássat ainge measta birra jagi. Dasa lassin guovllus leat bálgosa guođohanbáikkit ja doarjabáikkit boazodoalu ja eará luondduealáhusaid dárbbuide. Priváhtaeatnamat eai leat guovllu siste.</p> <p>Giehtaruohtasa meahceguovlu gullá ollásit Giehtaruohtasa bálgosa boazoguohtonguvllui. Meahceguovllu stuorámuš jávriin guolástit ruovttudárbbuide. Dasa lassin guolástus lea mearkkašahtti oassi ealáhusollisvuodas guovllu luondduealáhusbargiide.</p> <p>Meahcebivdu lea oassi báikkálaš eallinvuogis ja kultuvrras. Rievssat lea áidna eanaloddi, mii bivdojuvvo ja dan bivdet maiddái árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin.</p> <p>Plána lea fidnemis ollásit sámegillii.</p>		
ČOAVDDASÁNIT	meahceguovllu, boazodoallu, luondduealáhusat, sámekultuvrra, lustageavaheapmi		
EARÁ DIEĐUT	Dikšun- ja geavahanplána leaba čállán Liisa Kajala ja Teppo Loikkanen.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 39		
ISSN	1796-2943	ISBN (NJADDON)	978-952-446-604-2
		ISBN (PDF)	978-952-446-605-9
SIIDOLOHKU	134 s.	GIELLA	suomagielat
GOASTTIDEADDJI	Meahciráddehus	PRENTENBÁIKI	Kopijyvä Oy
JUOHKKI	Meahciráddehus, Luonddu- bálvalusat	HADDI	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2008
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	10.1.2008
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	3613/623/2004
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE /SKYDDSPROGRAM	Ödemarksområde		
OMRÅDETS NAMN	Ödemarksområdet Lapska armen		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Lapska armens ödemark FI 1300105		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för ödemarksområdet Lapska armen		
SAMMANDRAG	<p>Forststyrelsen har i enlighet med ödemarkslagen (62/1991) gjort upp en skötsel- och användningsplan för ödemarksområdet Lapska armen, med vilken syftet är att bevara området karaktär av ödemark, trygga naturnäringarna och den samiska kulturen samt utveckla en mångsidig användning av naturen och förutsättningarna för detta.</p> <p>För uppföljningen av skötseln och användningen av ödemarksområdet föreslås en varaktig process i stället för beslut som är avsedda att vara permanenta. Detta innebär att planen bör ses över med 10–15 års mellanrum eller oftare och att denna översyn bör ske enligt principen för deltagande planering. Huvudlinjerna i planen – t.ex. indelningen i zoner och den styrning av markanvändningen som baserar sig på den – är ändå avsedda att utgöra så permanenta beslut som möjligt.</p> <p>Lapska armens ödemarksområde är Finlands näst största lagstadgade ödemarksområde med en areal på nästan 220 000 ha. Lapska armen utgör en unik del av Finland vad gäller såväl naturen som kulturen. Högfjällen i områdets nordvästra del är det enda området i Finland som hör till den skandinaviska fjällkedjans vattendelare, Kölen. Nästan alla fjälltoppar i Finland som är högre än 1 000 meter finns inom Lapska armens ödemarksområde.</p> <p>Rekreation är den yngsta markanvändningsformen i ödemarksområdet, men jämfört med Finlands andra ödemarker hittade friluftsfolket Lapska armen relativt tidigt. Ödemarksområdet Lapska armen är fortfarande det populäraste lagstadgade ödemarksområdet bland friluftsfolket och turisterna i Finland, eftersom antalet besök per år uppgår till flera tusentals. I ödemarksområdet finns en vandringsled som är markerad sommartid, Nordkalottleden. Leden, som är totalt 800 km lång, går genom ödemarken på en sträcka av ungefär 40 km. Ungefär 50 km av den 180 km långa skoterleden från Hetta till Kilpisjärvi går genom ödemarksområdet. En annan 40 km lång markerad skoterled går från Saarikoski till Raittijärvi.</p> <p>Lapska armens ödemark är väglös, men inte obebodd. Inom ödemarken finns Raittijärvi by, där en del av familjerna fortfarande bor nästan året runt. Inom rådet finns dessutom renbeteslagets renvallar samt replipunkter för renskötselns och andra naturnäringars behov. Inom området finns inga enskilda marker.</p> <p>Lapska armens ödemarksområde hör i sin helhet till Lapska armens renbeteslags renbetesområde.</p> <p>I de största sjöarna i området bedrivs husbehovsfiske. Dessutom utgör fisket en betydande del av näringshelheten för dem som bedriver naturnäringar i området.</p> <p>Jakten är en del av det lokala levnadssättet och kulturen. Ripan är den enda hönsfågel som kan jagas i området, och den fångas också på traditionellt vis med snara.</p> <p>Planen finns också i sin helhet på samiska.</p>		
NYCKELORD	ödemarksområden, renskötsel, naturnäringar, samisk kultur, rekreation		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har skrivits av Liisa Kajala och Teppo Loikkanen.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja C 39		
ISSN	1796-2943	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-604-2
		ISBN (PDF)	978-952-446-605-9
SIDANTAL	134 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Kopijyvä Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	10 euro

Esipuhe

Erämaalaki velvoittaa Metsähallituksen laatimaan erämaa-alueille hoito- ja käyttösuunnitelmat. Ympäristöministeriön vahvistettua hoito- ja käyttösuunnitelman on alueesta vastaava viranomainen velvollinen toimimaan suunnitelman mukaisesti.

Erämaasuunnitelmat laaditaan Rio de Janeirossa vuonna 1992 hyväksytyjen ja Suomen hallituksen vuonna 1993 ratifioimien kestävän kehityksen periaatteiden sekä 21. vuosisadan toimintaohjelma Agenda 21:n mukaisesti. Sisällöltään ja prosessiltaan erämaasuunnitelmat ja niiden laatiminen noudattavat saamelaiden kestävän kehityksen ohjelmaa ja erityisesti sen luvun 1.3 Ympäristön asettamat lähtökohdat osalta. Suunnittelussa on saamelaisnäkökulman lisäksi otettu kokonaisvaltaisesti, etnisesti erottelematta ja EU:n läheisyysperiaatteen mukaisesti huomioon alueen kaikki asianosaiset käyttäjä- ja sidosryhmät oikeuksineen sekä Suomen voimassa oleva lainsäädäntö ja YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 27. artikla.

Suunnitelma rakentuu siten, että ennen varsinaista esitystä kerrotaan lyhyesti aihepiirin tausta ja lähtökohdat. Nämä asiat on kerrottu perusteellisesti erämaan luontoa ja käyttöä koskevissa perusselvityksissä, ja tässä ne esitetään tiivistetysti lukemisen helpottamiseksi. **Suunnitelman esityksiin** on otettu vain sellaiset asiat, jotka ovat Metsähallituksen päätettävissä ja kuuluvat Metsähallituksen tehtäviin. Ne liittyvät joko Metsähallituksen omaan erämaan käyttöön tai muiden käyttäjien ohjaukseen. Esityksistä osa tuo toteutuessaan joitakin muutoksia erämaan hoitoon, käyttöön tai suojeluun; osa on kirjattu nykyisen käytännön säilyttämiseksi. **Suunnitelman suositukset** pitävät sisällään esityksiä, jotka eivät ole Metsähallituksen päätettävissä – esimerkiksi lainsäädännön muutokset. Lopuksi arvioidaan suunnitelman ekologiaa, kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia erämaalain päätavoitteiden eli tavoiteltavien ympäristövaikutusten suhteen.

Erämaan hoidon ja käytön seurantaan esitetään pysyviksi tarkoitettujen päätösten sijaan pysyvää prosessia samaan tapaan kuin Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Tämä tarkoittaa sitä, että suunnitelmaa tulee tarkistaa 10–15 vuoden välein tai useamminkin, ja tämän tarkistuksen tulee tapahtua osallistavan suunnittelun periaatteella. Kuitenkin suunnitelman päälinjat – kuten esimerkiksi vyöhykkeistäminen ja siihen perustuva maankäytön ohjaus – on tarkoitettu mahdollisimman pysyviksi päätöksiksi.

Suunnitelma perustuu lakeihin ja asetuksiin, alueen luonnon ja käytön perusselvityksiin (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja A 123 ja 125), maastokäynteihin, Metsähallituksen henkilöstön alueen hoidosta kertyneisiin kokemuksiin ja tietoihin, sidosryhmien esittämiin näemyksiin sekä paikallisen väestön ja retkeilijöiden antamaan palautteeseen. Erämaasuunnittelusta on tiedotettu aktiivisesti ja suunnitteluprosessi on ollut avoin. Alueen retkeilijöille on tehty kattava kysely 1996–1997 osana alueen virkistyskäyttötutkimusta. Paikallisella väestöllä on ollut tilaisuus osallistua suunnitteluun mm. kyläkokouksissa, joita on pidetty helmikuussa 1997 ja maaliskuussa 1999 Kilpisjärvellä, Karesuvannossa, Palojoensuussa ja Hetassa. Käsivarren paliskunnan kanssa on neuvoteltu vuosina 1997 ja 1999. Suullinen palaute on kirjattu muistiin. Kirjallista palautetta on kerätty tarkoitukseen suunnitellulla tiedonkeruulomakkeella. Kaikki palaute on käyty huolella läpi ja arkistoitu asianmukaisesti.

Paikalliset ihmiset ovat pitäneet tärkeimpänä asiana perinteisten kalastus-, metsästys-, marjastus- ja liikkumisoikeuksiansa säilyttämisestä. Saamelaiset lähtevät siitä, että muut elinkeinot eivät saa häiritä saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamista alueella. Retkeilijät arvostavat erityisesti alueen autio- ja varaustupaverkoston toimivine polttopuu- ja jätehuoltoineen. Em. tahot – poromiehet mukaan lukien – pitävät uhkana erämaan liiallista rakentamista, roskaantumista ja lisääntyvää moottoriajoneuvoliikennettä. Matkailuyrittäjät kantavat huolta erämaan matkailullisen hyödyntämisen turvaamisesta ohjatun luontomatkaillun tarpeisiin. Saadun palautteen pohjalta suunnitelman tekstiä ja esityksiä tarkennettiin. Ympäristöministeriön pyynnöstä laadittiin lisäksi luku 8 Ympäristövaikutusten arviointi, jonka luvun 8.3.6 Saamelaiskulttuurin turvaaminen laatimisessa käytettiin hyväksi VTM Lydia Heikkilää.

Suunnitelmaa on käsitelty vuosina 1997, 1999 ja 2000 Metsähallituksen asettamassa Enontekiön kuntaa koskevassa neuvottelukunnassa, joka on toiminut suunnittelun ohjausryhmänä, sekä Enontekiön kalatalousneuvottelukunnassa vuosina 1998 ja 1999. Suunnitelmaa on esitelty myös saamelaiskäräjien edustajille huhtikuussa 1999. Kirjalliselle lausuntokierrokselle suunnitelma lähetettiin 14.9.1999. Kirjallisia lausuntoja pyydettiin 68 taholta. Lisäksi Metsähallituksen Lapin neuvottelukunta halusi perehtyä suunnitelmaan ja antaa siitä oman lausuntonsa. Suunnitelmasta toimitettiin 26 kirjallista lausuntoa, joiden pohjalta Metsähallitus laati yhteenvetön lausunnonantajittain (Liite 1) ja erittelyt aihepiireittäin. Saamelaiskäräjät täydensi vielä 26.5.2000 omaa lausuntoaan lakisääteisessä neuvottelussa. Lausuntojen ja neuvottelun pohjalta Metsähallitus harkitsi suunnitelmaan tarvittavat muutosesitykset perusteluineen. Ne käsiteltiin Metsähallituksen Enontekiön kuntakohtaisessa neuvottelukunnassa 28.9.2000.

Lausuntokierroksella olleessa hoito- ja käyttösuunnitelmassa Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman Natura-arviointi oli tekstin liitteenä, mutta tässä julkaisussa se on selkeyden vuoksi ja ulkoasun yhtenäistämiseksi sijoitettu suunnitelman luvuksi 10.

Saamelaiskäräjien arvio suunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin on liitteenä 2. Ympäristöministeriö vahvisti hoito- ja käyttösuunnitelman 10.1.2008 (Liite 3).

Sisällys

1 Johdanto	13
1.1 Suomen erämaat	13
1.2 Käsivarsi erämaana	14
2 Suunnitelman tavoitteet	16
3 Esitykset ja suositukset maankäyttömuodoittain	18
3.1 Porotalous.....	18
3.1.1 Taustaa	18
3.1.2 Porotalouden järjestelyt ja rakenteet	18
3.1.3 Porotalouden merkityksestä	19
3.1.4 Porotalous ja erämaalaki	21
3.1.5 Suunnitelman esitykset.....	22
3.1.6 Suunnitelman suositukset.....	22
3.2 Kalavesien hoito ja kalastus	22
3.2.1 Vesistöt.....	22
3.2.2 Kalasto.....	24
3.2.3 Kalastuksen merkitys	24
3.2.4 Kalastusoikeus ja kalastuksen järjestely	25
3.2.5 Suunnitelman esitykset.....	26
3.3 Riistanhoito ja metsästys	27
3.3.1 Taustaa	27
3.3.2 Metsästys ja riistanhoito Käsivarressa	27
3.3.3 Suunnitelman esitykset.....	29
3.3.4 Suunnitelman suositukset.....	30
3.4 Keräily.....	30
3.4.1 Taustaa	30
3.4.2 Keräily Käsivarressa	30
3.4.3 Suunnitelman esitykset ja suositukset	30
3.5 Puuston käyttö.....	30
3.5.1 Suunnitelman esitys	32
3.6 Kaivostoiminta	32
3.6.1 Taustaa	32
3.6.2 Kaivostoiminta Käsivarressa.....	34
3.6.3 Enontekiön luoteisosan malmimahdollisuudet.....	34
3.6.4 Suunnitelman esitykset ja suositukset	35
3.7 Maa-ainesten otto	36
3.7.1 Taustaa	36
3.7.2 Suunnitelman esitykset.....	36
3.8 Luontomatkailu ja virkistyskäyttö.....	36
3.8.1 Virkistyskäyttö ja erämaalaki.....	36
3.8.2 Käsitteistöä.....	37
3.8.3 Virkistyskäytön rakenteet ja reitit sekä niiden huolto	38
3.8.4 Virkistyskäytön luonne ja määrä.....	41
3.8.5 Suunnitelman esitykset.....	46
3.8.6 Suunnitelman suositus.....	50

4 Liikenne ja liikkuminen	51
4.1 Taustaa	51
4.1.1 Liikkuminen ja erämaalain tavoitteet	51
4.1.2 Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavat säädökset.....	51
4.2 Kulkijat ja vuodenvierailijat	55
4.3 Kulkuneuvot.....	56
4.4 Tiestö ja reitistö.....	56
4.4.1 Erämaassa.....	56
4.4.2 Erämaan tuntumaan tulevat tiet.....	56
4.5 Suunnitelman esitykset.....	57
4.5.1 Maastoliikenne	57
4.5.2 Ilmailu	59
5 Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus	60
5.1 Taustaa	60
5.1.1 Käyttöoikeuksien luovuttaminen erämaa-alueilta.....	60
5.1.2 Nykytilanne Käsivarressa.....	61
5.2 Suunnitelman esitykset.....	61
6 Vyöhykkeistäminen	65
6.1 Taustaa.....	65
6.1.1 Vyöhykkeistäminen ja erämaalaki	65
6.2 Vyöhykkeistämisen perusteet Käsivarren erämaassa.....	66
6.3 Suunnitelman esitykset.....	66
6.3.1 Porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhyke	66
6.3.2 Porotalouden ydinvyöhyke.....	68
6.3.3 Retkeilyn ydinvyöhyke	68
6.3.4 Ohjatun luontomatkailun vyöhyke	69
7 Luonnon ja muinaismuistojen suojeleminen	71
7.1 Taustaa	71
7.1.1 Luonnonsuojelu ja erämaalaki	71
7.1.2 Käsivarren erämaan asema luonnonsuojelussa	71
7.1.3 Suojelutoimet ja perhosten huomioon ottaminen.....	73
7.1.4 Arkeologiset suojelunäkökohdat.....	73
7.2 Luontoa muuttaneet tekijät.....	75
7.2.1 Porotalous.....	75
7.2.2 Muut luontaiselinkeinot	75
7.2.3 Moottoroitu liikenne ja luontomatkailu	75
7.2.4 Retkeily	76
7.2.5 Kaukovaikutukset.....	76
7.2.6 Kalanistutukset.....	76
7.2.7 Tulokaslajit.....	76
7.2.8 Puunkäyttö.....	76
7.3 Luonnontilan seuranta.....	77
7.3.1 Metsähallituksen ja eri tutkimuslaitosten toimet alueella	77
7.3.2 Tunturimittarituhot.....	77
7.3.3 Uhanalaiset lajit.....	79
7.4 Alueen virkistyskäytön ohjaus ja suunnittelu.....	82
7.4.1 Reittien ja rakenteiden suunnittelu.....	82
7.4.2 Virkistyskäyttäjien ohjaaminen ja opastaminen.....	83

7.5	Suunnitelman esitykset.....	83
7.5.1	Elinympäristöjen suojelu.....	83
7.5.2	Lajien suojelu.....	83
7.5.3	Alueella liikkumisen, virkistyskäytön ja tutkimuksen ohjaus.....	84
7.6	Suunnitelman suositukset.....	86
8	Ympäristövaikutusten arviointi.....	87
8.1	Johdanto.....	87
8.2	Ympäristövaikutusten arviointi erämaasuunnittelussa.....	87
8.2.1	Arvioinnin lähtökohdat.....	87
8.2.2	Ympäristövaikutusten jaottelu.....	89
8.2.3	Suunnitteluprosessin merkitys ympäristövaikutusten arvioinnin näkökulmasta.....	89
8.3	Suunnitelman ympäristövaikutukset.....	90
8.3.1	Alueen erämaaluonteen säilyttäminen.....	90
8.3.2	Luontaiselinkeinojen turvaamisen lähtökohdat.....	93
8.3.3	Porotalouden turvaaminen.....	93
8.3.4	Muiden luontaiselinkeinojen harjoittamisen turvaaminen.....	95
8.3.5	Luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen.....	97
8.3.6	Saamelaiskulttuurin turvaaminen.....	99
8.4	Yhteenvedo ja johtopäätökset.....	104
8.4.1	Seuranta ja valvonta.....	105
8.4.2	Suunnittelun vahvistamis- ja päätöksentekoprosessin kehittäminen.....	105
9	Suunnitelman taloudelliset kustannusvaikutukset Metsähallitukselle.....	106
9.1	Yhteiskunnalliset toiminnot.....	106
9.1.1	Vuotuiset kustannukset.....	106
9.1.2	Investoinnit.....	107
9.2	Liiketaloudelliset tehtävät.....	107
10	Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman Natura-arviointi.....	108
10.1	Taustaa.....	108
10.2	Luontotyytit ja lajit, joiden perusteella Käsivarren erämaa-alue on otettu Natura 2000 -verkostoon.....	108
10.3	Suunnitelman vaikutukset niihin luontotyypeihin ja lajeihin, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -suojelualueverkostoon.....	109
	Lähteet.....	111
	Liitteet.....	113
Liite 1	Yhteenvedo kirjallisen lausuntokierroksen palautteesta.....	113
Liite 2	Saamelaiskäräjien arvio suunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin.....	114
Liite 3	Ympäristöministeriön vahvistuskirje.....	130

1 Johdanto

1.1 Suomen erämaat

Suomessa perustettiin vuonna 1991 erämaalaille 12 erämaa-aluetta, pinta-alaltaan yhteensä noin 1,5 milj. ha. Näistä yhdeksän sijaitsee kokonaan ja yksi kolmasosaltaan saamelaisten kotiseutualueella. Erämaat ovat luonnonsuojelualueiden ja talousmetsien välimuotoja, monipuolisen käytön alueita.

Kansainvälisesti erämaat määritellään alueiksi, jotka ovat laajoja, syrjäisiä, tietttömiä, lähes asumattomia ja varsin luonnontilaisia. Määritelmä sopii eräin varauksin Suomenkin erämaihin. Suomen erämaat ovat kuitenkin olleet ja ovat edelleen ihmisten käytössä. Siksi ne eivät ole täysin luonnontilaisia, asumattomia eivätkä myöskään täysin syrjäisiä. Nykyiset maastoajoneuvot mahdollistavat lähes ympärivuotisen pääsyn erämaihin.

Laajat tiettömät kairat ovat aikojen kuluessa muokanneet pohjoisen ihmisiä, heidän ajatteluaan ja elämänmuotoaan. Muokkauksen lopputulos, saamelaiskulttuuri ja pohjoinen suomalaiskulttuuri, elävät yhä voimakkaina, vaikkakin kulttuurin ulkoiset muodot ovat pysyvän asutuksen ja teknistymisen myötä olennaisesti muuttuneet.

Saamen kielessä ei ole ollut sanaa *erämaa*. Porosaamelaiset ovat ainakin osan vuodesta asuneet metsissä ja tuntureilla vaihtaen asuinpaikkaa riistan, kalantulon ja laidunten mukaan, ilman pysyvää kiinteää asuinpaikkaa. Saamelaisille koti on ”kaikki tunturit”.

Suomalaisen erämaakäsitteen juuret ovat pyyntikulttuurissa. Erämaiksi on sanottu laajoja takamaita, joihin tehtiin eri pituisia kalastus- ja metsästysmatkoja aikoina, jolloin pyynti antoi olennaisen osan toimeentulosta.

Suomalaisille erämaa merkitsee Ville Hallikaisen väitöskirjan (Hallikainen 1998) mukaan ennen kaikkea tietöntä, asumattomaa – halkaisijaltaan yli kahdeksankilometristä – aluetta, jonka ominaispiirteisiin kuuluvat luonnontilaiset suot, synkät metsät ja puhtaat vesistöt. Tutkimuksen mukaan suomalaiset suhtautuvat erämaihin konservatiivisesti ja säilyttävästi. Erämaahan entisaikojen keräilijät ja pyytäjät pakenevat kiireistä maailmaa. Erämaahan kuuluviksi hyväksytään pitkospuut, autiotuvat, tulipaikat, laavut, opasteet ja polut. Sen sijaan erämaassa ei suomalaisen enemmistön mukaan saa olla esimerkiksi erämaakahviloita ja kirjolohialtaita. Käsivarren virkistyskäyttötutkimuksen mukaan erämaapuhelimet, jätteasiat ja varaustuvat saavat kuitenkin laajan kannatuksen. Opasteet sopivat vain tupien pihoihin, ja vuokratuvat hyväksytään osalle aluetta.

Erämaat vaikuttavat yhä pohjoisten ihmisten elämään – ja toisaalta ihmisten toimet vaikuttavat erämaihin. Tämä kaksisuuntainen yhteys on pohjoisen elämänmuodon perusta. Nykyisin erämaat merkitsevät paikallisille asukkaille toimeentulonlähdettä, kulttuuriperintöä ja virkistysmahdollisuuksia. He saavat erämaa-alueilta tuloja porotaloudesta, kalastuksesta, metsästyksestä, hiihdistuksesta ja luontomatkailusta.

Erämaidien rajat eivät ole rajoja paikallisille ihmisille. He eivät välttämättä edes tiedä, missä rajat kulkevat, koska poronhoito, metsästys ja kalastus ovat mahdollisia erämaissa ja niiden ulkopuolella. Yleensä luontokin on samanlaista. Harvaan asutussa pohjoisessa erämaat ovat osia laajemmista erämaisista aluekokonaisuuksista. Niillä kullakin on oma asutus- ja elinkeinohistoriansa,

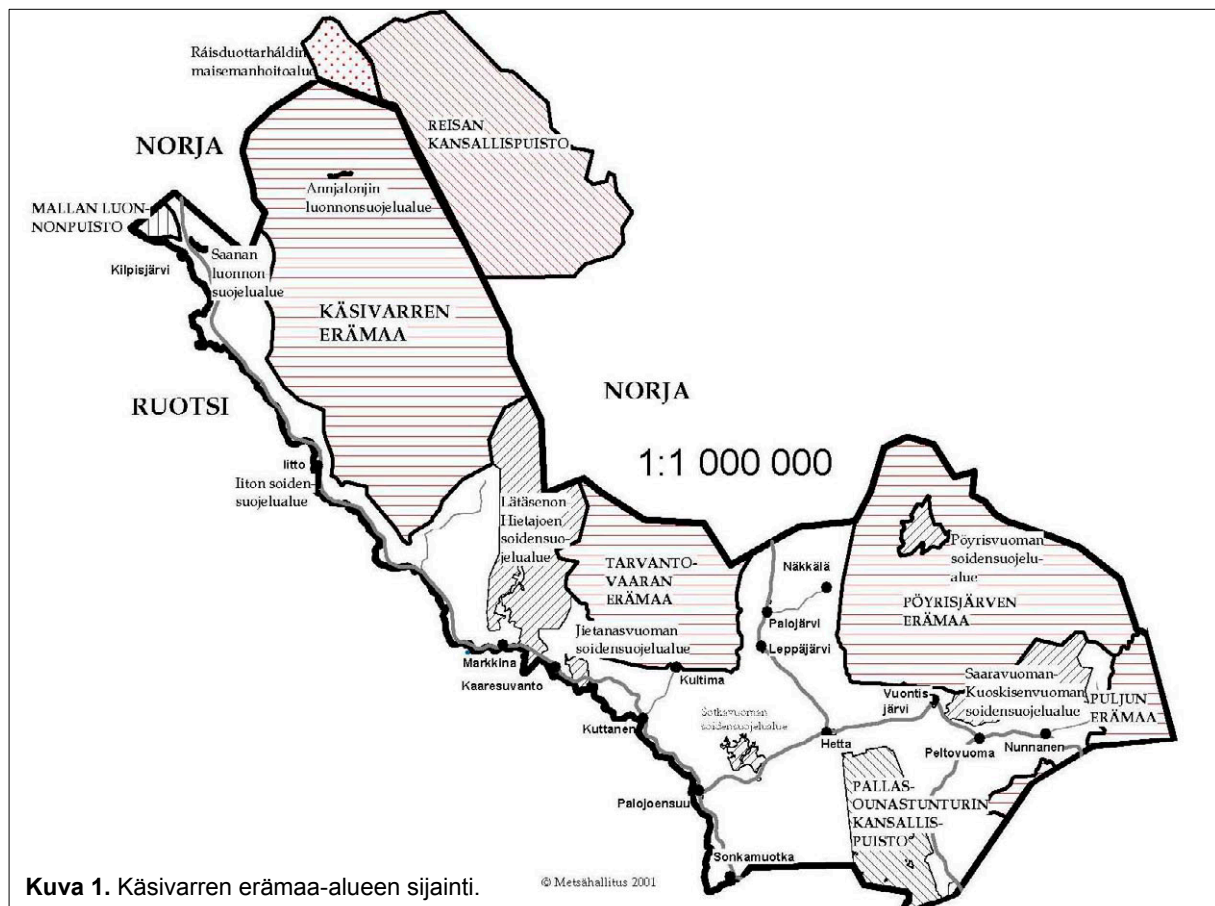
mikä näkyy myös tämän päivän käyttäjissä ja käyttömuodoissa. Tämä näkökulma on määrävänä näiden alueiden maankäytön ohjauksessa, sillä erämaalaki perustuu tähän lähtökohtaan.

Erämaisat alueet ulottuvat valtakunnan rajojen yli, kun alueiden luonto sekä asutus- ja kulttuurihistoria ovat samankaltaisia. Paikalliset asukkaat ovat perinteisesti ylittäneet rajoja varsin vapaasti. On myös huomattava, että kaikki Suomen laajat erämaisat alueet ovat saamelaisen kotiseutualueella.

Suomen erämaalaki (62/1991) lähtee edellä kuvatuista perinteistä ja niiden kunnioituksesta. Suomen erämaat on perustettu säilyttämään sekä luonnon- että kulttuuriarvoja. Sana kulttuuri voidaan ymmärtää laajasti siten, että se pitää sisällään paitsi tietyn elämäntavan, myös tuohon elämäntapaan liittyvät taloudelliset arvot ja toimet. Tämä ihmisen ja luonnon yhteyden tunnustaminen näkyy erämaiden rajauksessa: Niitä ei ole rajattu pelkästään ”etäisyys tiestä” -kriteereiden mukaan, eikä niiltä edellytetä täydellistä asumattomuutta ja luonnontilaisuutta.

1.2 Käsivarsi erämaana

Enontekiön kunnan luoteisosassa sijaitseva Käsivarren erämaa on Suomen toiseksi suurin lakisääteinen erämaa-alue, pinta-alaltaan noin 218 400 ha. Pohjoisessa ja idässä erämaa rajoittuu Norjan rajaan (kuva 1). Alueen länsiraja kulkee Karesuvanto–Kilpisjärvi-tien itäpuolella, 2–12 km:n etäisyydellä maantiestä. Etelässä alue päättyy muutamaa kilometriä ennen Vuoskusta Kalkkoviiniin menevää maastoautotietä. Molemmat em. tiet rakennettiin vasta toisen maailmansodan aikaan, mikä on merkittävästi vaikuttanut alueen erämaaluonteeseen ja kulttuurin sekä niihin olennaisena osana kuuluvien perinteisten käyttömuotojen säilymiseen. Alue kuuluu kokonaisuudessaan saamelaisen kotiseutualueeseen.

Sekä luontonsa että kulttuurinsa puolesta Käsivarsi on ainutlaatuinen osa Suomea. Alueen luoteisosan suurtunturit ovat Suomessa ainoa alue, joka kuuluu Skandinavian vuoriston vedenjakajaan, Köli-vuoristoon. Suomen kaikki yli 1 000 m korkeat tunturien laet (noin 20 kpl) Saanaa lukuun ottamatta sijaitsevat erämaa-alueella. Erämaa-alueen keskiosaa hallitsevat ns. välitunturit ovat loivapiirteisempiä. Pohjoisuudesta ja korkeudesta johtuen lähes kolme neljäsosaa alueesta on paljakkaa, noin 14 % tunturikoivikoita tai pajukoita ja 10 % avosoita. Kalkkipitoisen kallioperän vuoksi suurtuntureiden kasvillisuus on kuitenkin Suomen oloissa poikkeuksellisen rikasta.

Käsivarren erämaa on tietön, muttei asumaton. Erämaan sisällä on Raittijärven kylä, jossa osa perheistä asuu edelleen lähes ympärivuotisesti. Lisäksi alueella on paliskunnan paimentopaikkoja sekä poronhoidon, metsästyksen, kalastuksen ja keräilytalouden tukikohtia. Yksityismaita alueen sisällä ei ole.

Erämaa kuuluu kokonaisuudessaan Käsivarren paliskunnan poronhoitoalueeseen. Vaikka porotalous – kuten muutkin elinkeinot – on ollut viime vuosikymmeninä muutospainneiden alaisena, alueen poronhoito noudattaa vielä pitkälti perinteisiä tapoja. Esimerkiksi talviruokintaa pyritään välttämään. Jutava poronhoitokulttuuri säilyi Käsivarressa pisimpään, aina 1960-luvulle saakka.

Alueen suurimmilla järvillä harjoitetaan kotitarvekalastusta. Lisäksi kalastus on merkittävä osa elinkeinokokonaisuutta alueen luontaiselinkeinojen harjoittajille. Virkistyskalastus keskittyy keväällä pääasiassa tunturiylänköjen järville, kesällä myös alueen lukuisille joille. Lätäsenon, tämän erämaa-alueen suurimman joen, suosio on lisääntynyt viime vuosina virkistyskalastajien ja melojien keskuudessa.

Käsivarren pohjoisuudesta ja korkeasta sijainnista johtuen riekko on alueen ainoa metsästettävä kanalintu. Sen metsästyksen keskittyy jokilaaksoihin. Riekon pyynnillä on taloudellista merkitystä paikalliselle väestölle. Paikalliset luontaiselinkeinojen harjoittajat pyytävät riekkoa perinteiseen tapaan ansoilla. Syksyllä virkistysmetsästäjät tulevat pitkienkin matkojen takaa riekonpyyntiin.

Metsätaloudellista käyttöä erämaalla ei ole. Metsähallitus ottaa alueelta koivua erämaan eteläisimpien tupien polttopuuhuoltoon. Samoin alavimmilla ja eteläisimmillä seuduilla sijaitsevat porotalouden ja luontaiselinkeinojen tukikohdat ottavat alueelta polttopuuta vähäisessä määrin.

Virkistyskäyttö on alueen nuorin maankäyttömuoto, mutta retkeilijät löysivät Käsivarren jo suhteellisen varhain Suomen muihin erämaihin verrattuna. Tietävästi ensimmäisiä retkeilijöitä alueella olivat suomalaiset naisvoimistelijat Kaarina Karin johdolla 1930-luvun alussa. Edelleen Käsivarren erämaa-alue on retkeilijöiden ja matkailijoiden keskuudessa suosituin Suomen lakisääteisistä erämaista. Tähän vaikuttaa erityisesti Suomen mittakaavassa ainutkertainen luonto, mukaan lukien vetovoimainen Halti, joka on Suomen korkein tunturi (1 328 m mpy).

Käsivarren erämaan paikannimistö on alkujaan saamenkielinen. Viime vuosikymmeninä osalle nimiä on vakiintunut saamenkielisen muodon rinnalle suomenkielinen muoto. Käsivarren paikannimistöä on kerätty 1960-luvulla, ja Maanmittauslaitos on päivittänyt sitä uusimpiin, 1996–1997 ilmestyneisiin 1:50 000 topografikarttoihin. Uusimpiinkin painettuihin karttoihin on kuitenkin jäänyt virheitä. Tätä hoito- ja käyttösuunnitelmaa varten Nils-Henrik Valkeapää on tarkistanut ja korjannut alueen saamenkielisen paikannimistön. Suomenkielisenä nimistöä käytetään uusimpien topografikarttojen nimistöä, joka on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tarkistama. Koska suunnitelma on suomenkielinen, tekstissä käytetään suomenkielistä paikannimeä aina, kun vakiintunut muoto on olemassa. Kartoissa puolestaan nimet ovat sekä saameksi että suomeksi, jos ne eroavat toisistaan.

2 Suunnitelman tavoitteet

Erämaalain mukaan erämaa-alueet ovat Metsähallituksen hoidossa ja hallinnassa. Laissa säädetään, että ”erämaa-alueen hoidossa ja käytössä on noudatettava hoito- ja käyttösuunnitelmaa, jonka laatii Metsähallitus ja vahvistaa ympäristöministeriö”.

Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa kerrotaan suunnitelman tarkoituksesta: ”Suunnitelmassa on tarkoitus selostaa toimet erämaa-alueen käytön edistämiseksi ja ohjaamiseksi sekä myös alueella sallittavat rakennustyöt. Alue voitaisiin suunnitelmassa myös jakaa käytön kannalta eri osiin. Suunnitelmassa ei olisi alueen käyttäjiä koskevia määräyksiä, vaan se koskisi pelkästään suunniteltuja viranomaisten toimia.”

Erämaalain (62/1991) 1 §:ssä todetaan erämaa-alueiden perustamistarkoitus. Siinä todetaan, että erämaa-alueet on perustettu

- alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi
- saamelaiskulttuurin turvaamiseksi
- luontaiselinkeinojen turvaamiseksi
- luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi.

Tämän hoito- ja käyttösuunnitelman tavoitteena on näiden erämaalain asettamien tavoitteiden yhteensovittaminen eri käyttäjäryhmien kesken.

Lukuun ottamatta erämaalaisissa olevia alueen luovutuskieltoa (4 §) ja teiden rakentamiskieltoa (5 §) aluetta käytetään pääsääntöisesti kutakin toimintaa säätelevän lainsäädännön mukaisesti. Esimerkiksi poronhoitoa, metsästystä, kalastusta ja maastoliikennettä säädelään niistä annetuin säädöksin. Lisäksi yleistä merkitystä on esimerkiksi ns. Rion sopimuksella, joka velvoittaa kestävyteen myös erämaa-alueilla. Kestävyydellä tarkoitetaan Rion sopimuksessa mm. sitä, että luonnon käytössä ja käytön ohjauksessa tulee ottaa huomioon taloudelliset, sosiaaliset, ekologiset ja kulttuuriset näkökohdat.

Erämaa-alueiden yhtenä tavoitteena mainittua saamelaiskulttuurin turvaamista koskevia säännöksiä on lisäksi muissa säädöksissä, muun muassa 1.8.1995 voimaan tulleen Suomen hallitusmuodon 14 §:n 3. momentissa. Tämän perusoikeussäännöksen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä kulttuuriinsa kuuluvia perinteisiä lappalaiselinkeinoja. Lisäksi Suomen hallitusmuodossa on vuoden 1996 alusta turvattu saamelaisille alkuperäiskansana omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva kulttuuri-itsehallinto saamelaisten kotiseutualueella sen mukaan, kuin siitä laissa säädetään (HM 51a §). Kulttuuri-itsehallintoa toteuttaa saamelaiskäräjälain (974/1995) 9 §:ssä tarkoitettu saamelaiskäräjät. Laki saamelaiskäräjistä velvoittaa

viranomaisia [ja Metsähallitusta] neuvottelemaan saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueella – – 2) valtionmaan, suojelualueiden ja erämaa-alueiden hoitoa, käyttöä, vuokrausta ja luovutusta – –. Neuvotteluelvoitteen täyttämiseksi asianomaisen viranomaisen on varattava saamelaiskäräjille tilaisuus tulla kuulluksi ja neuvotella asiasta. Tilaisuuden käyttämättä jättäminen ei estä viranomaista jatkamasta asian käsittelyä.

Metsähallitus ohjaa tiettyjä erämaan käyttömuotoja, mutta moni toiminta on jonkin muun viranomaisen ohjauksessa. Metsähallituksen tehtävät on määritelty laissa Metsähallituksesta (1169/1993). Metsähallitukselle yksinomaan tai keskeisesti kuuluvia tehtäviä ovat:

- luonnon tilan ja sen muutosten seuranta ja siitä kertominen (esimerkiksi käynnissä oleva Ylä-Lapin luontokartoitus)
- erämaan käytön ja siinä tapahtuvien muutosten seuranta ja niistä kertominen
- hakkuut ja muu puuston käsittely suunnitelman mukaisesti (ei Käsivarressa)
- kalastuksen ohjaus (kalatalousneuvottelukuntaa kuullen)
- muiden käyttäjien ohjaus Metsähallitukselle kuuluvissa tehtävissä: esimerkiksi poltto- ja tarvepuun myynti, metsästyslupien myynti ja maastoliikenteen ohjaus
- luontaiselinkeinojen tukikohtien sijoittamisen ohjaaminen suunnitelman mukaisesti
- luontaiselinkeinolain asettamat tehtävät
- luonnonsuojelutehtävät
- luontomatkailun kehittäminen
- virkistyskäyttöä palvelevien rakenteiden perustaminen ja ylläpito
- opastus ja valvonta
- maan vaihto ja kauppa; Metsähallitus hankkii erämaan sisällä olevia yksityismaita hallintaansa vapaaehtoisin maanvaihdoin tai kaupoin (ei Käsivarressa)
- kaivoslain valvonta valtausten osalta kauppa- ja teollisuusministeriön kaivostarkastajan kanssa sovitulla tavalla.

Metsähallituksen ohjauksen ulkopuolelle jää osittain tai kokonaan useita erämaahan vaikuttavia käyttömuotoja ja toimintoja. Kullakin niistä on omat säädöksensä ja hallintoviranomaisensa. Koska mikään toiminto ei kuitenkaan ole irrallinen ja riippumaton muista käyttömuodoista, Metsähallitus on yleensä jollain tavalla mukana vaikuttamassa seuraaviinkin toimintoihin Käsivarren erämaa-alueella:

- porotalous ja poronhoito
- palo- ja pelastuspalvelu
- paikkakuntalaisten harjoittama metsästys
- kaavoitus
- vesiliikenne ja sen rakenteet
- ilmailu (esimerkiksi helikopterien laskeutumisluvat)
- kaivoslain mukaisten varausten, valtausten ja kaivospiirien myöntäminen
- rajavartiointi.

3 Esitykset ja suositukset maankäyttömuodoittain

3.1 Porotalous

3.1.1 Taustaa

Poronhoidon alkuajankohdasta on erilaisia käsityksiä. Arkeologien mukaan poronhoito on tunturi-alueella noin 2 000 vuotta vanha elinkeino. Poronhoito lienee aluksi ollut pienimuotoista peuranpyynnin ohella tapahtunutta toimintaa. Poroja käytettiin peuranpyynnissä houkutuseläiminä ja vetojuhtina. Porokarjosten koko kasvoi vähitellen, ja peurakannan vähetessä poronhoidosta kehittyi pääasiallinen elinkeino. Ns. suurporonhoidon katsotaan levinneen Käsivarren alueelle 1600-luvulla. Poronhoidon elinkeinollisen merkityksen kasvaessa myös nautinta-alueiden laajuus kasvoi. Porojen luontaista vaeltamisviettiä hyväksikäyttäen kehittyi järjestelmä, jossa siirryttiin porotokkien mukana kesäksi Jäämeren rannikoille tai Kõlivuoriston korkeille tunturiylängöille ja talveksi havumetsävyöhykkeen mäntymetsiin.

Poropaimentolaisuutta koskeva suuri muutos tapahtui vuonna 1852 Norjan ja Suomen sekä vuonna 1889 Suomen ja Ruotsin välisten rajasulkujen seurauksena. Tällöin estettiin perinteinen jutaminen Enontekiöltä Jäämerelle. Tämä tapahtuma vaikuttaa edelleen Käsivarren erämaan nykyisiin poronhoito-oloihin. Alueen poronhoito on sopeutunut valtiollisten rajankäyntien lisäksi moniin muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Paimentolaisesta elämäntavasta on luovuttu 1960-luvulla siirryttäessä asumaan kiinteisiin asumuksiin. Hyvinvointivaltion tulo ja tekninen kehitys ovat muuttaneet poronhoitoa ja porosaamelaista elämäntapaa.

Muutoksista huolimatta monet poronhoidon perinteiset piirteet ovat säilyneet nykypäiviin asti. Poroja hoidetaan edelleen suku- ja kyläkohtaisesti. Paliskunnan päiväpalkkajärjestelmää ei Enontekiöllä ole käytössä, toisin kuin muualla poronhoitoalueella. Jutaminen jatkuu pienessä mittakaavassa edelleen; kesäkylät ovat käytössä ja vasanmerkityksiin tunturi-alueelle mennään useiksi viikoiksi. Poronhoito on kokonaisuudessaan tämän alueen saamelaiskulttuurin tärkein aineellinen ja henkinen perusta.

3.1.2 Porotalouden järjestelyt ja rakenteet

Käsivarren erämaa-alue kuuluu kokonaisuudessaan Käsivarren paliskuntaan. Käsivarren erämaa-alue (218 400 ha) käsittää 46 % paliskunnan kokonaispinta-alasta (485 200 ha). Käsivarren paliskunnan alueelle sijoittuvat myös Tarvantovaaran erämaa-alue (66 550 ha) ja Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualue (43 170 ha). Lännessä paliskunta rajoittuu Ruotsiin, pohjoisessa ja koillisessa Norjaan. Suomen puolella etelässä ja idässä Käsivarren paliskunnan naapurina on Näkkälän paliskunta. Ruotsin rajalla Könkämäeno on kesällä luonnollinen este porojen liikkumiselle. Suomen ja Norjan välillä on 1950-luvun puolivälissä rakennettu poroaita, joka seurailee likimain valtakunnan rajaa. Samoin Näkkälän ja Käsivarren paliskuntien välillä on raja-aita. Käsivarren paliskunnan laidunkiertoa itä ulottuu Norjan rajalta pohjois-eteläsuunnassa Karesuvantoon.

Porot eivät ole yhteispaimennuksessa, vaan kyläkunnat pitävät porotokkansa erillään paimentamalla niitä lähes ympäri vuoden. Käsivarren erämaa-alueella paimentaa kaksi kyläkuntaa. Haltin–Munnikurkkion–Raittijärven alueella toimii Raittijärven kylä, ja sen etelä- ja länsipuolella Kova-Labban kylä. Käytännön poronhoidossa kylät jakautuvat talvisin pienempiin perhekuntaisiin tokkiin.

Käsivarren paliskunnan poronhoito perustuu ympärivuotiseen luonnonlaitumien käyttöön, eikä porojen lisäruokintaa ennen talvea 1998–1999 ole juurikaan harjoitettu. Talvi- ja kevätpaimennus on intensiivistä ja perustuu jatkossa laidunkiertosuunnitelmaan.

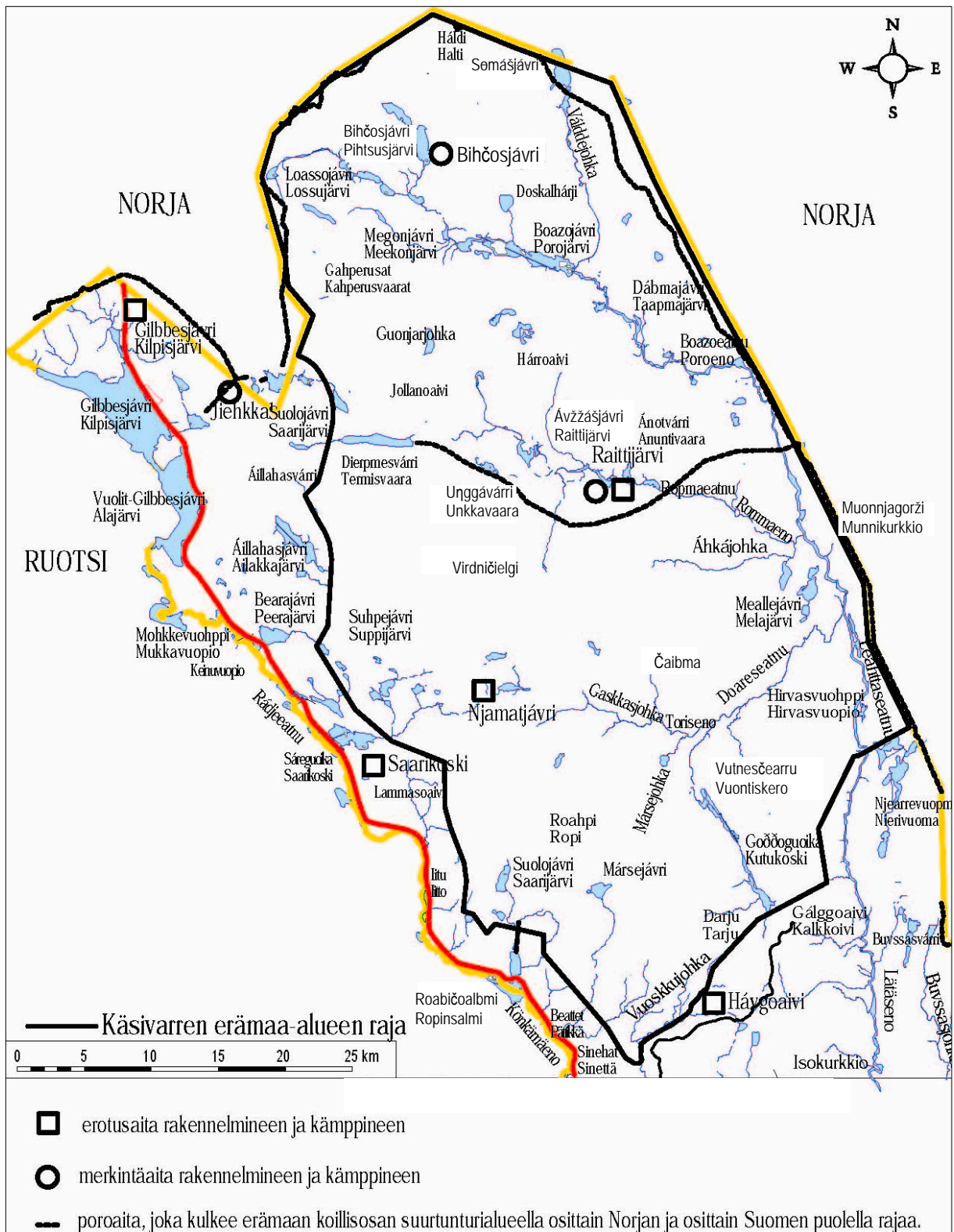
Käsivarren erämaa-alueella tai sen välittömässä läheisyydessä sijaitsee kuusi porojen käsittelypaikkaa. Näistä kolme on erämaa-alueen sisällä (kuva 2). Poromiesten kesäaikainen työhuippu ajoittuu vasanmerkityksen aikoihin juhannuksen molemmin puolin jatkuen joinakin vuosina pitkälle heinäkuuhun. Tällöin Raittijärven kyläkunnan porot merkitään Pihtusjärven merkityks-aidassa ja Kova-Labban kyläkunnan porot Jehkastunturin juurella, erämaa-alueen ulkopuolella sijaitsevassa aidassa. Toinen työhuippu on syksyllä ja syystalvella erotusten aikaan. Erotukset jatkuvat usein tammikuulle. Raittijärven kylän porot kerätään ja erotellaan Raittijärven erotus-aidassa ja tuodaan jutamalla Kilpisjärven pohjoispuolella sijaitsevaan teurastuspaikkaan. Kova-Labban kyläkunnan poroerotukset pidetään Namakkajärven tai Haukioivin aidoissa. Namakasta on suunniteltu Kova-Labban ja Raittijärven yhteistä poroerotuspaikkaa, josta porot kuljetettaisiin kuljetuskujaa pitkin EU:n hyväksymään poroteurastamoon Ruotsin Keinovuopioon. Kuljetuskujaa otettiin käyttöön syksyllä 1998.

3.1.3 Porotalouden merkityksestä

Käsivarren paliskunnassa oli poronhoitovuonna 1996/97 lukuporoja 7 240 kpl. Näistä erämaa-alueen ja paliskunnan maapinta-alojen suhteessa (218 400 ha/456 700 ha) laskettuna 46 %:n eli noin 3 360 lukuporon voidaan arvioida laiduntaneen erämaa-alueella. Tämä on reilu aliarvio, sillä osalla erämaan ulkopuolisia alueita muut maankäyttömuodot vähentävät porotalouden mahdollisuuksia. Poronhoitovuonna 1996/97 Käsivarren paliskunnassa oli 157 poronmistajaa. Noin 70 henkilöä omistaa Käsivarren erämaa-alueella laiduntavia poroja.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen suorittaman porotutkimuksen ja Oulun yliopiston maantieteen laitoksen vuosina 1995–1998 suorittamien laiduninventointien tuloksena paliskunnan jäkälälaitumet osoittautuivat kuluneiksi ja talvilaitumet luokiteltiin huonoiksi. Tämä johti paliskunnan suurimman sallitun eloporomäärän alentamiseen poronhoitovuoden 1997/98 alusta 13 000:sta 12 000:een ja edelleen vuoden 2000 alusta 12 000:sta 10 000:een. Vuonna 1997 toteutetun kesälaiduninventoinnin perusteella Tunturi-Lapin paliskunnissa myös porojen kesäravinnon määrä niin maaneliökilometriä kuin eloporoakin kohti laskettuna oli alempi kuin muualla.

Vuosittaisesta luonnonolosuhteiden vaihtelusta johtuva kannanvaihtelu näkyy selvästi Käsivarren paliskunnan poromäärissä ja siten myös tuotannon määrässä. Suotuisina vuosina 1980-luvun jälkipuoliskolla paliskunnassa käsiteltyjen porojen määrä oli jopa yli 20 000, ja teuraidenkin määrä yli 5 000. Toisaalta paliskunnassa on ollut 1990-luvun alkupuolella useita vaikeita vuosia peräkkäin, joten todelliset eloporomäärät ovat jääneet selvästi alle suurimman sallitun vaihdellen 1990-luvulla välillä 5 400–8 400.

Kuva 2. Porotalouden järjestelyt ja rakenteet Käsivarren erämaa-alueella ja lähiympäristössä. Tilanne vuonna 2000. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

Vaikeat vuodet näkyvät myös paliskunnan teurasmäärissä, jotka putosivat 1980-luvun lopun huippuvuosista (4 700–5 000) vuosikymmenen vaihteeseen siirryttäessä noin puoleen ollen kolmena vuonna alle 1 000. Erämaa-alueen teurasmäärä oli poronhoitovuonna 1996/97 noin 570 poroa. Teuraiden lihan arvoksi 28 mk:n [noin 4,70 €] kilohinnalla ja 20 kg:n keskipainolla tulee noin 320 000 mk [53 780 €]. Poronomistajaa kohden se merkitsee keskimäärin 4 700 mk:n [790 €] bruttotuloa. Keskiarvo korostaa vähäporoisten poronomistajien, esimerkiksi lasten, merkitystä perheen toimeentulon kannalta. Päätoimisten poronomistajien bruttotulo on huomattavasti suurempi. Porotaloudella on lisäksi huomattava merkitys kylien asuttuna pitämisessä.

Poronhoidolla on toimeentulollisten vaikutusten lisäksi suuri kulttuurinen merkitys Käsivarren saamelaisille. Porotalouden merkitystä arvioitaessa ei siten riitä pelkkä rahamääräinen arvio, sillä se on yksi keskeinen saamelaiskulttuurin perusta. Poronhoidolla on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Esimerkiksi Lapin matkailu tukeutuu vahvasti poroon ja poronhoitoon liittyviin mielikuviin.

3.1.4 Porotalous ja erämaalaki

Erämaalaki tukee porotaloutta: Erämaalain yksi tarkoitus on turvata luontaiselinkeinojen asema. Lisäksi laki antaa mahdollisuuden poronhoidon tarvitsemien käyttöoikeuksien luovuttamiseen. Erämaalaki ei kuitenkaan sisällä poronhoitoa yksityiskohtaisesti ohjaavia säädöksiä; ne ovat poronhoitolaissa.

Erämaat on tarkoitettu porolaitumiksi, mutta erämaalaki säätelee laidunten käytöstä vain tavoitteellisella tasolla. ”Luontaiselinkeinojen turvaamisella” tarkoitetaan myös, että laidunten kunto tulee säilyttää hyvänä pitkällä tähtäimellä. Kyseessä on kestävä käytön periaate.

Poronhoitolaissa laidunten kestävä käyttö ohjataan eloporojen enimmäismäärällä. Poronhoitolain mukaan ”paliskunnan eloporojen enimmäismäärää määritessään maa- ja metsätalousministeriön on kiinnitettävä huomiota siihen, että talvikautena paliskunnan alueella laidunnettavien porojen määrä ei ylitä paliskunnan talvilaitumien kestävä käyttöä”.

Erämaalain tavoitteena on myös alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Kuten edellisistä kappaleista ilmenee, ”erämaaluonne” ei kuitenkaan voi tarkoittaa täydellistä luonnontilaa koko alueella, koska erämaalaki hyväksyy porotalouden ympäristövaikutukset, kunhan porotalous toimii kestävästi. Jäkälিকöt ja muut porojen ravintokasvit tulevat siten olemaan jatkuvasti käytössä. Poroaidat, kämpät ja muut porotalouden rakenteet kuuluvat erämaahan. Poromiehet voivat liikkua erämaassa maastoajoneuvoilla kesällä ja talvella, ja he voivat ottaa sieltä polttopuunsa.

Erämaalain kanta suurpetoihin on jossain määrin ristiriitainen. Lain tavoite ”erämaaluonteen säilyttäminen” pitää sisällään ajatuksen, että erämaassa on susia, karhuja, ahmoja ja kotkia. Tavoite ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” merkitsee kuitenkin, että petojen määrä ei voi olla kovin suuri, sillä poronhoidon edut on sovitettava yhteen suurpetojen esiintymisen kanssa. Käytännössä asiaa ohjaamaan on laadittu valtakunnallinen peto-ohjelma, jossa määritellään petokantojen tavoitesuuruudet eri osissa Suomea. Valtio maksaa korvausta petojen tappamista poroista. Suden ja karhun kantoja säädellään myös metsästyksellä.

3.1.5 Suunnitelman esitykset

- Metsähallitus ottaa tomissaan sekä suunnitelman maankäyttöön liittyvissä esityksissä ja suosituksissa huomioon saamelaiskulttuuriin kuuluvan poronhoidon harjoittamisen edellytykset. Poronhoidon yksityiskohtainen ohjaus ei kuitenkaan kuulu Metsähallitukselle. Metsähallitus ei tee tässä yhteydessä porotalouden järjestelyitä – kuten rakenteita, laidunnusta ja poromääriä – koskevia esityksiä.

3.1.6 Suunnitelman suositukset

- Metsähallitus näkee laiduntutkimukset yhdessä paliskunnan kanssa tärkeiksi ja esittää niiden jatkamista.

Peruste: Porotalouden turvaaminen on erämaalain keskeinen tavoite.

- Eri käyttömuotojen vaikutukset porotalouteen tulisi selvittää tutkimuksellisesti.

Perusteet: Porotalouden ja saamelaiskulttuurin turvaaminen, erämaalain tavoitteiden yhteensovittaminen, hoito- ja käyttösuunnitelmien parantaminen.

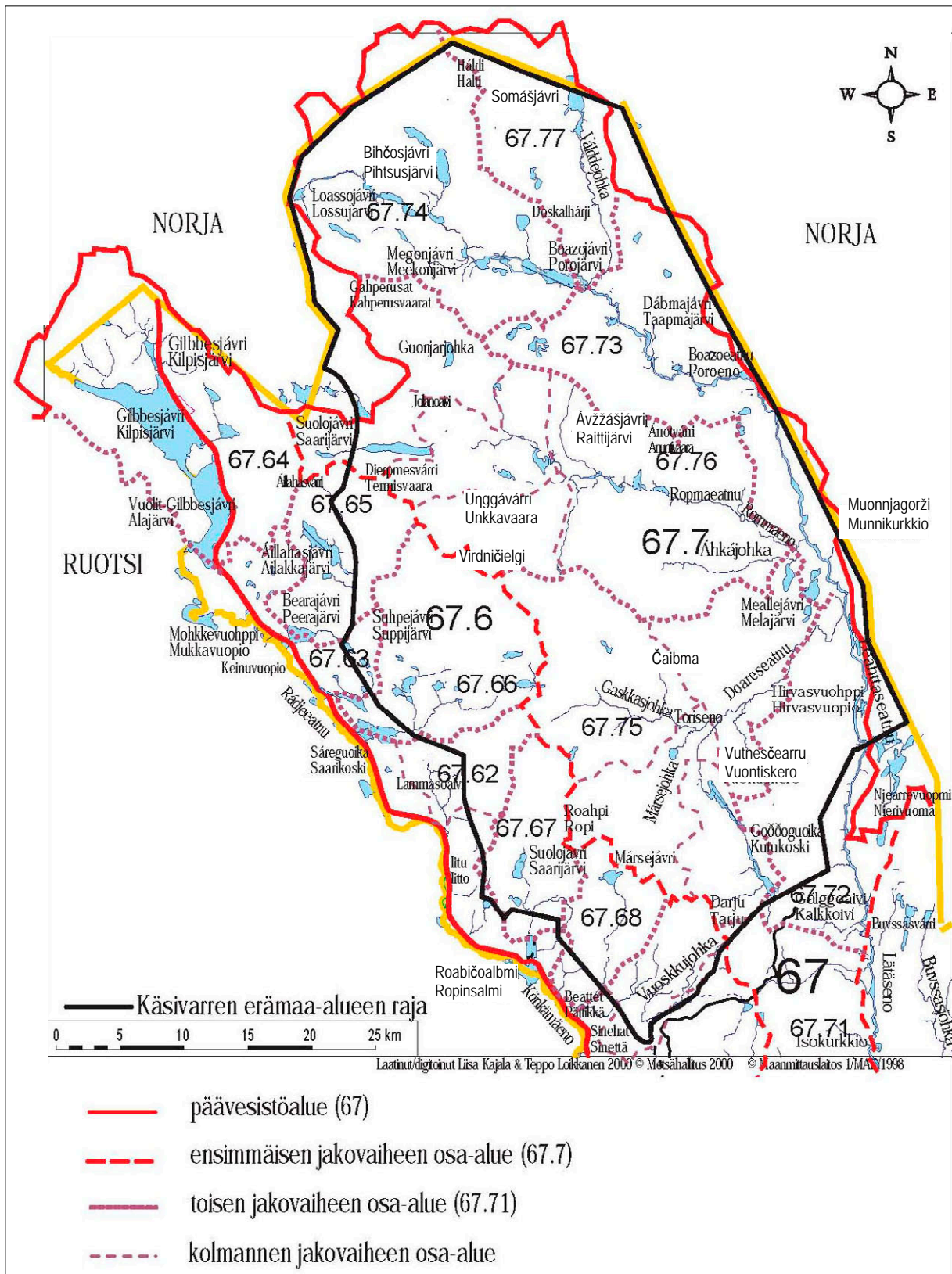
3.2 Kalavesien hoito ja kalastus

3.2.1 Vesistöt

Käsivarren erämaa-aluetta luonnehtivat suurtunturien ja niiden kainalossa olevien pienehköjen järvien ja jokien välinen vuorottelu sekä alueen itäosaa hallitseva Lätäseno sivujokineen. Länsi- ja luoteisosan tunturialueella vesistöt sijaitsevat korkeiden tuntureiden välisissä painanteissa tavallisimmin 600–800 m:n korkeudessa. Norjan rajan tuntumassa olevat pienet järvet sijaitsevat jopa yli 1 000 m:n korkeudessa ja alueen kaakkoiskulmassa puolestaan noin 430–450 m:n korkeudessa. Suurista korkeuseroista johtuen alueen jokivesistöille ovat tyypillisiä jyrkät kosket ja putoukset.

Käsivarren erämaa-alueen kokonaispinta-alasta on vettä noin 4 %. Alueen suurimpia järviä ovat Pihtsus-, Termis-, Poro- ja Somasjärvi. Suurin osa vesistä kuuluu Tornion–Muonionjoen päävesistöalueeseen (no 67), jonka vedenjakaja noudattelee likimain Suomen ja Norjan välistä rajaa. Poikkeuksen muodostavat Kahperusvaarasta länteen laskevat vedet, jotka kuuluvat Skibottenjoen vesistöalueeseen. Erämaa-alueen sisällä Termisvaaralta Ropitunturille ulottuva vedenjakaja jakaa vesistöt itään laskeviin Lätäsenon valuma-alueen vesistöihin (67.7-alkuiset osa-alueet) ja lounaaseen laskeviin Könkämäenon valuma-alueen vesistöihin (67.6-alkuiset osa-alueet). (kuva 3)

Käsivarren erämaa-alueen vedet ovat puhtaita. Karusta maaperästä ja soiden vähäisyydestä johtuen valtaosa järvistä on hyvin kirkasvetisiä, niukkaravinteisia ja vähähumuksisia. Vähäinen tuotto-kyky on suoraan yhteydessä pohjoiseen sijaintiin ja ilmastoon. Vedet ovat jäässä suurimman osan vuotta, joten tuotanto – esimerkiksi kalojen kasvu – ajoittuu vain muutamaankesäkuukauteen.

Kuva 3. Käsivarren erämaa-alueen vesistöaluejako.

3.2.2 Kalasto

Erämaan luontaisia kalalajeja on 15 kpl: merilohi, meritaimen, järvitaimen, purotaimen, nieriä, siika, harjus, hauki, ahven, made, mutu, kolmi- ja kymmenpiikki sekä kivi- ja kirjoeväsimpku. Vesiin on istutettu siikaa, taimenta ja nieriää, ja pyyntiä on säännöstelty. Alueelle ei ole kuitenkaan istutettu vieraita kalalajeja. Nieriän osalta on tehty vuosittain siirtoistutusta alueen sisällä vuodesta 1989 lähtien.

Kalataloudellisesti merkittävin kalalaji on siika, jota esiintyy luontaisesti alueen 400–600 m mpy sijaitsevista järvi- ja jokivesissä. Näissä korkeuksissa muina kalastuskelpoisina lajeina on harjusa, haukea, taimenta ja madetta. Siikakannat ovat usein alueelle tyypillisesti hidaskasvuisia ja vähäisen pyynnin tai jonkin luontaisen tekijän vuoksi kääpiöityneitä. Harjus on yleensä suhteellisen hyväkasvuista verrattuna etenkin iäkkäämpiin siikoihin.

Nieriää tavataan alueella yleisesti, etenkin Poroenon latvavesien järvissä sekä muutamissa virtavesissä, kuten Valtijoessa. Alueen nieriäkannat ovat taantuneet.

Tornionjoen kautta Lätäsenoon kutemaan nouseva lohi on harvoja Itämeren vaeltavista luontaisista lohikannoista. Lohi nousee erämaa-alueella ainakin Poroenoon saakka. Lohta on tavattu myös Meekonjärveltä ja Valtijoen alajuoksulta. Tornionjoen lohikanta oli vielä 1990-luvun alkupuolella erittäin uhanalainen merikalastuksen ja lisääntymishäiriön (M-74) vuoksi. Kanta on kuitenkin viime vuosina elpynyt poikasistutusten ja meripyyntirajoitusten ansiosta. Luonnonlohikannan lisääntymisen turvaaminen Lätäsenossa on tärkeä tavoite.

Järvi- ja purotaimenkantoja tavataan yleisesti koko alueella suuremmista vesistöistä aina pieniin latvalampiin ja puroihin. Siika on taipuvainen erilaistumaan sekä perinnöllisesti että ekologisesti. Usein havaitaan selviä eroja samankin joen eri alueilla lisääntyvien taimenkantojen välillä. Kookkaita, useamman kilon painon saavuttavia taimenia tavataan ainakin Lätäs-, Poro-, Toris- ja Rommaenolla, joillakin Lätäsenon lähijärvillä sekä joissakin Kõnkämäenon laskevissa sivujoissa ja niiden latvajärvissä.

Meritaimen nousee erämaa-alueelle saakka Kõnkämäenon kautta sen suurimpiin sivujoihin, kuten Ropi- ja Suppjojokeen. Koko Tornionjoen vesistöalueella meritaimenkantojen tila on heikko.

3.2.3 Kalastuksen merkitys

Käsivarren erämaa-alueella ei ole ammattikalastukseen soveltuvia järviä, vaikka alueella on nykyisellä kalastusintensiteetillä ja järvien tuottokyvyllä mitattuna useita alikalastettuja järviä. Ammattikalastus vaatii laajoja vesiä, joissa on oltava riittävästi arvokasta kalaa kalastuksen kannattavuuden takaamiseksi. Lisäksi on kyettävä käsittelemään ja säilyttämään pyydetty kala hyvälaatuisena sekä kuljettamaan se tuoreena kohtuullisin kustannuksin myytäväksi. Käsivarren erämaa-alueella harjoitettava kalastus antaa lisätoimeentuloa alueen luontaiselinkeinojen harjoittajille ja muille kotitalouksille.

Kalastuksella on perinteisesti ollut suuri toimeentulollinen ja kulttuurinen merkitys Enontekiöllä. Ennen rahatalouden vakiintumista alueella paikallinen väestö on ostanut porosaamelaisilta poronlihaa käyttäen maksuvälineenä mm. alueelta pyydettyä kalaa. Suolattua ja kuivattua kalaa on käytetty veronmaksun välineenä. Nykyisin kotitarvekalastuksella on suuri taloudellinen merkitys alueen väestölle, josta saamelaiset muodostavat pääosan.

Kalataloudellisesti merkittävin laji on siika, jota esiintyy luontaisena koko alueella. Tärkeimpänä menetelmänä on verkkopyynti sulanveden aikaan. Talvipyyntin merkitys on vähäisempää. Kalastus on kokenut suuria muutoksia erityisesti 1960-luvulta lähtien. Moottoriveneet ja -kelkat sekä lentokoneet mahdollistavat nykyisin pitkätkin pyyntimatkat. Pyyntivälineet ovat myös kehittyneet huomattavasti.

Nykyisin myös kalastusmatkailu tuo joillekin paikallisille lisätuloja mm. venekuljetusten ja opaspalveluiden kautta. Alueen matkailullinen vetovoima on lisääntynyt entisestään perhokalastuksen suosion kasvaessa sekä Lätäsenoon kutemaan nousevien lohien myötä.

3.2.4 Kalastusoikeus ja kalastuksen järjestely

Erämaalaki ei sisällä kalastusta eikä kalavesien hoitoa ohjaavia säädöksiä. Kalastusta säätelevät Ylä-Lapissakin vuoden 1998 alusta voimaan astuneet kalastuslaki (286/1982) ja -asetus (1364/1997) sekä niiden pohjalta annetut määräykset. Erämaalain tavoitteet ”saamelaiskulttuurin turvaaminen” ja ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” asettavat kuitenkin kalastuksen niiden käyttömuotojen joukkoon, joiden vuoksi erämaa on perustettu. Lain tavoitteesta ”erämaaluonteen säilyttäminen” voidaan myös vetää joitakin linjoja, jotka olisi otettava huomioon kalavesien hoidosta ja käytöstä päätettäessä.

Kalastus ja erämaaluonteen säilyttäminen eivät ole ristiriidassa keskenään. Kalassa kuljetaan kuitenkin usein moottorikäyttöisellä ajoneuvolla. Alueen tietömyyden vuoksi elinkeinollisen kalastuksen ja kotitarvekalastuksen harjoittaminen alueen vesistöissä edellyttää talvi- ja kesäaikaista maasto- ja lentoliikennettä. Täten, vaikka kalastus itsessään ei vaaranna erämaaluonnetta, siihen liittyvät toiminnot voivat sen tehdä. Kalastaminen ei anna oikeutta liikkumiseen maastossa koneellisella kulkuneuvolla.

Valtion vesien kalastusta ja kalavesien hoitoa ohjaa Metsähallitus paikallisen kalatalousneuvottelukunnan tukemana. Metsähallituksella vesialueiden haltijana on kalastusoikeus alueen vesiin. Veden omistajan ohella erityisperusteisen kalastusoikeuden haltijalla on oikeus vahvistetuihin kalastuspaikkoihin. Erityisperusteisten kalastusoikeuksien laajuutta ja nautintojen jakautumista osakastilojen kesken ei ole toistaiseksi määritetty.

Kalastettaessa on oltava voimassa oleva henkilökohtainen valtion kalastushoitomaksu sekä vesialueen haltijan kalastuslupa. Onkiminen ja pilkkiminen on kaikille ilmaista. Tämä yleiskalastusoikeus ei kuitenkaan oikeuta kalastamaan lohi- ja siikapitoisten vesistöjen koski- ja virtapaikoissa. Yleiskalastusoikeuden käyttäminen voidaan kieltää myös sellaisissa vesistöissä, joita hoidetaan tavanomaista tehokkaammin tai joissa kalakantojen suojelu ja lisääminen sitä edellyttävät. Lapin työ- ja elinkeinokeskus (TE-keskus) vahvistaa vuosittain listan tällaisista erityislupaa vaativista järvien ja jokien rauhoitusajoista ja -ehdoista. Vuonna 1999 pilkkiluvan ja alueellisen viehekalastusluvan tarvitsi lähinnä tiettyihin nieriäpitoisiin järviin, mm. Toskal- ja Luohtojärveen.

Läänikohtaisella viehekalastusluvalla saa kalastaa yhdellä vavalla ja vieheellä muualla paitsi lohi- ja siikapitoisten vesistöjen koski- ja virtapaikoissa sekä Lapin TE-keskuksen vuosittain vahvistamissa rauhoitusvesissä. Alueelliset Metsähallituksen luvat oikeuttavat kalastamiseen myös koski- ja virtapaikoissa. Enontekiöllä virkistyskalastusalueet on jaettu Käsivarren ja Enontekiön alueisiin. Käsivarren erämaa kuuluu Käsivarren virkistyskalastusalueeseen. Virkistyskalastusalueilla on mahdollista kalastaa ympäri vuoden.

Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa asuvilla ammattikalastajilla, luontaiselinkeinojen harjoittajilla ja kotitarvekalastajilla on oikeus saada korvauksetta kalastuslupa valtion vesialueille. Valtion vesien kalatalousneuvottelukunnat esittävät lausunnossaan maksuttoman luvan ehdot, toisin sanoen minkälaisilla pyydyksillä ja kuinka suurilla pyydysmäärillä maksuttomalla luvalla voi kalastaa. Metsähallitus ei voi poiketa annetuista lausunnoista ilman erityistä syytä.

3.2.5 Suunnitelman esitykset

- 1) Enontekiön valtionvesien kalaston luonnonvarasuunnittelussa määritellään kunkin vesialueen ensisijainen kalastuskäyttö (esim. ammattikalastus, kotitarvekalastus, virkistyskalastus ja erityisperusteisia kalastusoikeuksia sisältävät vedet). Tämän jaon perusteella määräytyvät kalastussäännöt, mahdolliset rauhoitusalueet ja muut tarvittavat hoitotoimenpiteet. Jos näin perustettua kalastuslupakäytäntöä on jatkossa tarve muuttaa, se tehdään kalastuslain mukaisesti kalastusalueen hoito- ja käyttösuunnitelman yhteydessä tai kalastusalueen ja kalatalousneuvottelukunnan kanssa paikallisesti neuvotellen. Tavoitteena tulee olla paikallisen kalastuksen kulttuurisen ja taloudellisen merkityksen säilyttäminen. Päätöksiä tehtäessä on harkittava, miten aiotut muutokset sopivat yhteen erämaalain tarkoituksen ja alueen asukkaiden oikeuksien kanssa.
- 2) Kalaistutusten koordinointi ja siitä vastaaminen kuuluvat vesialueen omistajalle, joten kaikille alueella tapahtuville istutuksille tulee olla Metsähallituksen lupa.

Perusteet: Kalastuslaki ja -asetus.

- 3) Siikaistutuksia on perusteltua jatkaa niissä järvissä, joissa jo suoritettujen istutusten ovat antaneet hyviä tuloksia ja joiden vuosittain pyydyttävän saaliin arvo ja määrä nousevat huomattaviksi. Istutuksia on kuitenkin perusteltua jatkaa vain niin kauan, kunnes saavutetaan luontaisesti lisääntyvä elinkykyinen ja tuottava kanta. Enontekiön kalatalousneuvottelukunnassa sovitaan vuosittain siikaistutuksista.
- 4) Nieriän ja taimenen siirtoistutuksia kannattaa jatkaa erityisesti niihin järviin, joista ne ovat kadonneet ja joihin on mahdollista saada luontaisesti lisääntyvä kanta. Uusien kalalajien tai -kantojen istutuksia alueen vesiin ei ole perusteltua aloittaa.
- 5) Ne erämaan vedet, joihin ei tiedetä istutettujen kalojen jätetään vastaisuudessa poikasistutusten ulkopuolelle. Näiden vesien kalakanta pyritään turvaamaan kalastusta säätelemällä. Veden kalakannan palauttamiseksi voidaan tehdä istutuksia ensisijaisesti alueen sisäisiin siirtoihin.
- 6) Erämaa-alueen vesistöihin on Enontekiön valtionvesien kalaston luonnonvarasuunnitelmaan perustuen laadittava yksityiskohtaisempi hoito- ja käyttösuunnitelma, jonka perusteella pystytään tarkemmin hahmottamaan tarvittavat kalaston hoitotoimenpiteet. Tässä yhteydessä alueen kalakannat selvitetään tarkemmin. Uhanalaisia kantoja miettinyt työryhmä on todennut etenkin alueen taimen- ja nieriäkannat puutteellisesti tunnetuiksi.
- 7) Metsähallitus seuraa alueen kalakantojen kehitystä.

Perusteet edellä mainituille esityksille ovat lakien ja asetusten lisäksi kalatautien torjuminen, kalakantojen säilyttäminen geneettisesti puhtaina sekä vieraiden lajien aiheuttamien ekologisten muutosten torjuminen.

3.3 Riistanhoito ja metsästys

3.3.1 Taustaa

Luonnonkäyttö vaikuttaa välillisesti riistakantojen runsaussuhteisiin muokkaamalla elinympäristöjä. Käsivarressa kasvipeitteen kulumisen lähinnä porojen laidunpaineen vuoksi vaikuttaa riistaeläinten ravinnon laatuun ja määrään. Ihmisen harjoittama luontoa muuttava toiminta on hyvin vähäistä erämaa-alueella: Esimerkiksi metsätaloutta ei siellä harjoiteta lainkaan, ja metsäpalojen torjunta on koivu- ja tunturimaailmassa merkityksetön kysymys.

Metsästyslaki turvaa riistalajeille rauhallisen lisääntymisajan ja kieltää monet tehokkaat, aiemmin käytetyt metsästystavat. Hirven ja karhun pyynti on kiintiöity seuraamaan kantojen kehitystä. Myös Metsähallituksen lupamyynti on kiintiöity.

Erämaalaki ottaa kantaa metsästykseseen vain tavoitteellisella tasolla. Lain tavoitteet ”saamelaiskulttuurin turvaaminen” ja ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” sisältävät metsästyksen. Paikallisen pyyntikulttuurin ja pyyntioikeuksien kunnioitus on osa alueen erämaaluonnetta.

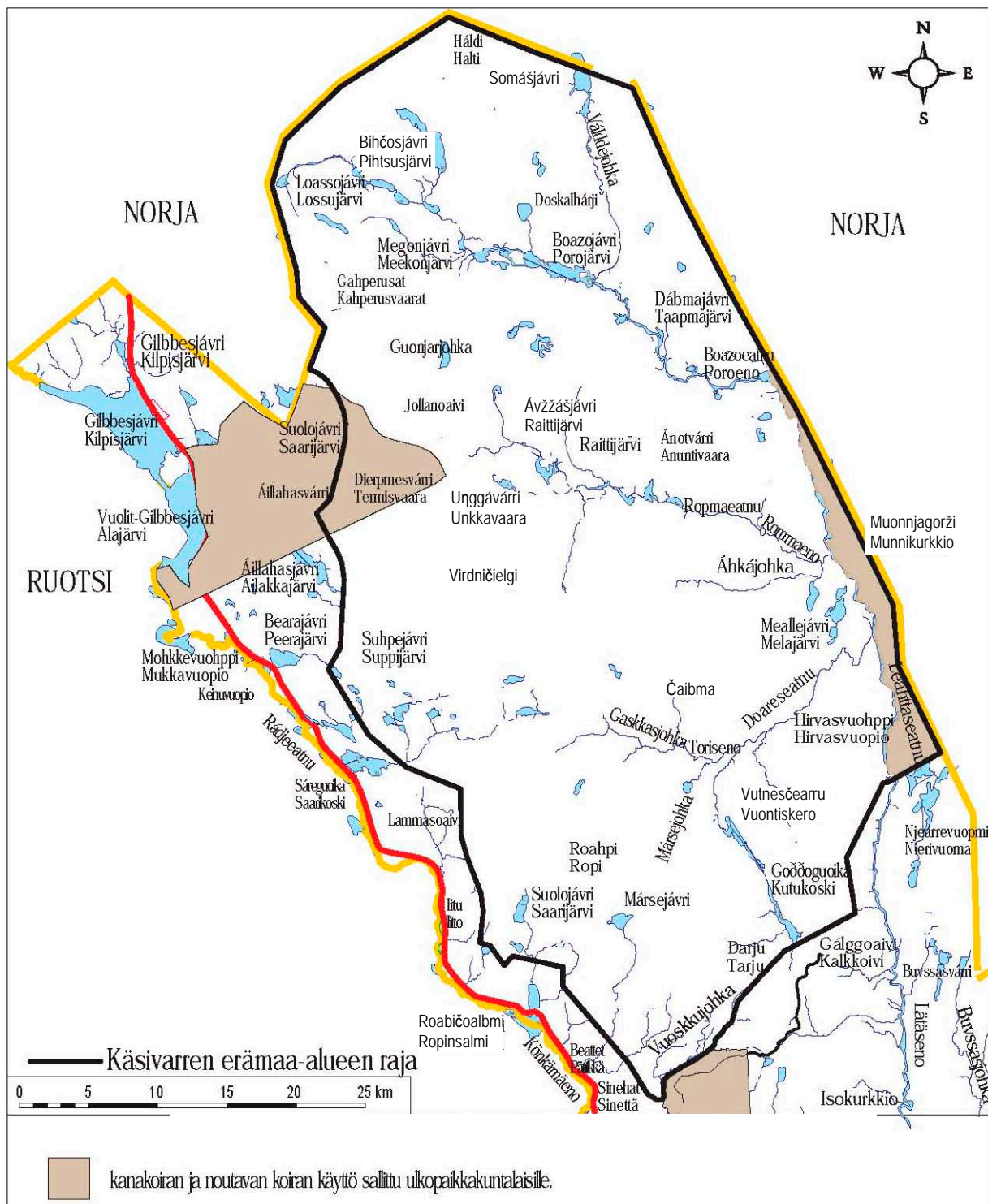
3.3.2 Metsästys ja riistanhoito Käsivarressa

Käsivarren erämaan pyydetyin riistalaji on alueella yleisenä esiintyvä riekko, jonka pyynti keskittyy alueen suurimpiin jokilaaksoihin. Riekon lisäksi alueen tunturipaljakalla esiintyy yleisesti kiirunaa, jota myös pyydetään. Muita riistalajeja metsästetään vähän joko sen takia, että ne ovat harvinaisia alueen luonnonolojen vuoksi (esim. hirvi, karhu, metsähanhi, metso) tai sitten sen takia, että metsästyksen tulos jää vähäiseksi erämaan syrjäisyyden takia. Esimerkiksi jänis ja kettu ovat yleisiä, mutta niitä pyydetään varsin vähän.

Erämaan tietttömyyden ja alhaisen tuottokyvyn takia riistanhoidon tarve on vähäistä. Tämän vuoksi Metsähallitus ei ole perustanut alueelle riistakolmioita. Lähin Metsähallituksen toimesta laskettava riistakolmio on Sarvisoivissa pari kilometriä etelään erämaan etelärajalta. Alueella ei ole myöskään riistakolmioita, joita metsästyseurat laskisivat.

Metsästys on osa paikallista elämäntapaa ja kulttuuria. Riekon ansapyynnillä on vielä taloudellistakin merkitystä Käsivarren erämaa-alueella. Enontekiöläisillä on maksuton metsästysoikeus kuntansa valtionmailla. Enontekiöläisten harjoittama kanalintujen metsästys on kiintiöimättä, mutta riistanhoitoyhdistys ohjaa sitä suositukseen ja Lapin riistanhoitopiiri lyhentää tarvittaessa metsästysaikaa. Metsästäjät vaikuttavat riistakantoihin myös pidättäytymällä metsästyksestä huonoina kanalintuvuosina.

Käsivarren erämaa kuului vuonna 1998 Käsivarren metsästyslupa-alueeseen. Vuonna 1998 ulkopaikkakuntalaisille myönnettyissä metsästysluvissa oli sallittu kanakoiralla ja noutavalla koiralla metsästäminen sekä Kilpisjärveltä Ailakka-, Saari- ja Termisjärvelle ulottuvalla alueella että Hirvasvuopion alueella Lätäsenon ja valtakunnanrajan välisellä alueella Tenonmuotkasta Kalatomalle (kuva 4).

Kuva 4. Ulkopaikkakuntalaisille sallitut koirametsästysalueet Käsivarren erämaa-alueella ja lähiympäristössä. Tilanne metsästyskaudella 2000–2001. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

3.3.3 Suunnitelman esitykset

- 1) Metsähallitus seuraa riistakantojen kehitystä ja pyrkii yhteistyössä riistanhoitopiirin ja riistanhoitoyhdistyksen kanssa turvaamaan ne. Metsähallitus perustaa erämaa-alueelle riistakantojen arvioimiseksi yhden riistakolmion, jonka sijainti sovitaan yhdessä Enontekiön riistanhoitoyhdistyksen kanssa. Lisäksi riistanhoitoyhdistys voi perustaa ja merkitä maastoon riistakolmioita Metsähallituksen kanssa erikseen sovittaviin paikkoihin.

Peruste: Riistakantojen kehityksen seuranta ja kestävän käytön periaatteen varmistaminen.

- 2) Metsähallitus ryhtyy tarvittaviin toimiin erämaan kiirunakannan turvaamiseksi.

Peruste: Luonnonsuojelu; kiiruna on Suomessa harvinainen laji.

- 3) Riekon ja kiirunan metsästystä suurtunturialueella ei pidä sallia helmi–maaliskuussa ulkopaikkakuntalaisille.

Peruste: Porotalouden turvaaminen.

- 4) Hirvikantojen hoitamiseksi nuolukivien asettaminen on mahdollista Metsähallituksen kanssa erikseen sovittavissa paikoissa.

Peruste: Yhteistyö riistanhoitoyhdistyksen kanssa kestävän käytön periaatteen varmistamiseksi.

- 5) Metsästyslain mukaan kuntalaisilla on maksuton oikeus metsästä erämaissa. Kuntalaisten talviaikainen maastoliikennelupa mahdollistaa kelkan käytön riekon ansapyynnissä. Moottorikelkkaa ja mönkijää voidaan käyttää hirvenruhojen kuljettamiseen maastosta nykyisen käytännön mukaan.

Perusteet: Metsästyslaki ja erämaalaki.

- 6) Ulkopaikkakuntalaisille Metsähallitus myy rajoitetusti ja kiintiöidysti metsästyslupia. Lupien määrästä vuosittain päätettäessä noudatetaan kestävän käytön periaatetta. Metsästyslupajärjestelyistä ja koira-alueista Metsähallitus neuvottelee vuosittain riistanhoitoyhdistyksen ja paliskunnan kanssa. Neuvottelujen perusteella Metsähallitus määrittelee mm. koiran käyttöä koskevat ehdot. Ulkopaikkakuntalaisten koira-alueita ei pääsääntöisesti tule perustaa erämaa-alueelle.

Perusteet: Metsästyslaki ja erämaalaki sekä porotalouden edellytysten turvaaminen.

- 7) Yhdessä Käsivarren paliskunnan, Enontekiön riistanhoitoyhdistyksen ja matkailuyrittäjien kanssa Metsähallitus kehittää ulkopaikkakuntalaisille sallittua metsästystä siten, että metsästys on kestävää ja siinä pyritään hyödyntämään paikallisia opastus- ja huoltopalveluita.

Perusteet: Paikallistalouden ja -työllisyyden edistäminen perustuen lakiin ja asetukseen Metsähallituksesta. Erämaalakiin liittyen erämaisyyden säilyttäminen, alueen monikäytön edellytysten kehittäminen sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen.

3.3.4 Suunnitelman suositukset

- Metsähallitus pitää ketunmetsästystä riistanhoidollisista ja luonnonsuojelullisista syistä tärkeänä. Päävastuu ketunmetsästyksen järjestämisestä tunturi- ja naalialueiden ulkopuolella on riistanhoitopiirillä ja riistanhoitoyhdistyksellä.

3.4 Keräily

3.4.1 Taustaa

Keräily on Suomessa jokamiehen oikeus. Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa (332/1955) antaa maa- ja metsätalousministeriölle mahdollisuuden rajoittaa poimintaa. Lain mukaan ”sellaisilla alueilla Lapin läänissä, joilla metsämarjojen tai muiden niihin verrattavien luonnonvaraisten tuotteiden keräilyllä valtion maalta on paikallisen väestön toimeentulon kannalta huomattava taloudellinen merkitys, voi maatalousministeriö, kun sanotun väestön etu sitä vaatii, päätöksellään kieltää muilta mainitun keräilyn”.

3.4.2 Keräily Käsivarressa

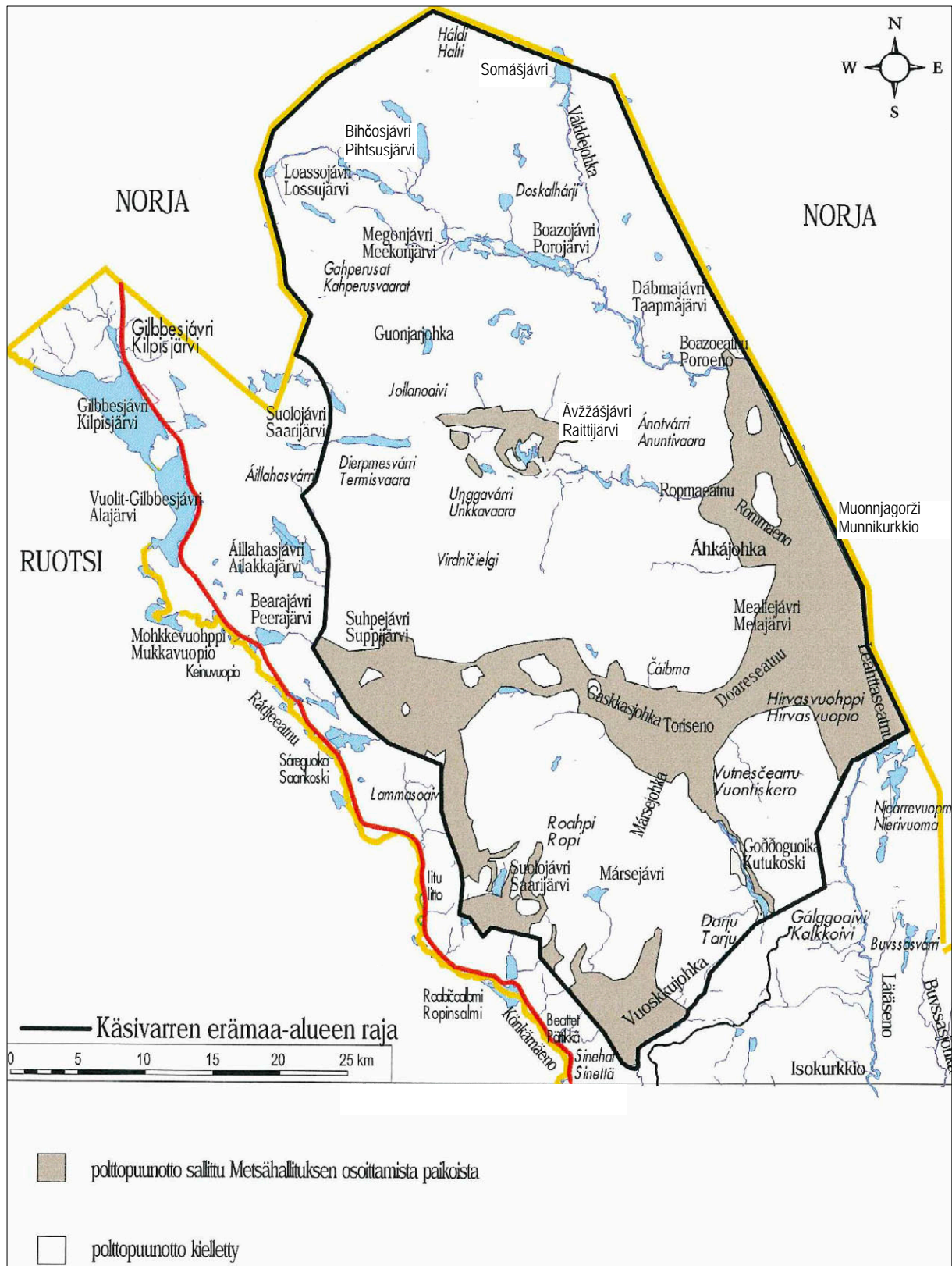
Käsivarren erämaan marjoista hillalla on ollut viime vuosiin asti huomattava taloudellinen merkitys lisätulon antajana välittömästi erämaa-alueen läheisyydessä sijaitsevien kylien asukkaille sekä Karesuvannon, Kultiman ja Kuttasen kyläläisille. Vuonna 1997 alkanut hillan hinnan lasku ja markkinointivaikeudet ovat kuitenkin vähentäneet sen taloudellista merkitystä. Muita marjoja ja sieniä ei erämaasta kaupallisesti kerätä. Huolimatta alueen tietömyydestä ja pitkistä etäisyyksistä maastoajoneuvojen ja lentokoneiden käyttö on mahdollistanut hillan tehokkaan taloudellisen hyödyntämisen. Tässä suunnitelmassa myöhemmin (luku 4.5) esitetty kesäaikainen maasto- ja ilmailuliikenteen lupakäytäntö mahdollistaa erämaa-alueen hillasadon hyödyntämisen tulevaisuudessaakin. Ulkopaikkakuntalaisille ei pääsääntöisesti anneta kesäaikaisia maastoliikennelupia.

3.4.3 Suunnitelman esitykset ja suositukset

- Metsähallitus ei tee tässä suunnitelmassa esityksiä eikä suosituksia keräilyn ohjauksesta.

3.5 Puuston käyttö

Käsivarren erämaa-alue on subarktista koivumetsäaluetta ja puutonta tundraa. Tämän vuoksi ainoa mahdollinen puunkäyttömuoto alueella on polttopuuhakkuut. Metsähallitus ottaa alueelta koivua eteläisimpien tupien polttopuuhooltoon kuvaan 5 merkityiltä alueilta. Samoin alavimmilla ja eteläisimmillä seuduilla sijaitseville porotalouden ja luontaiselinkeinojen tukikohdille otetaan alueelta polttopuuta vähäisessä määrin.

Kuva 5. Polttopuunottoalueet Käsivarren erämaa-alueella. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

3.5.1 Suunnitelman esitys

- Paikallisten polttopuuhakkuut voivat jatkua nykyisen käytännön mukaan: Poronhoitajat eivät tarvitse poltto- ja laavupuunottolupaa välittömässä poronhoitotöissä alueella liikkuaan. Metsähallitus osoittaa polttopuunottoa paikat siten, että tunturikoivumetsiköitä ei uhkaa häviäminen. Myös Metsähallitus ottaa polttopuuta näiltä alueilta erämaan eteläisimpiä tupia varten. Polttopuunotto kielletään pääsääntöisesti tunturikoivun metsänrajan pohjois- tai yläpuolella eli 550 m ylittäviltä alueilta. Meekonjärven ja Porojärven laaksoissa ja niiden pohjoispuolella koivujen kaataminen muuhun kuin paikallisten riekkoansoihin ja porotalouden tarpeisiin on kiellettyä. (kuva 5)

Perusteet: Tunturikoivun luontaisen uudistumisen turvaaminen ja metsänrajan säilyttäminen. Metsälaki. Porotalouslaki.

3.6 Kaivostoiminta

3.6.1 Taustaa

Kaivostoimintaa ohjaavia säädöksiä

Malmien ja muiden kaivoskivennäisten etsintää ja hyödyntämistä ohjaavat kaivoslaki (503/1965) ja -asetus. Muita kaivostoimintaan keskeisesti vaikuttavia säädöksiä ovat ainakin vesilaki, laki ympäristövaikutusten arvioimisesta, erämaa-alueilla erämaalaki ja saamelaisalueella lisäksi laki saamelaiskäräjistä (974/1995) ja YK:n ihmisoikeussopimuksen 27. artikla.

Erämaalain 6 §:ssä määrätään, että ”kaivoslain (503/1965) mukaista kaivospiiriä ei saa määrätä erämaa-alueelle, ellei valtioneuvosto ole antanut siihen lupaa”. Lain yksityiskohtaisissa perusteissa asia on sanottu tarkemmin:

Ehdotetun lain 4 §:ään sisältyvän alueen luovuttamiskiellon tarkoituksena on estää erämaa-alueiden säilyttämistä uhkaavat toimet. Tämä säännös ei kuitenkaan koske kaivoksen perustamista. Kaivos perustetaan kaivoslaissa säädetyssä järjestyksessä, eikä kaivoksen perustaminen edellytä ehdotetun lain 4 §:ssä tarkoitettua käyttöoikeuden luovutusta. Kaivostoiminnan aloittaminen muuttaa aina alueen erämaaluonteen. Tämän vuoksi ehdotetaan, että erämaa-alueilla ei kaivostoimintaa saisi aloittaa ilman valtioneuvoston lupaa. Pykälän mukaan kauppa- ja teollisuusministeriö ei saisi määrätä kaivoslain 4 luvussa tarkoitettua kaivospiiriä erämaa-alueelle, ellei siihen ole saatu valtioneuvoston lupaa.

Kaivoslain mukaisia valtauksia voidaan sitä vastoin tehdä erämaa-alueella. Täten kaivoslain 12 §:n säännösten mukainen kullankaivu on erämaa-alueella mahdollista entiseen tapaan, sillä maaperässä olevan kullan kaivuun ja huuhtomiseen riittää valtausoikeus. Samoin malmien, timanttien ja muiden kaivoskivennäisten etsiminen on sallittu kaikille Suomen ja EU:n kansalaisille ja yhtiöille. Kullankaivun haittoja ehkäistään vakuusmaksuilla ja koneellisessa kullankaivussa lisäksi vesilainsäädännön ja ympäristölupamenettelylain (735/1991) mukaisin keinoin.

Laki saamelaiskäräjistä (974/1995, 9 §) asettaa viranomaisille neuvotteluelvoitteen myös koskien ” – – kaivoskivennäisten valtausta ja kaivospiirin perustamista tarkoittavia lupahakemuksia”. KHO:n päätöksen 31.3.1999 (taltio 693) mukaisesti

Valtaushakemuksia käsiteltäessä tulee selvittää ja harkita, onko poronhoidon turvaamiseksi tarpeen hylätä valtaushakemuksia tai valtauskirjoihin otettavin määräyksin esimerkiksi rajoittaa valtaukseen perustuvien toimenpiteiden suorittamista tiettyinä aikoina tai tietyillä paikoilla, niin kuin paliskunnat ovat kauppa- ja teollisuusministeriölle antamissaan lausunnoissa esittäneet. Asiassa on niin ikään otettava huomioon, millä poronhoidon kannalta tärkeillä alueilla valtauksia on muiden päätösten nojalla voimassa sekä miten suuria ja poronhoidon kannalta herkkiä tai tärkeitä alueita nyt kysymyksessä olevat valtaushakemukset koskevat. Samoin on otettava huomioon poronhoitoa häiritsevät muut käyttömuodot kyseisillä alueilla.

Näin ollen valtioneuvoston on kaivospiirin lupaa harkitessaan neuvoteltava saamelaiskäräjien kanssa. Tämän kanssa yhdensuuntainen määräys on YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 27. artikla. Artiklan mukaan kansallisiin, uskonnollisiin tai kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan. Korkein hallinto-oikeus on tähän artiklaan perustuen palauttanut eräiden suurten kaivosyhtiöiden valtaukset kauppa- ja teollisuusministeriölle uudelleen käsiteltäviksi sen jälkeen, kun Käsivarren ja Sallivaaran paliskunnat olivat valittaneet valtauksista. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että ”artiklan tarkoittama kulttuuri-käsite kattaa myös poronhoidon, joka on saamelaiskulttuurin olennainen osa”. Sanottu sopimus on saatettu Suomessa voimaan lailla (107/1976) ja asetuksella (108/1976). Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan ministeriön olisi ennen päätösten tekemistä pitänyt selvittää, mikä vaikutus valtauksilla tulisi olemaan saamelaisväestön poronhoidon harjoittamiseen.

Metsähallitus ja kaivoslaki

Kaivoslain noudattamista valvoo kauppa- ja teollisuusministeriö. Metsähallitus hoitaa käytännössä monia valvontatehtäviä kauppa- ja teollisuusministeriön ohjeistamana. Lisäksi kaivoslaki antaa maanhaltijalle tiettyjä oikeuksia, joita Metsähallitus käyttää.

Käytännössä Metsähallituksen tehtäviin sisältyvät **valtauksiin** liittyen:

- vakuuksien määrittäminen (jotta valtausalueet tulevat ennallistettua valtausajan umpeuduttua)
- kaivun valvonta
- tilapäisen rakentamisen ohjaaminen ja valvonta
- valtausten kulku- ja huoltoyhteydet – luvat, ohjeistaminen, valvonta
- polttopuun myynti.

Metsähallitus saa maanhaltijana valtauskorvauksen. Sen suuruus vuonna 1997 oli 60 mk [noin 10,10 €] / ha. Valtauskorvaus ei ole kattanut ohjauksesta ja valvonnasta Metsähallitukselle aiheutuneita menoja.

3.6.2 Kaivostoiminta Käsivarressa

Käsivarren erämaassa ei ole juurikaan ollut kaivostoimintaa. Etsintätyötä tehdään kuitenkin jatkuvasti. Suurin osa voimassa olevista valtauksista keskittyy erämaa-alueen ja Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueen väliseen kolmioon. Ainoa erämaa-alueella osittain sijaitseva voimassa oleva valtaus on osa tätä laajempaa kokonaisuutta. Valtauksesta noin 40 ha sijaitsee erämaa-alueella, Vuoskujokivarressa. Valtaus kuuluu Outokumpu Mining Oy:lle, joka etsii alueelta pääasiassa nikkeliä. Valtaus on voimassa 10.10.2001 saakka. Lisäksi erämaan länsipuolella, Peerajärven ja erämaan välissä sijaitsee noin 17 ha:n laajuinen yksityishenkilön nimissä oleva valtaus. Erämaassa on vielä 1990-luvulla ollut kaksi kullanhuuhtontatarkoituksiin perustettua, 10 ha:n suuruista kaivosvaltausta. Toinen näistä sijaitsi Riimmajärvän pohjoispuolella ja toinen Pihtusjärven pohjoispäässä.

3.6.3 Enontekiön luoteisosan malmimahdollisuudet

(Kirjoittanut Vesa Perttunen, Geologian tutkimuskeskus)

Enontekiön luoteisosan malmeja on etsitty moneen otteeseen. Malmitutkimusten lähtökohtana on ollut malmipitoisten kalliopaljastumien ja lohkkareiden tai geofysikaalisen anomalioiden tarkistus. Tähän mennessä ei ole paikannettu taloudellista malmiesiintymää, mutta monen aiheen tutkimukset ovat tällä hetkellä vielä kesken. Käsivarren alueen kallioperä on kuvattuna uudessa, 1:1 000 000-mittakaavaisessa kallioperäkartassa (Korsman ym. 1997), ja osa myös Käsivarren erämaa-alueen kartassa (kuva 6).

Graniittigneisseistä ei ole havaittu merkittäviä perinteisten malmien viitteitä. Joissakin gneissejä leikkaavissa diabaasi- ja albitiittijuonissa on todettu merkityksettömiä kuparimaiheita. Viime aikoina näiltä alueilta on etsitty uusina aiheina timantteja sisältäviä kimberliittihiippuja, joita tämän tapaiseen kallioperään saattaa liittyä. Tähän mennessä ei ole havaittu minkäänlaista viitettä timantteihin liittyvistä kivilajeista – timanteista puhumattakaan.

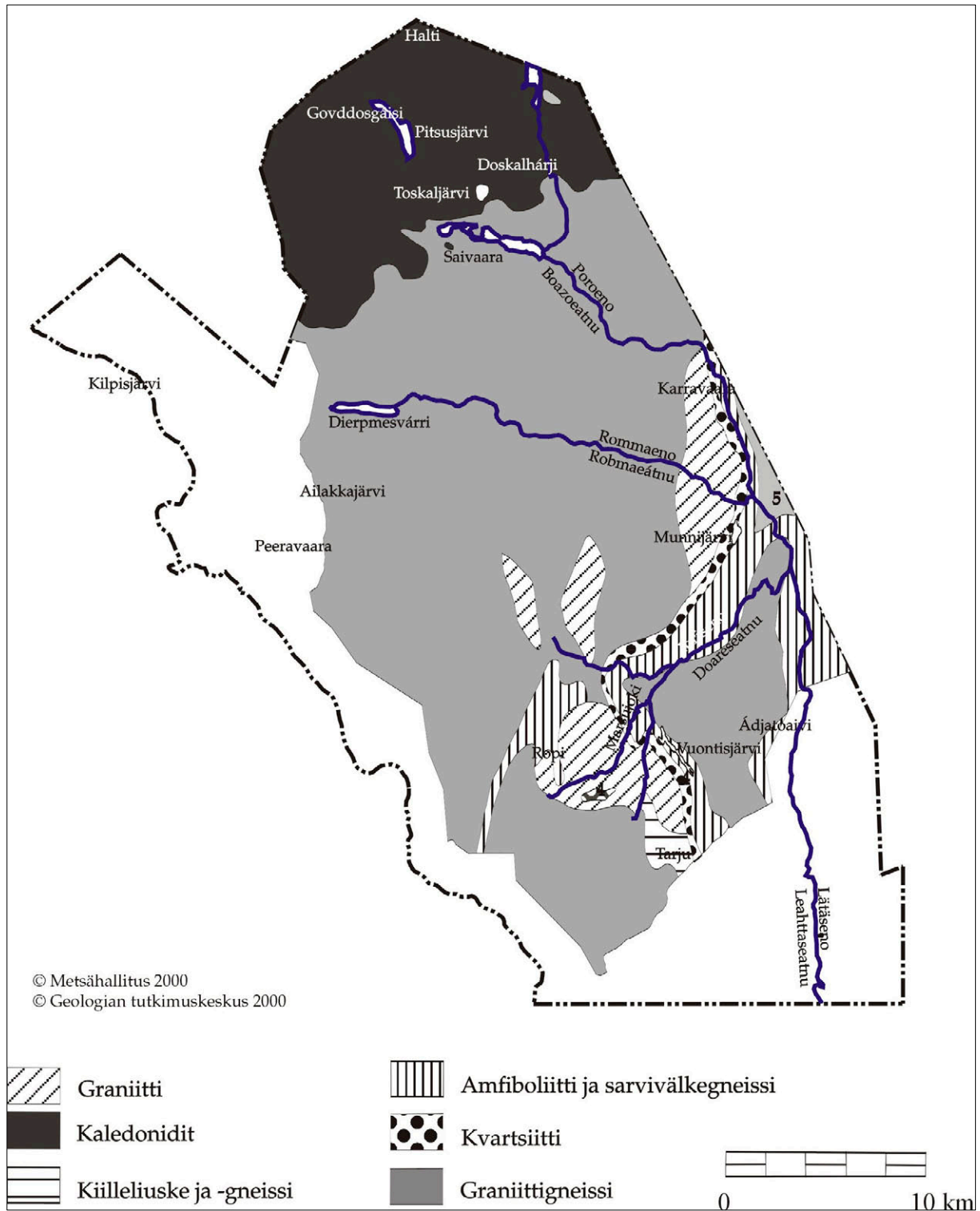
Viime aikojen malmitutkimukset ovat keskittyneet Sarvisoivin–Kalkkoivin–Ruossakeron–Čohkkoivin–Kaamajoen alueeseen. Tällä seudulla on nikkeli- ja kuparimalmien isäntäkiveksi soveliaita ultraemäksisiä–emäksisiä syväkivilajeja. Alueella on useita valtauksia, ja lupaavia nikkeli-kohteita on jo paikannettu, mutta lainsäädännöllisten ongelmien takia malmitutkimukset ovat pysähtyneissä. Malmin löytyminen tässä vyöhykkeessä on mahdollista.

Erämaan eteläpuolella Järämässä sijaitsevan Palovaaran alueen graniiteissa on havaittu molybdeenipitoisuutta, mutta taloudellisen malmin mahdollisuus on heikko.

Kaledonideihin kuuluvissa liuskeissa on todettu vaatimaton sinkki-lyijymineralisaatio Govddogáisin koillisrinteessä. Vastaavan ikäisissä muodostumissa etelämpänä, Ruotsin ja Norjan puolella, on viitteitä sinkistä ja lyijystä, joskin ainoa tähän mennessä hyödynnetty esiintymä on Laisvall Ruotsissa. Taloudellisen malmin löytyminen Suomen puoleiselta kaledonidialueelta on epätodennäköistä, ja kaivoksen suunnittelu tälle tunturialueelle on epärealistista.

3.6.4 Suunnitelman esitykset ja suositukset

- Pääsääntöisesti erämaa-alueille ei tulisi perustaa kaivoksia. Erämaalain mukaan erämaahan ei saa määrätä kaivospiiriä ilman valtioneuvoston lupaa. Koska laki nostaa päätöksentekooikeuden näin korkealle tasolle, ei Metsähallitus tee tässä suunnitelmassa esityksiä eikä suosituksia.

Kuva 6. Käsivarren erämaa-alueen kallioperä.

3.7 Maa-ainesten otto

3.7.1 Taustaa

Maa-ainesten ottoa säätelee maa-ainelaki (555/1981). Lain tarkoittamia maa-aineksia ovat kivet, sora, hiekka, savi ja multa. Erämaalaissa ei ole mitään säädöstä maa-ainesten otosta. Käsivarren erämaa-alueella ei ole ollut maa-ainesten ottotoimintaa.

3.7.2 Suunnitelman esitykset

- Metsähallitus voi tarvittaessa ottaa omaan käyttöönsä tai myydä maa-aineksia vähäisessä määrin erämaan sisällä tapahtuvan pienimuotoisen rakentamisen tarpeisiin. Maa-ainekset tulee ottaa mahdollisimman läheltä käyttöpaikkaa Metsähallituksen osoituksen mukaan. Toiminnasta ei saa aiheutua haittaa porotaloudelle ja muille luontaiselinkeinoille eikä uhanalaisille kasvi- ja eläinlajeille. Alueen erämaaluonne ei myöskään saa kärsiä toiminnan jäljistä. Maanotto-paikat tulee huolellisesti maisemoida.

Perusteet:

- 1) Erämaalain yksityiskohtaiset perustelut, joissa mainitaan, että erämaalailta ”ei ole tarkoitus heikentää nykyisiä nautintaoikeuksia”.
- 2) Erämaalain tarkoituksena on luontaiselinkeinojen turvaaminen sekä monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen.
- 3) Maa-ainesten kuljettaminen erämaan ulkopuolelta kuluttaisi huomattavasti enemmän luonnon-varoja, energiaa ja rahaa kuin niiden ottaminen rakennuspaikan välittömästä läheisyydestä.

3.8 Luontomatkailu ja virkistyskäyttö

3.8.1 Virkistyskäyttö ja erämaalaki

Erämaalaissa ei mainita sanoja *luontomatkailu* tai *virkistyskäyttö*. Erämaalain perusteluista selviää kuitenkin, että yksi lain keskeinen tarkoitus on edistää virkistyskäyttöä ja kestävää luontomatkailua. Lain yleisperusteluissa sanotaan: ”Lapin luonnon tarjoamien retkeily- ja virkistysmahdollisuuksien turvaamiseksi ja kehittämiseksi sekä niiden matkailuvetovoiman säilyttämiseksi tarvitaan erämaita.” Kohta viittaa erämaalain 1 §:än, jossa todetaan, että ”erämaa-alueita perustetaan – – luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi”. Sama asia esitetään myös lain yksityiskohtaisissa perusteluissa: ”Erämaa-alueiden perustamisella pyritään myös kehittämään luonnon monipuolista käyttöä ja sen edellytyksiä kuten esimerkiksi alueiden retkeily- ja virkistyskäyttömahdollisuuksia ja metsien monipuolista käyttöä.”

Virkistyskäyttömahdollisuuksien kehittäminen on Metsähallituksen tehtävä, koska erämaalaki kieltää valtion maan luovuttamisen tai käyttöoikeuksien vuokraamisen yksityisille muuhun kuin porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin.

Erämaalaki velvoittaa virkistyskäytön edellytysten kehittämiseen, ja toisaalta edellyttää erämaaluonteen säilyttämistä sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamista. Tämä edellyttää osittain ristiriitaisten tavoitteiden yhteensovittamista.

Metsähallitus ohjaa virkistyskäyttöä rakentamallaan palveluvarustuksella ja luvanvaraisen toiminnan osalta myös luvanmyöntöperusteilla. Moottoroitu liikkuminen, kalastus ja metsästys sekä liiketoiminnallinen, muutoin kuin omin voimin tapahtuva matkailu ovat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta luvanvaraista toimintaa. Kesä- ja talviaikaisen maastoliikenteen lupaehdot on kuvattu tämän hoito- ja käyttösuunnitelman luvussa 4 Liikenne ja liikkuminen.

3.8.2 Käsitteistöä

Luontomatkailulla tarkoitetaan tässä muiden kuin enontekiöläisten harjoittamaa alueelle suuntautuvaa matkailua, joka perustuu luonnon vetovoimaisuuteen ja luonnon tarjoamiin elämyksiin. *Luonnon virkistyskäyttö* on hieman luontomatkailua laajempi käsite. Ero on siinä, että virkistyskäyttö pitää sisällään myös paikallisten ihmisten virkistäytymisen, kun taas luontomatkailu viittaa kohdealueen ulkopuolelta tuleviin ihmisiin, jotka matkustavat alueelle. Luonnon virkistyskäyttö voidaan siten jakaa (paikallisten ihmisten) *lähivirkistyskäyttöön* ja (ulkopaikkakuntalaisten) *kaukovirkistyskäyttöön* eli luontomatkailuun.

Virkistäytyminen luonnossa voi Suomessa tapahtua joko *omin voimin* – vetokoiria, poroja tai hevosta käyttäen, *moottoroidusti* – maastomönkijällä, -autolla, moottoripyörällä, moottorikelkalla, moottoriveneellä, vesijetillä – tai näitä kulkumuotoja eri tavoin yhdistäen. Luontoon ja sieltä takaisin maantien varteen, myös Käsivarren erämaa-alueella, voi siirtyä maastoajoneuvojen lisäksi moottoriveneellä tai ilma-aluksella – eli lentokoneella, helikopterilla tai ilmatyynyaluksella. Omin voimin liikkuminen voi tapahtua *huolletusti*. Tällöin ryhmän varusteet ja muonat kuljetetaan maastossa etappi- ja yöpymispaikoille esimerkiksi moottorikelkalla, jolloin virkistäytyjät säästävät varusteiden kuljettamisen rasituksilta ja voivat liikkua kevyemmin ja pitempiä päivämatkoja. Perinteinen jokamiehenoikeuksiin perustuva luonnossa liikkuminen tapahtuu kuitenkin omin voimin *huoltamattomasti*, jolloin kyse on yleensä ns. *perinteisestä eräretkeilystä*. Liikkuminen luonnossa voi tapahtua joko *omin päin* ryhmässä tai yksin, tai *ohjatusti* ryhmässä.

Ohjattu liikkuminen ja virkistäytyminen luonnossa voi olla joko *liiketoiminnallista* tai *ei-liiketoiminnallista*. Rajan vetäminen liiketoiminnallisen ja ei-liiketoiminnallisen virkistäytymisen välille on tulkinnanvaraista. Periaatteessa kyseessä on liiketoiminta, mikäli ohjattuja luontomatkoja markkinoidaan suurelle yleisölle tai niitä myydään muillekin kuin yhdistyksen omille jäsenille. *Valmismatkoihin* luetaan kaikki julkisesti myydyt matkat, jotka sisältävät vähintään kuljetuksen ja majoituksen, majoituksen ja ohjelmapalvelun tai ohjelmapalvelun ja kuljetuksen. Liiketoiminnallisessa luontomatkailussa onkin kyse useimmiten juuri valmismatkalain piiriin kuuluvasta toiminnasta. Eurooppalainen valmismatkalainsäädäntö on laadittu pääosin kuluttajan turvaksi.

Ohjelmapalveluyrittäjillä tarkoitetaan matkailuyrittäjiä ja -organisaatioita, jotka myyvät ohjattuja retkiä ja *lähikuljetuksia* eli kuljetuksia alueella. *Ohjelmapalveluita* – esim. kuljetusta, ohjelmallista toimintaa ja pienimuotoista majoitusta erämaa-alueella (luontaiselinkeinotukikohtiin tukeutuen) – voivat tarjota ohjelmapalveluyrittäjien lisäksi alueen luontaiselinkeinonharjoittajat, joille näin hankittu matkailutulo on osa heidän elinkeinokokonaisuuttaan, mutta ei kuitenkaan pääelinkeino.

Retkeilyyn ja luontomatkailuun liittyvää *majoitustoimintaa* erämaissa voi harjoittaa ainoastaan Metsähallitus, sillä erämaalain mukaan käyttöoikeuksia saa luovuttaa ainoastaan porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen tukikohtia varten sekä viranomaiskäyttöön. Käyttöoikeuksien luovuttaminen – esimerkiksi kiinteistön vuokraaminen tai myyminen matkailutukikohdan perustamista varten tai kämpän pitempikestoinen vuokraaminen jollekin yksittäiselle taholle – edellyttää kuitenkin valtioneuvoston poikkeuslupaa.

Suunnitelmassa *kesäkaudella* ja *kesällä* tarkoitetaan *sulanmaan aikaa* (4 kk), joka Käsivarressa yleensä ajoittuu välille 15.6.–14.10. sekä *talvikaudella* ja *talvella lumipeitteistä aikaa* (8 kk), joka Käsivarressa yleensä ajoittuu välille 15.10.–14.6. (Hiihtokelit loppuvat usein jo touko–kesäkuun vaihteessa, mutta rospuuttokausi estää liikkumasta maastossa laajemmin ennen kesäkuun puoliväliä.)

3.8.3 Virkistyskäytön rakenteet ja reitit sekä niiden huolto

Tuvat

Erämaa-alueella on 18 Metsähallituksen huoltamaa autiotupaa ja neljä varaustupaa. Lisäksi alle 3 km:n säteellä alueen rajasta sijaitsevat Saarijärven autio- ja varaustupa sekä Ailakkajärven, Kalkkoivin ja Pinniskosken autiotuvat. Näistä suurin osa on hyväkuntoisia ja tarkoituksenmukaisia. Poikkeuksen muodostavat Kaskasjoen, Kuonjarjoen, Haltin, Riimmajärvin ja Lossujärven autiotuvat. Neljä ensin mainittua ovat huonokuntoisia. Urho Viikin rakentama Riimmajärvin autiotupa (ns. Urtas-hotelli) ei kuitenkaan ole ollut Metsähallituksen polttopuu- ja jätehuollon piirissä. Lossujärven neljän hengen autiotupa on Kilpisjärvi–Skibotn-tieltä lähtevän Didnujohkan retkeilyreitien suosioon nähden aivan liian pieni. Samoin Kuonjarjoen vanha kuuden hengen autiotupa Kalottireitin tärkeänä etappina on majoituskapasiteetiltaan täysin riittämätön. Tuvan nykyinen sijainti on myös ankariin lumiolosuhteisiin nähden huono. Metsähallitus onkin vuonna 2000 korvannut vanhan tuvan uudella 10 + 10 hengen autio-varaustuvalla (kuva 7).

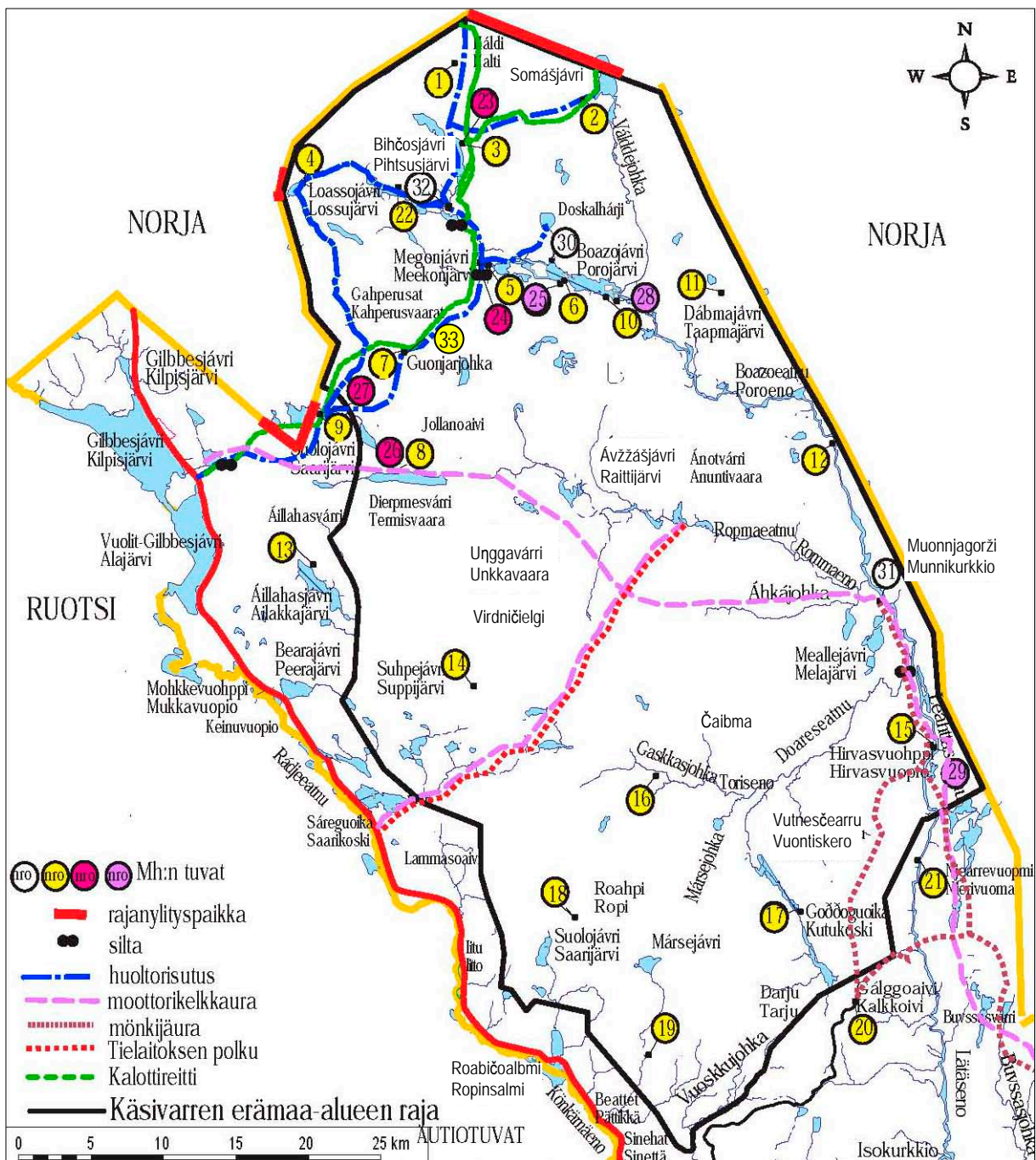
Autiotupia on koko erämaan alueella; sen sijaan kaikki Käsivarren varaustuvat sijaitsevat suur-
tunturialueella, retkeilyn ydinvyöhykkeellä. Vuonna 2000 yöpyminen alueen varaustuvassa maksoi 60 markkaa [noin 10,10 €] /petipaikka/vuorokausi. Varauksen on voinut tehdä 15.3.–30.9. väliselle ajalle korkeintaan kahdeksi perättäiseksi vuorokaudeksi tupaa kohden. Hiljaisen sesongin

Autiotuvat	Rak.	Korj.	Vp	Kunto	Varaustuvat	Rak.	Korj.	Vp	Kunto
1 Halti	1961		5	huono	23 Pihtsusjärvi	1969		10	tyyd.
2 Kopmajoki	1993		6	hyvä	24 Meekonjärvi	1969	1987	10	hyvä
3 Pihtsusjärvi	1969		12	tyyd.	26 Termisjärvi	1969	1992	10	hyvä
4 Lossujärvi	1961	1992	6	hyvä	27 Saarijärvi	1961	1988	10	hyvä
5 Meekonjärvi	1963	1986	6	tyyd.	33 Kuonjarjoki	2000		10	hyvä
6 Jogasjärvi	1937	1990	5	kohtal.					
7 Kuonjarjoki	2000		10	hyvä	Vuokratuvat	Rak.	Korj.	Vp	Kunto
8 Termisjärvi	1969	1992	8	hyvä	25 Jogasjärvi	1994	2000	6	hyvä
9 Saarijärvi	1961	1988	10	hyvä	28 Porojärvi	1962		4	hyvä
10 Porojärvi	1967		10	tyyd.	28 -huoltorak.	1998		4	hyvä
11 Taapmajärvi	1961	1993	4	hyvä	29 Hirvasvuopio	1998		10	hyvä
12 Tenomuotka	1961	1989	8	hyvä					
13 Ailakkajärvi	1990		10	hyvä	Muut MH:n rak.	Rak.	Korj.	Vp	Kunto
14 Buvrásjohka	1969	1991	20	hyvä	30 Toskalinoja	1988		8	hyvä
15 Hirvasvuopio	1998		6	hyvä	31 Munnikurkkio	1958	1981		tyyd.
16 Kaskasjoki	1970		10	huono	31 -rivitalo	1981			huono
17 Kutukoski	1971		10	huono	31 -varasto	1957			tyyd.
18 Ropi	1961	1992	12	hyvä	31 -sauna	1966			tyyd.
19 Aatsa	1971		10	tyyd.	32 Vuomakasjärvi	1992		8	hyvä
20 Kalkkoivi	1961	1993	8	hyvä					
21 Pinniskoski	1960		2	huono					
22 Riimmajärvi	1959		2	huono					

Kuva 7. Virkistyskäytön rakenteet Käsivarren erämaa-alueella ja lähiympäristössä. Selitteet numeroihin, jotka osoittavat rakennusten sijainnin. Rak. = rakennusvuosi, Korj. = korjausvuosi, Vp = vuodepaikkojen määrä. Kunto-sarakkeessa kohtal. = kohtalainen, tyyd. = tyydyttävä. Vuokratuvat-otsikon alla ovat myös isännöidyt vuokratuvat. Muut MH:n rak. = muut Metsähallituksen rakennukset. Numerot 30 ja 32 ovat huolto- ja valvontatupia.

aikaan eli 1.10.–14.3. tuvan on voinut varata kokonaan käyttöönsä, kuitenkin korkeintaan viikoksi kerrallaan. Jogasjärven varaustupa on toiminut vuonna 2000 vuokrakämpinä.

Metsähallituksella on omassa käytössään Toskalojan huolto- ja valvontatupa, ja käyttöoikeus vuokraamiinsa poliisitoimen tukikohtaan Vuomakasjärvellä sekä Soneran ja Tullilaitoksen huoltotupiin Meekonjärvellä. Metsähallituksen liiketoimintayksikkö Villillä Pohjolalla on ohjelmalveluiden tukikohtana ns. Kekkosen kämppä Porojärven itäpäässä ja Hirvasvuopion eräkämpä Lätäsenon varrella erämaan kaakkoiskulmassa. Ne ovat ensisijaisesti Villin Pohjolan järjestämien ohjattujen ohjelmalveluiden tukikohtia, mutta niitä voidaan lyhytkestoisesti vuokrata myös muille ohjelmalveluyrittäjille. Kekkosen kämppä saunoineen siirtyi Kemijoki Oy:ltä

Kuva 7. Virkistyskäytön rakenteet Käsivarren erämaa-alueella ja lähiympäristössä. Tilanne vuonna 2000. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

Metsähallitukselle vuonna 1997, ja sen yhteyteen rakennettiin huoltorakennus vuonna 1998. Kekosen kämpä on Museoviraston kanssa sovittu säilytettäväksi museorakennuksena. Lisäksi Metsähallituksella on hallinnassaan Munnikurkkion vuonna 1991 lakkautettu rajavartioasema, jonka rantasauna on ollut retkeilijöiden käytössä. Käsivarren erämaa-alueella ei ole varauskammeja.

Polut, reitit ja muut rakenteet

Käsivarren erämaa-alueella on yksi kesäaikainen merkitty retkeilyreitti, Kalottireitti, jonka kokonaispituus on 800 km. Erämaa-alueella reitti kulkee noin 40 km:n matkan Somasjärveltä Pihtusjärven, Meekonjärven, Kuonjarvaaran ja Saarijärven kautta Kilpisjärvelle. Kalottireitiltä erkanee Pihtusjärven koillispäästä merkitty 8 km:n pistoreitti Haltille sekä noin 25 km:n pituinen (Suomen puolella merkitsemätön, Norjan puolella heikosti merkitty) polku Lossujärven kautta Didnujohkaan, Norjaan Skibottenin tien varteen. (kuva 7)

Alueella sijaitsee 50 km Hetta–Kilpisjärvi-moottorikelkkaurasta, jonka kokonaispituus on 180 km. Toinen merkitty kelkkaura, 40 km, kulkee Saarikoskelta Raittijärvelle ja risteää Hetta–Kilpisjärvi-uran kanssa Buoidesoivin koillispuolella (kuva 7). Jogasjärveltä alkava Poroenen–Lätäsenon 110 km:n veneilyreitti kulkee erämaa-alueen sisällä ensimmäiset 60 km, Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueella seuraavat 30 km ja viimeiset 20 km yksityismaiden halki soidensuojelualueen ympäröimänä. Reitti päättyy Markkinaan, jossa Lätäseno yhtyy Könkämäenoon ja Muonionjoki alkaa.

Erämaa-alueelle on muodostunut aikojen kuluessa erilaisia polkuja. Tässä kuvataan vain erittäin selkeästi maastossa erottuvat polut, joita käytetään kesäaikaisina maastoliikenneurina (ks. s. 53, kuva 10). Saarikoskelta Raittijärvelle kulkee Tielaitoksen ylläpitämä polkutie, joka on heikossa kunnossa. Kosteimmat paikat on suunniteltu varustettaviksi mönkijäpitkoksien. Kalkkoivista kulkee kesäaikainen maastoliikenneura Hirvasvuopion kautta Munnikurkkioon. Polulla on jokunen mönkijäpitkos ja Torisenon suulla riippusilta, joka toimii talvella moottorikelkkauran siltana.

Erämaan polttopuu- ja jätehuolto

Kaikki tuvat Riimmajávrin autiotupaa lukuun ottamatta ovat vuonna 2000 Metsähallituksen polttopuu- ja jätehuollon piirissä. Toimintaa ohjaa Metsähallituksen ympäristö- ja laatu järjestelmä. Polttopuuna käytetään valtaosin mäntyä, joka kuljetetaan maanteitse Kilpisjärvelle. Siellä puut katkaistaan kamiinoin sopiviksi ja ajetaan moottorikelkoilla tupien polttopuuliitereihin alkutalvesta. Vuonna 1999 polttopuuta kului noin 150 m³ à 1 100 mk [noin 185 €]. Joillekin alueen eteläisimmille tuville Metsähallitus tekee polttopuut tupien lähiympäristön tiheistä koivikoista. Yleisemmin käytetyillä tuvilla on kaasuliedet polttopuun säästämiseksi. Vuonna 1999 nestekaasua kului yli 60 pulloa à 12 kg.

Suosituimpien kulkureittien varrella sijaitsevien tupien yhteyteen on rakennettu jätteen lajittelupisteet lajitteluohjeineen. Sekajättesäkkien säilytystä varten on omat tilat. Jätteet kuljetetaan maastosta talvella puuhuollon paluukuormina. Sekajätettä kertyi alueelta vuonna 1999 noin 50 m³. Kaikkien tupien yhteydessä on siistit ulkokäymälät, joiden vesistövaikutuksia seurataan vesinäyttein.

Kesällä Kalottireitin varrella olevat tuvat siivotaan, suoritetaan kaasupullojen täydennys ja varmistetaan jätehuollon toiminta. Jätehuollosta ja tupien käytöstä on tupakansioissa ajan tasalla olevat ohjeet kaikilla tuvilla. Tavoitteena on vähentää jätteen syntymistä tehokkaalla viestinnällä, mutta toisaalta käsitellä asianmukaisesti syntynyt jäte.

Epäkohdista voi antaa Metsähallitukselle palautetta. Tätä varten tuvilla on palautelomakkeet ja tienvarressa palautelaatikko. Saatu palaute dokumentoidaan ja pyritään käymään läpi mahdollisimman nopeasti.

3.8.4 Virkistyskäytön luonne ja määrä

Käsivarren erämaa-alue on virkistyskävijöiden keskuudessa suosituin Suomen lakisääteisistä erämaista. Erämaassa vierailee vuosittain lähes 6 000 eräretkeilijää yhteensä noin 25 000 viipymävuorokauden verran. Kävijämäärät ovat olleet ainakin 1970-luvulta asti kasvussa. Vain suosituimmat kansallispuistot ylittävät nämä luvut. Esimerkiksi Urho Kekkosen kansallispuiston sisäosissa arvioidaan vaeltavan vuodessa noin 10 000 eräretkeilijää ja Pallas–Ounastunturin kansallispuiston sisäosissa vastaavasti noin 5 000 eräretkeilijää.

Luonnon virkistyskäyttö on Käsivarren erämaa-alueen nuorin maankäyttömuoto, mutta suhteessa muihin erämaihin retkeilijät ”löysivät” Käsivarren erämaa-alueen jo suhteellisen varhain. Tiettävästi ensimmäisiä retkeilijöitä alueella olivat suomalaiset naisvoimistelijat 1930-luvun alussa. Matkailupalveluita – opastusta, kuljetusta alueella ja pienimuotoista majoittamista – on harjoitettu maksusta niin kauan, kuin alueella on liikkunut matkailijoita, käytännössä ainakin 1950-luvulta lähtien.

Moottorikelkkailun ja lentoliikenteen yleistyminen on tuonut erämaa-alueille uusia käyttäjäryhmiä ja muuttanut erämaiden totunnaisia käyttötapoja. Viime vuosina varaustupia ovat varanneet käyttöönsä omin voimin liikkuvien perinteisten eräretkeilijöiden lisäksi myös moottoroidusti liikkuvat matkailijat ja ohjatut ryhmät. Tämä on lisännyt kävijäryhmien välisiä ristiriitoja.

Moottoroitu liikenne on supistanut erämaita sosiaalisessa mielessä ja mahdollistanut niiden syrjäisimpienkin kolkkien koluamisen päivässä tai parissa. Käsivarressa erityisesti kalastusmatkailu lentäen Lätäsenon ja sen latva- ja sivujokien varrelle on yleistynyt viime vuosina markkinoinnin, perhokalastuksen yleistymisen ja Enontekiön saavutettavuuden eli lentoyhteyksien paranemisen myötä. Toisaalta moottoroitu liikkuminen – moottorikelkkailu ja lentoliikenne – mahdollistavat erämaiden matkailullisen hyödyntämisen ryhmille, joiden voimat tai taidot eivät riitä omin voimin alueella liikkumiseen.

Luontomatkailu merkittävänä elinkeinona tai osana elinkeinokokonaisuutta on vasta 1980-luvun loppupuolen ja 1990-luvun ilmiö – painottuen 1990- ja matkailun suosion kasvusta päätellen mitä ilmeisimmin myös 2000-luvulle – luontaiselinkeinojen kannattavuuden heikentyessä. Kilpisjärven kylä elää suurelta osin matkailusta, josta erämaahan suuntautuva luontomatkailu muodostaa merkittävän osan toimeentulosta. Matkailijoille myydään ohjelma- ja opaspalveluiden lisäksi majoituspalveluita, ruokaa ja maastoruokailupalveluita, polttoainetta, matkamuiistoja, retkitarvikkeita sekä kuljetuspalveluita.

Ohjelmapalveluyrittäjät järjestävät alueelle ohjattuja kelkka- ja pilkkiretkiä sekä huollettuja ja ohjattuja hiihtoretkeä. Viime vuosina on lisäksi järjestetty alueelle suuntautuvia koiravaljakko- ja porosafareita. Suosituinta aikaa opastetuille talviaikaisille retkille on maalis–toukokuu. Suurin osa lumipeitteisen ajan matkoista suuntautuu erämaa-alueen luoteisosan suurtuntureille sisältäen käynnin Haltilla. Paikalliset matkailuyritykset vuokraavat lisäksi moottorikelkkoja ja myyvät visiolla ura- ja kalastuslupia matkailijoille, jotka voivat omatoimisesti kelkkailla erämaa-alueen poikki kulkevalla Metsähallituksen valtakunnallisella moottorikelkkauralla ja muualla ohjatusti paikkakuntalaisen oppaan matkassa tai osallistumalla ohjatulle moottorikelkkasafarille.

Kesä- ja syyskausina ohjelmapalveluyrittäjät järjestävät erämaahan vaelluksia, kumiveneellä laskea, riekonmetsästysretkiä sekä kalastusmatkoja. Sulanmaan aikaan suosittu kohde Haltin lisäksi on Poroenen–Lätäsenon kalastus- ja veneilyreitti. Kesäaikainen lentokuljetustoiminta ja ”sight-seeing”-lennot erämaahan ovat viime vuosina lisääntyneet myös merkittävästi. Lentokuljetuksia hyödyntävät etupäässä omatoimiset patikoijat, melojat ja kalastajat, vähäisemmässä määrin myös ohjelmapalveluyrittäjät. Siviilihelikopteria hyödynnetään pelastuspalvelutoiminnassa yli valtakunnanrajojen.

Luontomatkailun merkitys

Matkailu kerrannaisvaikutuksineen on Enontekiön merkittävin elinkeino ja Käsivarren erämaa-alue kunnan vetovoimaisin luontomatkailukohde. Käsivarren erämaassa omaan lihasvoiman käyttöön perustuvalla virkistyskäytöllä on pitkät perinteet, ja alue onkin yksi suosituimmista perinteisten eräretkeilijöiden vaelluskohteista. Viime aikoina moottorikelkkailu erämaan halkaisevalla valtakunnallisella moottorikelkkauralla sekä kalastusmatkailu ovat myös lisääntyneet alueella merkittävästi. Se sijaan ns. ”villi kelkkailu” merkittyjen urien ulkopuolella on vähentynyt huomattavasti 1980-luvulta. Korkealuokkaiset pienten ryhmien ohjelmalliset matkat, joilla liikutaan sovituin aikoina sovitulla reiteillä ja sovituin säännöin, sopivat hyvin alueelle ja ne hyödyttävät eniten paikallistaloutta mm. työllistävyytensä vuoksi. Koiravaljakkosafaritoiminta merkittyjen urien ulkopuolella ja loppukevään hallitsematon kelkkailu vasoma-alueilla sopivat selvästi huonoiten alueelle, sillä ne aiheuttavat ylimääräisiä, vaikeasti todettavia kustannuksia porotaloudelle mm. kantavien vaadinten keskenmenoina ja tokkien ylimääräisinä kokoamiskuluina. Erämaan virkistyskäytön taloudelliset vaikutukset heijastuvat aluetalouteen matkailutuloina ja työpaikkoina, oppaiden palkkoina, ohjelmapalvelu-, lupa-, majoitus-, myynti- ja verotuloina.

Virkistyskävijät ja -käynnit

Käsivarren kävijätutkimuksen mukaan alueen virkistyskävijöistä 70 % on miehiä. Kulkijoiden keski-ikä on 40 vuotta ja heistä kaksi kolmasosaa on 21–50-vuotiaita. Alle 16-vuotiaita kulkijoista on 6 %. Noin kolme neljäsosaa liikkuu 2–4 henkilön ryhmissä. Talvella yli neljän henkilön ryhmiä on enemmän kuin kesällä. Etenkin moottorikelkkailijat ja ohjatut hiihtoretkeilijät kulkevat suuremmissa ryhmissä.

Kesäkauden kävijöistä noin puolet ja talvikauden kävijöistä noin neljäsosa oli alueella ensimmäistä kertaa. Kävijöistä kesäkaudella 96 % ja talvikaudella 67 % oli yöpynyt maastossa. Maastossa yövyttiin keskimäärin 5,4 yötä, joista erämaa-alueelle sijoittui keskimäärin 4,4 yötä. Kesällä yövyttiin useimmiten omissa majoitteissa ja talvella tuvissa.

Alueen virkistyskävijöistä on kalastajia kesäisin 43 % ja talvisin 13 %. Lentäen liikkuneista kalastaa 74 % ja kävellen liikkuneista 36 %. Kelkkailijoista pilkkii 32 % ja hiihtäjistä 8 %. Metsästäjiä kulkijoista on hyvin pieni osa.

Kulkutavat

Kesäisin Käsivarren erämaa-alueella liikutaan kävellen, veneillen, meloen ja lentäen. Talvisin liikutaan pääasiassa hiihtäen, moottorikelkalla ja moottorikelkan reessä istuen. Uudempia virkistyskäyttömuotoja ovat mm. koiravaljakko- ja poroajelut, lumikengillä kävely, potkukelkkailu, lumilautailu ja varjopurjehdus. Ohjelmapalvelutoiminta tukeutuu suurelta osin talvella moottorikelkka- sekä kesällä lentokone-, helikopteri- ja moottorivenekuljetuksiin.

Käsivarren virkistyskävijätutkimuksen mukaan vuonna 1996–1997 alueen virkistyskävijöistä liikkui kävellen 52 %, hiihtäen 30 %, lentäen ainakin osan matkasta 9 % ja kelkkaillen 6 %. Kun mukaan otetaan myös henkilöiden aiemmat käynnit alueella, 20 % kulkijoista oli ainakin joskus liikkunut alueella lentäen tai moottorikelkalla. Hiihtäjistä noin 4 % kuljettaa varusteensa huoltokelkalla.

Paikkakuntalaisten kelkkalupa antaa oikeuden kelkkailla kotikuntansa valtionmailla. Käsivarren erämaan suurtunturialueella enontekiöläiset pilkkivät ja kelkkailevat etenkin huhti–toukokuussa.

Kävijämäärien kehitys

Autio- ja varaustupien vieraskirjoista tehtyjen laskelmien perusteella näyttää siltä, että Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijämäärät ovat nousseet 1970-luvun alun alle 1 000 vuotuisesta kävijästä nykypäivän noin 6 000 kävijään. Kalottireitin käyttöönoton jälkeen kesäkauden virkistyskäyttö on kasvanut talvikautta suuremmaksi. Sesonkikuukaudet ovat pysyneet samoina: Kevätsezonki on huhti–toukokuussa ja kesäsezonki heinä–elokuussa. Näinä kuukausina käy noin 80 % koko vuoden kävijöistä.

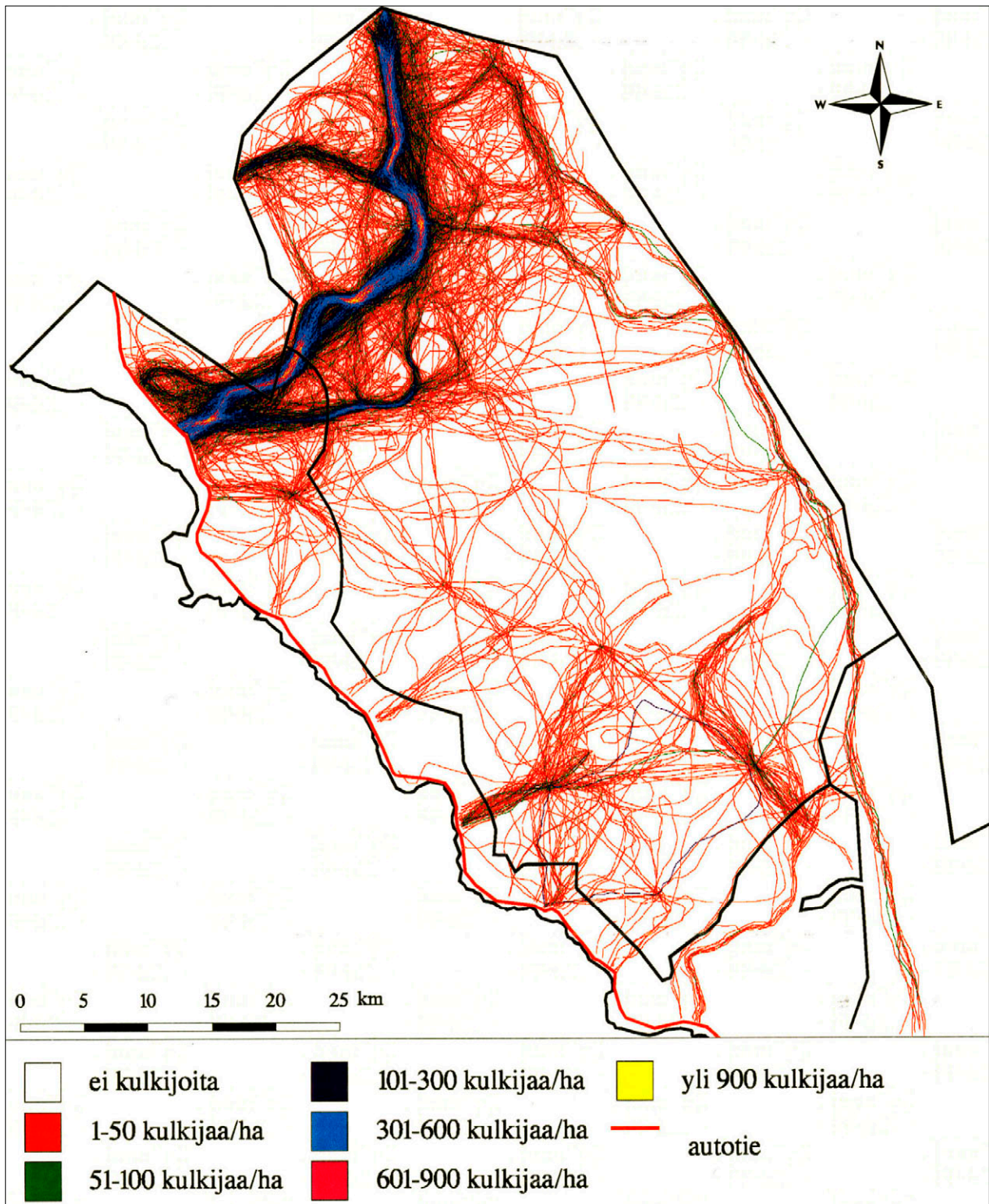
Virkistyskäytön alueellinen jakautuminen

Käsivarren erämaa-alueen virkistyskäyttö jakautuu maantieteellisesti epätasaisesti keskittyen sekä kesällä että talvella muutamalle pääväylälle. Suurin osa sekä kesä- että talviajan retkistä suuntautuu alueen pohjoisosan suurtunturialueelle sisältäen käynnin Suomen korkeimmalla tunturilla, Haltilla (kuvat 8 ja 9).

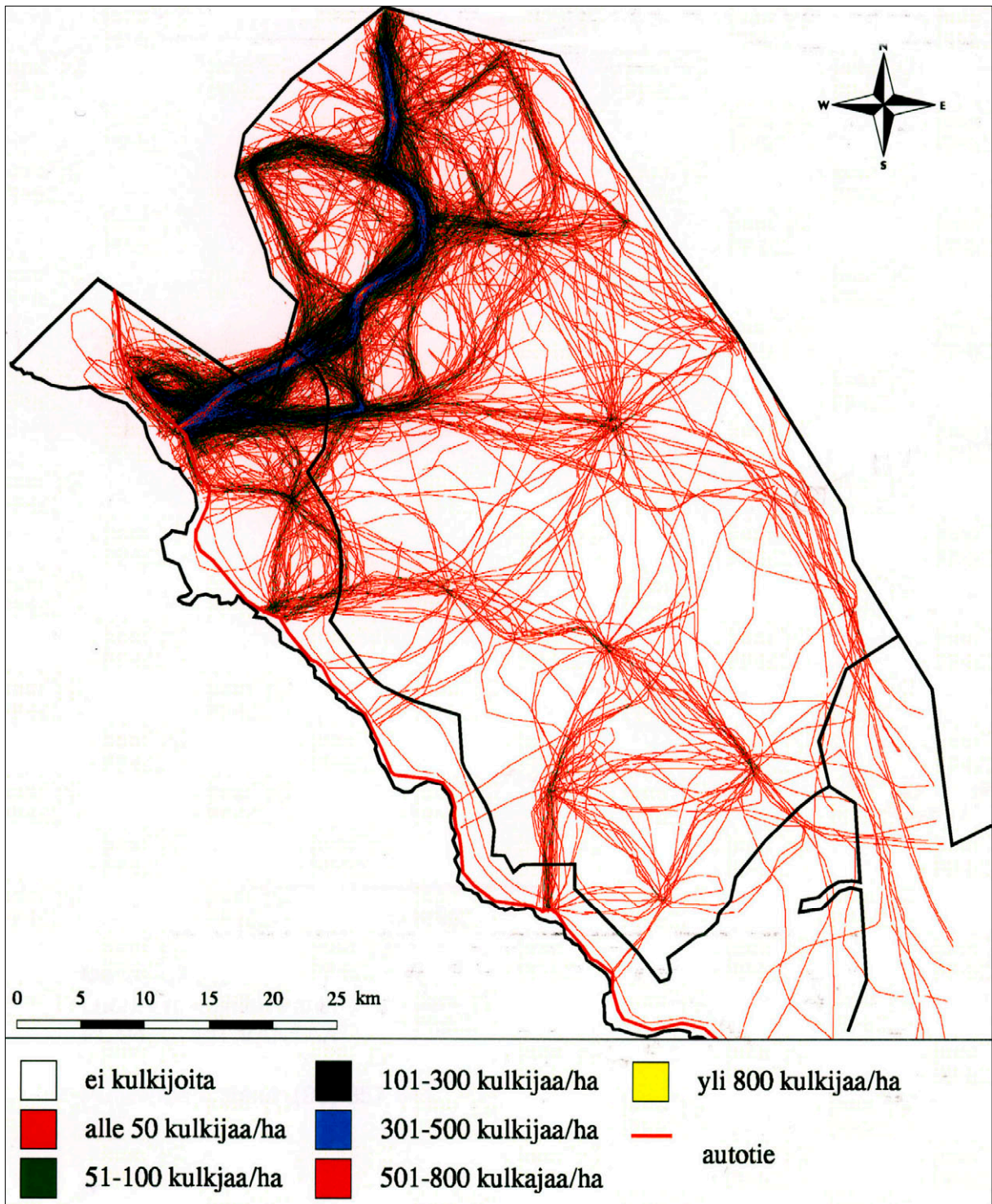
Kulkureitit

Suosituin patikkareitti kesäkaudella on Kalottireitti. Muita suosittuja kesäaikaisia, joskin merkittömiä, kulkureittejä ovat Lossujärven ja Termisjärven reitit. Lisäksi kesällä kävellään paljon Ropille ja Torisenon vartta pitkin. Kesällä Lätäsenon jokireitille keskittyvät sellaiset kävijät, jotka ovat kulkeneet muullakin tavoin kuin kävellen (lentäen, meloen, veneillen). (kuva 8)

Likimain Kalottireittiä seuraileva, talvikaudella risutuksella merkitty huoltoura on käytetyin kulkureitti hiihtäjien, paikallisten moottorikelkkailijoiden ja ohjattujen moottorikelkkaryhmien keskuudessa. Talvella kulkijoita on kuitenkin viime vuosina ollut kokonaisuudessaan vähemmän kuin kesällä. Haltin reitiltä käydään Toskaljärvellä, vähäisemmässä määrin Somasjärvellä ja jonnekin verran ajetaan myös Lossujärvelle valtakunnanrajaa ja Urtasvankkaa myöten. Kelkkailijoiden keskuudessa käytetyin reitti on Kilpisjärveltä Termisjärven, Munnikurkkion ja Hirvasvuopion kautta Syväjärvelle kulkeva Metsähallituksen valtakunnallinen moottorikelkkaura. (kuvat 7 ja 9)

Kuva 8. Käsivarren erämaa-alueen virkistyskäyttäjien kesäaikaiset kulkureitit 1996.

Kuva 9. Käsivarren erämaa-alueen virkistyskäyttäjien talviaikaiset kulkureitit 1996–1997.

Yöpymiset

Virkistyskäyttäjistä erämaa-alueella ja sen läheisyydessä yöpyi kesä kautena 1997 lähes 3 000 yli 16-vuotiasta henkilöä ja yöpymisiä oli yli 12 000. Talvikaudella 1996–1997 yöpyi alueella vastavasti noin 1 300 yli 16-vuotiasta henkilöä ja yöpymisiä oli yli 6 000. Kesällä suosituimmat yöpymispaikat olivat Kalottireitin varrella Meekonjärvi, Pihtusjärvi ja Saarijärvi, joissa kaikissa paikoissa yövyttiin yli 1 000 kertaa. Neljänneksi suosituin yöpymispaikka oli Kuonjarjoen autiotupa. Paljon käytettyihin tupiin voidaan lukea vielä Termisjärvi. Loput 18 tupaa jäävät huomattavasti vähäisemmälle käytölle. Kesällä yövytään lisäksi paljon omissa majoitteissa erityisesti vesistöjen lähistöllä. Paikkakuntalaiset, lähinnä poromiehet ja riekonpyytäjät, yöpyvät etupäässä sesonki-kausien ulkopuolella autiotuvissa sekä pilkkijät toukokuussa talviteltoissa.

Varaustuvissa yöpyi 50 suurta (5–10 henkilön) ryhmää yhteensä 168 yötä vuonna 1998. Vastavasti vuonna 1999 varaustuvissa yöpyi 53 suurta ryhmää yhteensä 148 yötä. Näiden isojen ryhmien yöpymisistä kaksi kolmasosaa ajoittuu huhti–toukokuulle.

3.8.5 Suunnitelman esitykset

Liiketoiminnallisen luontomatkailun luvat

- 1) Liiketoiminnallinen, muu kuin omin voimin tapahtuva luontomatkailu alueella sekä tilapäinen lentoliikenne alueen vesistöjä laskeutumispaikkoina käyttäen on luvanvaraista. Leiriytymislupia ohjelmopalveluyrittäjille myönnetään tapauskohtaisesti tai kaudeksi kerrallaan ennalta sovittuihin paikkoihin. Luvassa määritellään leiriytymisen ehdot. Leiriytymispaikat eivät saa sijaita uhanalaisten lajien kannalta aroilla tai muuten kulumisherkillä paikoilla, eikä niistä saa koitua haittaa porotaloudelle, retkeilijöille tai muille alueella liikkuville. Lupien määrittelyn pohjaksi Metsähallitus kuulee alueen sidosryhmiä. Liiketoiminnallisen luontomatkailun kulkemiseen liittyvät luvat ja niiden myöntämisperusteet on kuvattu luvussa 4 Liikenne ja liikuminen.

Perusteet: Erämaisyyden turvaaminen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen, erämaan luonnontilaisuuden säilyttäminen sekä uhanalaisten lajien suojelu ja perinteisen eräretkeilyn turvaaminen.

Liiketoiminnallisen matkailutoiminnan erämaassa tulee olla pienimuotoista, ohjattua ja luvanvaraista, eikä siitä saa koitua liiaksi haittaa porotaloudelle. Luomalla selkeät pelisäännöt ohjatulle luontomatkailulle sekä puuttamalla ajoissa ylilyönteihin edistetään elinkeinon kehittymistä ja työllistämismahdollisuuksia. Yhteisenä intressinä on erämaaresurssin turvaaminen. Maasto-liikennelaki, erämaalaki ja jokamiehen oikeudet.

Virkistyskäytön tuvat

- 2) Autiotupa on aina avoin kamiinalla, lavereilla, pöydällä ja penkeillä sekä yleensä kaasukeittolevyillä varustettu vaatimaton tupa. Autiotuvissa majoittumisessa etusija on omin voimin liikkuvilla omatoimisilla kulkijoilla.

Moottorikelkkailijat voivat käyttää Metsähallituksen valtakunnallisen moottorikelkkauran varrella sijaitsevia autiotupia hiljaisena aikana yöpymiseen sekä tauko- eli päivätupina muulloinkin. Myös ohjelmopalveluyrittäjät voivat hiljaisina kausina käyttää autiotupia taukotupina

edellyttäen, että he ovat sopineet asiasta ensin Metsähallituksen kanssa. Autiotupia ei kuitenkaan ole tarkoitettu liiketoiminnallisen luontomatkailun yöpymistukikohdiksi. Poromiehet voivat yöpyä autiotuvissa useampiakin perättäisiä öitä hiljaisena kautena edellyttäen, että he sopivat asiasta etukäteen Metsähallituksen kanssa.

- 3) Varaustupa ja varauskammi ovat autiotuvan tapaan vaatimattomia kämppiä. Nimestään huolimatta varauskammi ei yleensä ole turvekammi, vaan ympäröivään maastoon hyvin sulautuva, pienikokoinen kamiinalla ja lavereilla varustettu vaatimaton hirsikämpä, johon sopii majoittumaan kahdesta kuuteen henkilöä. Varaustupien varustukseen kuuluu autiotuvan varustuksen lisäksi patjat, huovat ja keittiötarvikkeet. Tuvissa yöpymiseen pitää ennakkoon varata petipaikka, maksaa se ja lunastaa avain. Hiljaisena kautena varaustuvan voi varata kokonaan käyttöönsä, kuitenkin enintään viikoksi kerrallaan. Sesonkiaikoina tuvasta voi varata petipaikan korkeintaan kahdeksi peräkkäiseksi vuorokaudeksi. Varaustupa on tarkoitettu yöpymiseen omin voimin, omatoimisesti erämaassa kulkeville sekä omin voimin liikkuville ohjatuille ja huolletuille ryhmille. Varauskammit on tarkoitettu omin voimin liikkuville omatoimisille eräretkeilijöille. Myös paikkakuntalaiset voivat yöpyä varaustuvissa tai varauskammeissa alueella moottorikelkalla liikkeessään edellyttäen, että he ovat varanneet ennakkoon paikan niissä yöpymiseen.
- 4) Vuokrakämppien ja ns. isännöityjen vuokrakämppien eli ohjelmapalvelutukikohtien varustelutaso on parempi kuin autio- ja varaustuvissa. Ne ovat varaustupien tapaan lukittuja ja niiden käytöstä tulee ennakkoon sopia Metsähallituksen kanssa. Vuokrakämpä on kenen tahansa vuokrattavissa lyhyeksi aikaa, erämaassa korkeintaan kahdeksi viikoksi kerrallaan. Tällöin kämpän saa kokonaan käyttöönsä vuokra-ajaksi. Vuokrakämpät ovat myös matkailuyrittäjien käytettävissä. Isännöidyt vuokrakämpät on tarkoitettu ensisijaisesti liiketoiminnallisen, ohjatun luontomatkailun käyttöön. Tuvat ovat Metsähallituksen hallinnassa, ja niitä voidaan vuokrata lyhytkestoisesti matkailuyrittäjille ja muille sidosryhmille. Isännöityinä vuokratupina voidaan Hirvasvuopion eräkämpän ja Porojärven Kekkosen kämpän huoltorakennuksen lisäksi käyttää ohjatun luontomatkailun yöhykkeellä sijaitsevia muita tarkoitukseen varattavia tupia. Munnikurkkioon, entisen rajavartioaseman purettavien rakennusten tilalle, voidaan rakentaa vuokrakämpä.
- 5) Retkeilyn ydinvyöhykkeelle huoltorisituksen varten, esim. Vuomakkaalle, voidaan perustaa päivätupa moottorikelkkasafarien taukopaikaksi.
- 6) Metsähallitus laatii kulkijoille säännöt autio- ja varaustupien käytöstä ja tarvittaessa muuttaa tupien käyttöohjeita sekä sesonkiaikojen alkamis- ja päättymisajankohtia. Säännöistä viestitään tehokkaasti.

Perusteet (kohdat 2–6):

- Käsivarren virkistyskävijätutkimus. Ohjattu moottoroitu liiketoiminnallinen luontomatkailu tulee eriyttää omin voimin tapahtuvasta retkeilystä pidempikestoisen vuorovaikutuksen eli yöpymisten osalta. Näin menetellen turvataan parhaiten eri kohderyhmien erämaakokemukset sekä vältetään turhilta ristiriidoilta, joita aiheutuu mm. kelkkailijoiden ja hiihtäjien sekä toisaalta ohjelmapalveluasiakkaiden ja omatoimisten retkeilijöiden yöpymisestä samassa rakennuksessa. Kevättalvella monet hiihtäjät saapuvat valoisan yön turvin majoittumaan autiotuville hyvinkin myöhään, jolloin vaarana on, että yöpuulle jo asettuneiden moottorikelkkailijoiden ja maksavien asiakkaiden kynnys lähteä jatkamaan matkaa tai siirtyä talvitelttamajoitukseen on liian korkea.

- Poromiehet tarvitsevat työssään autiotupia tukikohdiksi.
  - Moottorikelkkailija pääsee hiihtäjää helpommin majoittumaan erämaan ulkopuolelle.
  - Paikkakuntalaisilla on oikeus liikkua alueella moottorikelkkaurien ulkopuolellakin.
  - Isännöidyt vuokratuvat mahdollistavat kestävän luontomatkailun kehittämisen. Tämä edellyttää, että matkailuyrittäjällä on mahdollisuus riittävän ajoissa varata tupa käyttöönsä, ja että nämä tuvat sijaitsevat suosituimpien patikka- ja hiihtoreittien ulkopuolella. Hirvasvuopio ja Porojärvi sijaitsevat ohjatun luontomatkailun vyöhykkeellä. Hirvasvuopio ja Munnikurkkio sijaitsevat lisäksi Metsähallituksen valtakunnallisen moottorikelkkauran ja Poroeno–Lätäseno-vesiretkeilyreitillä varrella. Vuokratupa Munnikurkkiolla palvelisi ohjelmapalveluyrittäjien, kalastajien, melojien ja moottorikelkkailijoiden lisäksi erityisesti Kilpisjärven kyläläisten tarpeita saada ”oma” tupa käyttöön aiheuttamatta ylimääräisiä paineita luontaiselinkeinoille ja häiritsemättä omin voimin alueella liikkuvia.
  - Luontomatkailuyrittäjät toivovat päivätupaa Haltin reitille, moottorikelkkasafariasiakkaiden taukopaikaksi, jolloin ristiriidat hiihtäjien kanssa vähenisivät, kun moottorikelkkasafareiden ei tarvitsisi käyttää autiotupia taukopaikkoina. Tuvalla on laaja kannatus alueen eri käyttäjäryhmien keskuudessa (poromiehet, retkeilijät, luonnonsuojelijat ja matkailuyrittäjät).
  - Tarve sesonkiaikojen hienosäätöön johtuu siitä, että ne voivat muuttua ajan myötä. Esimerkiksi joulukuussa Käsivarren erämaassa on muodostumassa yhä suosittumaksi retkeilijöiden keskuudessa. Toisaalta vilkas matkailusezonki riippuu ajankohdan lisäksi myös paikasta. Esimerkiksi kevään huippusezonki suurtunturialueen eteläpuolella alkaa kahta tai kolmea viikkoa myöhemmin kuin suurtunturialueella.
- 7) Metsähallitus pyrkii huoltamaan kaikki alueen virkistyskäytön tuvat ja rakenteet sekä merkitsemään suunnitelmassa mainitut reitit ja urat. Etusijalla ovat retkeilyn ydinvyöhykkeellä ja ohjatun luontomatkailun vyöhykkeellä sijaitsevat tuvat, kulkureitit ja rakenteet. (ks. kuva 12, s. 67, vyöhykkeistäminen)

Perusteet: Erämaan luonnontilaisuuden ja poronhoidon turvaaminen. Reittien ja tupien ylläpidolla sekä puu- ja jätehuollolla on suuri merkitys alueen virkistyskäytön ympäristövaikutusten kannalta. Jos virkistyskäytön rakenteita ja reittejä ei pidettäisi kunnossa tai puu-, kaasu- ja jätehuolto laiminlyötäisiin, tämä näkyisi välittömästi alueen luonnontilaisuudessa ja ympäristön viihtyisyydessä. Merkityt risureitit ohjaavat kulkua tunturissa ja ovat merkittävä turvallisuustekijä.

- 8) Erämaahan ei rakenneta uusia virkistyskäytön tupia uusiin paikkoihin. Virkistyskäytön rakenteet keskitetään jatkossakin retkeilyn ydin- ja ohjatun luontomatkailun vyöhykkeille olemassa olevien reittien ja rakenteiden yhteyteen. Mahdollisesti rakennettavat uudet autio- ja varaustuvat, vuokratupat ja isännöidyt vuokratuvat sijoitetaan jo olemassa oleviin rakennuksiin tai niiden läheisyyteen. Vanhoja tupia voidaan korvata uusilla; tupia voidaan kunnostaa, laajentaa tai siirtää noin kilometrin säteellä tarkoituksenmukaisempaan kohtaan, ja niiden käyttö-tarkoitusta voidaan muuttaa suunnitelmassa esitetyn vyöhykkeen mukaisesti.

Perusteet: Poronhoidon ja erämaisyyden turvaaminen. Alueen tupaverkosto on kokonaisuudessaan riittävä. Tupien käyttötarkoitusten muuttaminen mahdollistaa luontomatkailun ohjaamisen ja pitämisen hallittuna. Virkistyskäytön ja luontomatkailun ohjaaminen esitetyllä tavalla ei rajoita poronhoitoa ja paikallisten ihmisten perinteisiä oikeuksia, kuten metsästystä ja kalastusta.

- 9) Kaikkien erämaa-alueella olevien, kunnostettavien ja sinne rakennettavien tupien tulee olla vaatimattomia, yksikerroksisia, ympäristöön ja erämaa-alueen luonteeseen sopivia, perinteitä kunnioittavia ja tarkoituksenmukaisia puurakennuksia.

Peruste: Erämaisyyden säilyttäminen.

- 10) Historiallista arvoa sisältävien rakennusten mahdollisten muutostöiden osalta Metsähallitus kuulee Museovirastoa. Käytössä olevat autio-, huolto-, varaus- ja vuokratuvat, isännöidyt vuokratuvat ja Munnikurkkion rajavartioasema on rakennettu vuoden 1960 jälkeen. Niiden purkamisten ja kunnostamisten osalta käytännöllisyys- ja turvallisuusnäkökohdat ovat ensisijaisia Urtasjärven tupaa lukuun ottamatta. Urtasjärven tuvan viereen rakennetaan tai siirretään tarkoituksenmukainen autiotupa, joka otetaan Metsähallituksen puu- ja jätehuollon piiriin. Vanha tupa säilytetään museorakennuksena ja tuvan ympäristö siistitään.

Perusteet: Kulttuurisesti arvokkaiden rakennusten suojeleminen. Tarkoituksenmukaisuus. Urtasjärven tupa on huonokuntoinen eikä sitä kannata peruskorjata. Paikalle tarvitaan tarkoituksenmukaisempi tupa vaeltajia palvelemaan. Alkuperäisellä tuvalla on suuri kulttuurinen arvo.

Muut virkistyskäytön rakenteet ja reitit

- 11) Poroenon sekä Lätäsenon ja sen merkittävimpien sivujokien yhtymäkohtiin ohjatun luontomatkailun vyöhykkeelle rakennetaan tarvittaviin kohtiin huollettavat rantautumis-, tuli- ja taukopaikat jätteiden keruu- ja lajittelupisteineen. Metsähallitus seuraa alueen kalastusmatkailun kehittymistä ja ryhtyy tarvittaviin jatkotoimenpiteisiin alueen erämaisyyden ja siten myös vetovoimaisuuden turvaamiseksi.

Perusteet: Kalastusmatkailu ja sen myötä suosittujen leirintäpaikkojen kuluminen ja roskaantuminen ovat merkittävästi lisääntyneet, ja kalastusmatkailun ennustetaan edelleen lisääntyvän etenkin Poroenon–Lätäsenon kalastus- ja veneilyreitillä. Tarvittavien tulipaikkojen lukumäärä on vuonna 1999 arvioitu maastossa paikan päällä 3–5:ksi ja niiden sijoittaminen on selvitetty yhdessä Museoviraston kanssa. Rakenteilla pyritään ohjaamaan virkistyskäyttöä, ehkäisemään roskaantumista ja säästämään alueen luontoa.

- 12) Metsähallitus ylläpitää kesä- ja talviaikaisten reittien siltoja, ja voi tarpeen mukaan rakentaa lisää siltoja merkityille reiteille ja urille. Siltoja ei rakenneta reittien ja urien ulkopuolelle.

Perusteet: Alueen erämaisyyden säilyttäminen. Reittien ulkopuoliset alueet kuuluvat luontaiselinkeinojen ja porotalouden sekä Yliperän porotalouden ydinvyöhykkeisiin, jotka edustavat erämaan syrjäosaa. Käsivarren kävijätutkimuksen mukaan alueen virkistyskäyttäjät kokevat tarpeelliseksi rakenteet reiteillä, mutta eivät niiden ulkopuolella. Turvallisuusnäkökohdat.

- 13) Metsähallitus seuraa Kalottireitin kulumista ja rakentaa tarvittaessa kuluneisiin ja vaarallisiin kohtiin pitkospuut, kaiteen ja/tai porrastuksen tai muuttaa reitin kulkua. Muualle tällaisia rakenteita ei tehdä. Kalottireitille ja siltä erkanevalle Haltin pistolle sijoitetaan etäisyysviitat reitillä olevien tupien pihoihin. Etäisyysviittoja ei sijoiteta maastoon tupien välille.

Perusteet: Alueen erämaisyyden säilyttäminen, turvallisuus- ja luonnonsuojelunäkökohdat sekä Käsivarren virkistyskävijätutkimus. Kalottireitillä liikkuu paljon kokemattomia retkeilijöitä. Käsivarren kävijätutkimuksen mukaan useimmat vastanneista kokivat etäisyysviitat tupien pihoissa sopiviksi koko alueella.

14) Uusia merkittyjä retkeilyreittejä ei näillä näkymin rakenneta erämaa-alueelle. Jos tulevaisuudessa kuitenkin ilmenee painavia perusteita uusille retkeilyreiteille, Metsähallitus voi merkitä sellaisen harkitusti ohjatun luontomatkailun ja/tai retkeilyn ydinvyöhykkeelle.

Perusteet: Poronhoidon turvaaminen ja alueen erämaisyyden säilyttäminen. Käsivarren kävijätutkimuksen mukaan 80 % vastaajista piti soveltuvana rakennettuja polkuja ainakin osalle aluetta sekä 89 % piti soveltuvana merkittyjä reittejä ainakin osalle aluetta. Jokamiehenoikeuksien turvin liikkuvien virkistyskävijöiden ohjaaminen nykyistä enemmän voi tulevaisuudessa olla tarpeen luonnonsuojelun, erämaisyyden säilyttämisen, poronhoidon turvaamisen ja/tai virkistyskäytön turvallisuusnäkökohtien kannalta.

15) Metsähallitus kehittää Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijöiden opastustoimintaa Kilpisjärvellä. Kalottireitin alkuun rakennetaan erillinen luontotupa, asianmukaiset ulko-opasteet ja pysäköintialue.

Perusteet: Käsivarren kävijämäärät ovat voimakkaassa kasvussa. Pysäköintijärjestelyt ovat täysin puutteelliset ja alimitoitettut. Siilastuvan nykyinen sijainti kylän pohjoispäässä on huono, sillä suuri osa kävijöistä ei vaivaudu ajamaan ylimääräistä 10 km:n lenkkiä käydäkseen tuvalla, eikä se siten palvele suurta osaa alueen kävijöistä.

Siilastuvan omistaja Suomen Matkailuliitto on ilmoittanut tarvitsevänsä tilat omaan käyttöönsä. Kalottireitin alussa olevat ulko-opastustaulut ovat vanhentuneet. Tehokkaalla opastustoiminnalla ja viestinnällä saatetaan parhaiten ajan tasalle kävijöiden tietämys erämaan luonnosta ja käytöstä, saamelaiskulttuurista sekä virkistyskäytön reiteistä, rakenteista, säännöistä ja varustautumisesta. Tällöin kävijöiden tietämys, odotukset ja todellisuus saadaan paremmin vastaamaan toisiaan, mikä osaltaan vähentää ristiriitoja ja lisää kävijätyytyväisyyttä. Tiedottaminen ja palautteen aktiivinen vastaanottaminen edistävät alueen kestäväää ja turvallista käyttöä. Porotalouden ja saamelaiskulttuurin turvaaminen. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma.

3.8.6 Suunnitelman suositus

- Metsähallitus esittää, että nykyisen ARP-puhelintekniikkaan perustuvan erämaapuhelinverkon poistuessa käytöstä matkapuhelinyhteydet erämaan käytetyimmältä alueelta varmistettaisiin GSM-linkkimastoilla.¹ Mastojen sijoittelussa on otettava huomioon, että niistä ei koidu merkittävää kansallismaiseman pilaantumista.

Perusteet: Käsivarren kävijätutkimuksen mukaan erämaapuhelimet hyväksytään alueella laajasti. Alueen kävijämäärät ovat jatkuvassa kasvussa, ja ensikertalaisten osuus Kalottireitin kulkijoista on jo lähes 50 %. Toimivat erämaapuhelimet tai järjestelmän korvaava GSM- ja NMT-matkapuhelintekniikka on erittäin tärkeä turvallisuustekijä alueella liikkuville retkeilijöille, poromiehille, viranomaisille, ohjelmanpalveluyrittäjille sekä Metsähallituksen huolto- ja valvontahenkilöstölle. Toimivat puhelinyhteydet Suomen arktisimmalta alueelta ovat myös tärkeä imago- ja palvelun tarjoavalle teleoperaattorille. Yksikin toimimattomien puhelinyhteyksien vuoksi, muuten pelastettavissa ollut, menehtynyt ihminen alueella on liikaa. Alueen erämaisyyden säilyttäminen.

---

¹ ARP-puhelimet ovat poistuneet käytöstä.

4 Liikenne ja liikkuminen

4.1 Taustaa

4.1.1 Liikkuminen ja erämaalain tavoitteet

Eri liikennemuotojen suhde erämaalain tavoitteisiin on osin ristiriitainen. Moottorikelkan, mönkijän ja moottoriveneen käyttö on nykyisin olennainen osa luontaiselinkeinojen harjoittamista. Poronhoidolle moottorikelkka on nykyisin tärkeä työväline. Virkistysmoottorikelkkailusta aiheutuu poronhoidolle kuitenkin harmia. Käsivarren erämaa-alueella suurin haitta on porojen häirintä vasomisaikana. Varomaton moottorikelkkailu voi hajottaa porotokkia ja juoksuttaa poroja tarpeettomasti. Pahimmillaan se johtaa enneaikaisiin synnytyksiin ja keskenmenoihin.

Kalastus, metsästys ja keräily tukeutuvat myös moottorikelkalla, moottoriveneellä, mönkijällä ja lentokoneella tapahtuvaan moottoroituun liikkumiseen. Etäisyydet ovat pitkiä, ja saalis on saatava nopeasti tuoreena tien varteen ja edelleen myyntiin. Myös virkistyskäyttö ja ohjattu luontomatkailu perustuvat yhä enemmän moottoroituun liikkumiseen erämaa-alueella.

Toisaalta erämaalain tarkoituksena on alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Erämaaluonne vähe-nee, mitä enemmän erämaassa on ihmisen aikaansaamia jälkiä ja ääniä. Koska moottoroitu maasto- ja vesiliikenne keskittyvät kuitenkin selvästi tietyille kulku-urille (moottorikelkkaurat, jokiväylät, mönkijäurat), haitat alueen luonnolle ovat pysyneet vähäisinä. Luonnon kulumisen kannalta haitat ovat lyhytaikaisia, ajoittaisia ja keskittyvät rajatuille alueille suurimman osan erämaasta pysyessä erämaisena. Suurta osaa retkeilijöistä häiritsee lentomatkailun tai moottorikelkkailun aiheuttama melu ja erämaarauhan rikkoutuminen. Nämä tekijät vähentävät alueen erämaisuu-utta. Moottorikelkan jälki pehmeällä lumella saattaa hajottaa porotokan; mutta toisaalta se helpottaa hiihtämistä, ja risutettu huoltoura avotunturissa on tärkeä turvallisuustekijä.

4.1.2 Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavat säädökset

Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavia säädöksiä löytyy ainakin erämaalain (62/1991), vesilain (264/1961), laista yksityisistä teistä (358/1962), kiinteistöjen muodostamislaista (554/1995), maastoliikennelaista (1710/1995) ja ilmailulaista (1242/2005) sekä niihin liittyvistä asetuksista.

Maantiet

Erämaalain 5 §:n mukaan ”erämaa-alueille ei saa rakentaa pysyviä teitä”. Säädos turvaa erämaalain päätarkoituksen, alueen erämaaluonteen säilyttämisen. Pysyvällä tiellä tarkoitetaan kaikkina vuodenaikoina ajokelpoista tietä. Tämä selviää lain yksityiskohtaisista perusteluista, joissa todetaan myös, että ”se [kielto] ei siten estäisi niin sanottujen talviteiden rakentamista”. Talviteitä onkin tarkoitus käyttää muun muassa puiden kuljettamiseen niiltä erämaa-alueilta, joilla harjoitetaan luonnonmukaista metsätaloutta. Tällaisia metsiä on lähinnä Hammastunturin ja Vätsärin erämaa-alueilla. Käsivarren erämaa-alueella ei ole näköpiirissä talviteiden tarvetta.

Vesialueiden kulkuväylät ja kulkuoikeudet

Erämaalaki ei sisällä säädöksiä vesialueiden kulkuyhteyksistä eikä vesillä liikkumisen oikeuksista. Nämä säädökset löytyvät vesilaista (264/1961). Vesilain mukaan ”jokaisella on oikeus, välttämättä tarpeetonta häiriön aiheuttamista, kulkea vesistöissä, missä se on avoinna. Vesistö katsotaan avoimeksi, jos sitä laillisen oikeuden perusteella ei ole suljettu. Mitä edellä on sanottu kulkemisesta vesistöissä, koskee vastaavasti kulkemista jäällä”. Esitetty vesilain kohta tarkoittaa käytännössä sitä, että vesialueilla liikkuminen esimerkiksi moottoriveneellä ja moottorikelkalla on kaikille vapaata.

Maastoliikenne

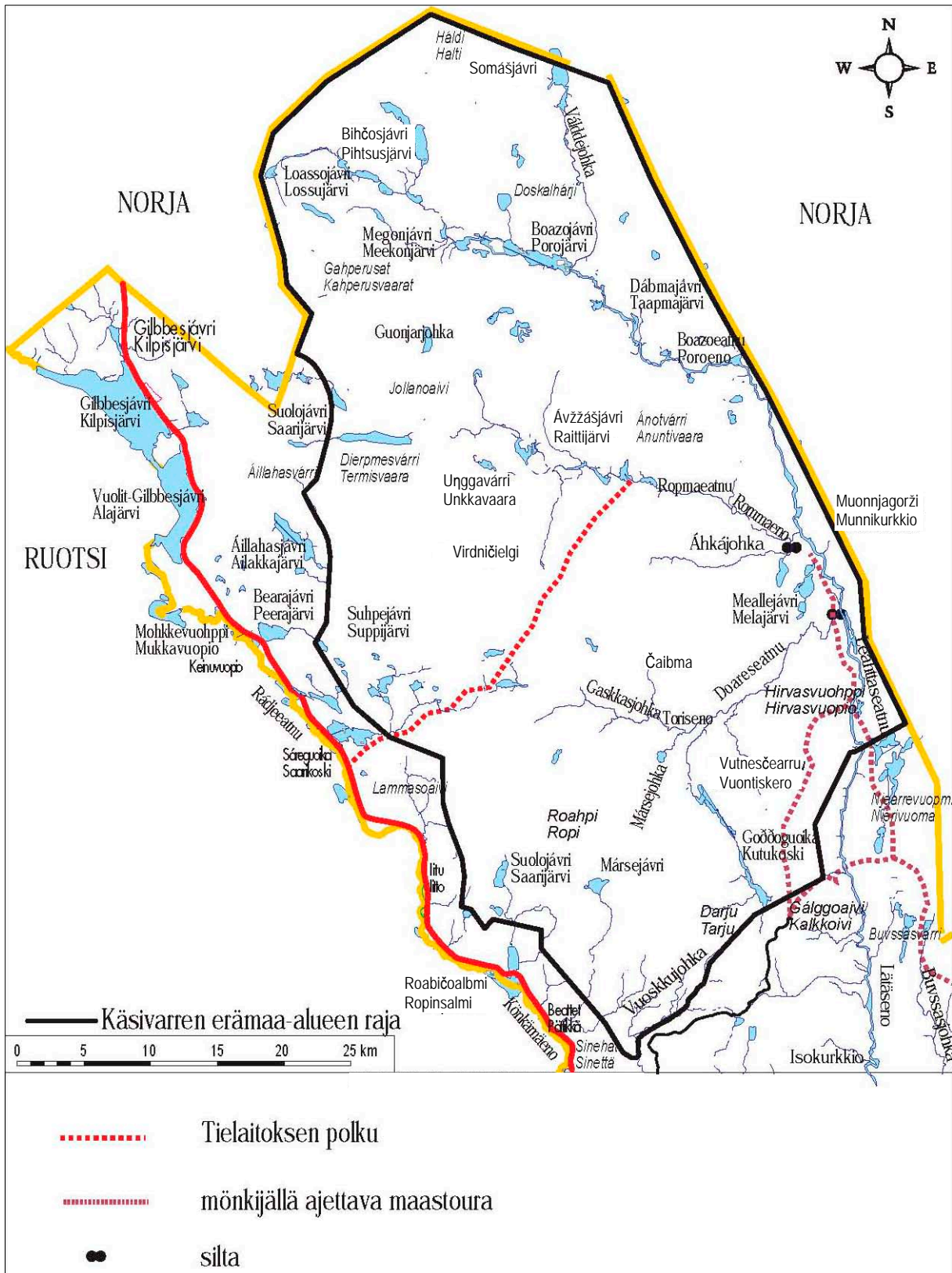
Erämaalaisissa ei ole maastoliikennettä koskevia säädöksiä. Maastoliikennelaki (1710/1995) säätelee kulkemisesta moottorikelkkareiteillä ja maastossa, teiden ja vesistöjen ulkopuolella. Maastoliikenne on joitakin poikkeuksia (esimerkiksi poronhoitajat ja rajamiehet) lukuun ottamatta luvanvaraista. Luvista päättää maanomistaja, jota Käsivarren erämaa-alueella edustaa Metsähallitus. Maastoliikennelain tarkoituksena on ”ehkäistä haittoja, joita luonnolle tai muulle ympäristölle, luontaiselinkeinoille, yleiselle virkistyskäytölle tai muulle yleiselle edulle taikka yksityiselle edulle aiheutuu moottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttämisestä maastossa ja moottorikelkkailureitillä, sekä edistää liikenneturvallisuutta”. Moottorikelkkailureitit ovat tieliikennelain 2 §:ssä määritellyjä teitä, joilla on ”yleinen oikeus ajaa moottorikelkalla maastosta merkitsemällä erotetulla reitillä lumipeitteen aikaan”. Maastoliikennelain mukaan ”erämaa-alueelle voidaan perustaa moottorikelkkailureitti päättämällä siitä alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa”. Toisaalta erämaalaisissa oleva kielto rakentaa pysyviä teitä erämaahan merkitsee, että yleisiin teihin rinnastettavia moottorikelkkareittejä ei saa perustaa erämaihin ilman valtioneuvoston lupaa.

Myös enontekiöläiset tarvitsevat maastoliikenneluvan, mutta se on heille maksuton. Enontekiöläisten maksuton maastoliikenneoikeus perustuu asetukseen Metsähallituksesta (30.12.1993). Asetuksen mukaan maksuttomiin palveluihin kuuluu muun muassa ”paikallisen väestön oikeus käyttää Metsähallituksen hallinnassa olevaa aluetta maastoliikennelain (670/1991) [1710/1995] mukaisesti maastoliikenteeseen”. Lisäksi eduskunta edellyttää maastoliikennelakiin liittyvässä lausumassaan hallituksen huolehtivan siitä, että Metsähallitus tai muu valtion viranomainen myöntää Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnissa pysyvästi asuville pitkäaikaisia alueellisia lupia moottorikelkan käyttöön valtion mailla edellyttäen, että luvista ei aiheudu maastoliikennelain 5 §:ssä tarkoitettua vahinkoa. Viidennessä pykälässä todetaan, että moottorikäyttöistä ajoneuvoa on maastossa käytettävä siten, että vältetään vahingon tai haitan aiheuttamista luonnolle ja muulle ympäristölle, kiinteistöille ja luontaiselinkeinoille sekä tarpeettoman häiriön aiheuttamista asutukselle ja muulle ympäristölle.

Kesäaikainen maastoliikenne

Lumettoman maan maastoliikenne ilman maanomistajan lupaa on sallittua välittömissä poronhoitoon kuuluvissa tehtävissä sekä Metsähallituksen toimissa. Samoin poliisin, tullilaitoksen ja rajavartiolaitoksen virkatehtäviin, sairaankuljetukseen, palo- ja pelastustoimen tehtäviin sekä muihin välttämättömiin virkatehtäviin ei tarvita maastoliikennelupaa. Energia- tai tietoliikennelaitteiden huoltotoihin ja liikkumiseen ei tarvita lupaa. Myöskään vaikeasti liikuntavammaisen henkilön ja hänen saattajansa liikkuminen maastossa ei ole luvanvaraista. Vähässä lumessa kulkeva maastoauto, moottoripyörä ja mönkijä koskevat kesäaikaisen maastoliikenteen määräykset. Lumipeitteen aikana maastoliikennelupaa eivät tarvitse edellä mainittujen ryhmien lisäksi poronhoitotöissä olevat tai kalastuksesta merkittävän osan toimeentulostaan saavat henkilöt.

Paikkakuntalaisten kesäaikaisia maastoliikennelupia on myönnetty vain vakiintuneille kulku-urille (kuva 10). Maaston vaikeakulkuisuudesta johtuen näitä on vähän Käsivarren erämaassa. Metsähallitus ei ole myöntänyt ulkopaikkakuntalaisille kesäaikaisia maastoliikennelupia Käsivarren erämaa-alueelle.

Kuva 10. Kesäaikaiset maastoliikennelurat ja -rakteet Käsivarren erämaa-alueella vuonna 2000. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

Talviaikainen maastoliikenne

Metsähallitus on myöntänyt enontekiöläisille maastoliikennelain ja eduskunnan tahdon mukaisesti talviaikaisia maastoliikennelupia koko kunnan alueelle useammaksi vuodeksi kerrallaan.

Käsivarren erämaassa ei ole maastoliikennelain mukaisia moottorikelkkailureittejä. Metsähallitus on ohjannut erämaan talviaikaista maastoliikennettä merkitsemällä alueelle moottorikelkkauria (kuva 7, s. 39). Näillä urilla kulkemiseen muut kuin Enontekiön kuntalaiset joutuvat hankkimaan maksullisen luvan. Ulkopaikkakuntalaiset eivät saa poiketa uralta muualla kuin jääpeitteisillä alueille.

Kun kyse ei ole ollut ohjatusta moottorikelkkailusta ja/tai siihen perustuvasta ohjelmapalvelutoiminnasta, Metsähallitus on myöntänyt ulkopaikkakuntalaisille talviaikaisia maastoliikennelupia myös merkittyjen Metsähallituksen valtakunnallisten moottorikelkkaurien ulkopuolelle ennalta sovituille kulku-urille edellyttäen, että heillä on alueen ja olosuhteet hyvin tunteva paikkakuntalainen opas matkassa tai he osallistuvat maksulliselle moottorikelkkasafarille. Lupa kirjoitetaan nimetyille henkilöille, rajatulle ajanjaksolle ja tietyille ajoreitille. Suurtunturialueella ulkopaikkakuntalaisten moottorikelkkailu ohjataan pääsääntöisesti risutetuille reiteille, ns. huoltorisutuksille.

Maksulliseen moottorikelkkasafaritoimintaan, joka on tapahtunut pelkästään Metsähallituksen moottorikelkkaurilla, ei ole tarvittu asiakkaiden ja oppaiden henkilökohtaisten uralupien lisäksi muuta lupaa. Kelkkasafaritoimintaan Metsähallituksen valtakunnallisten moottorikelkkaurien ulkopuolella on vaadittu erillinen safaryrittäjälupa, jossa määritellään missä, kenen toimesta (oppaiden nimet) ja kuinka monta kelkkaa maksimissaan ryhmässä saa olla maastossa liikuttaessa. Luvassa määritellään lisäksi sallitut kulku-urat ja -aika. Lupa voidaan antaa sellaiselle yrittäjälle, jolla on Käsivarren erämaa-alueen ja olosuhteet hyvin tunteva opas johtamassa retkeä maastossa. Suurtunturialueen erämaisyyttä on pyritty turvaamaan kiintiömällä yrittäjälupien määrä sekä myöntämällä lupia pääsääntöisesti ns. huoltorisutukselle Saarijärveltä Tuulihuippujen kautta Lossujärvelle ja edelleen Urtasvuoman kautta Vuomakasjärvelle, jossa reitti yhtyy Saarijärveltä Kuonjarjohkan kämpän ja Meekonlaakson kautta kiertävään risutettuun huoltoreittiin. Tämä reitti jatkuu pistona edelleen Pihtusjärvelle ja Haltille sekä Meekonjärveltä Toskaljärvelle. Risureitti välillä Pihtusjärvi–Somasjärvi merkittiin ja otettiin uudelleen käyttöön vuonna 2000 poromiesten toivomuksesta. Reitti on tarkoitettu ensisijaisesti ohjatuille, liiketoiminnallisille luontomatkailuryhmille sekä ohjaamaan paikkakuntalaisten kelkkailua alueella (kuva 7).

Kaudelle 1998–1999 ja 1999–2000 oli mahdollista saada kymmenen safaryrittäjälupaa, joilla kullakin pystyi vetämään kymmenen moottorikelkan safaryhmiä maastossa. Vuonna 1998–1999 alueelle myönnettiin moottorikelkkasafarilupia kuudelle yritykselle. Kyseinen kiintiö ja ryhmän maksimikoko maastossa on osoittautunut varsin toimivaksi ratkaisuksi, eikä ohjatuista ryhmistä ole koitunut vähäistä suurempaa haittaa porotaloudelle. Alueen ja olosuhteet hyvin tuntevien oppaiden rooli on keskeinen, ja valveutuneiden, ammattitaitoisten oppaiden merkitystä on myös jatkossa syytä korostaa. Toisin sanoen oppaaksi ei tule hyväksyä ketä tahansa, vaan oppaalta pitää löytyä riittävä näyttö alueen ja olosuhteiden tuntemisesta. Metsähallitus ei Kilpailuviraston päätöksen mukaisesti ole voinut enää viime vuosina edellyttää, että safaryritysten oppaat olisivat paikkakuntalaisia.

Lapin ympäristökeskus voi erityisestä syystä asettaa kelkkailukiellon tietyille alueelle tai ajan- kohdalle. Erityinen syy voi olla esimerkiksi uhanalaisen eläimen pesän ympäristö pesimäaikana

tai poronhoidosta aiheutuva tarve. Luonnonsuojelullisia perusteita erillisille kieltoalueille ja -ajoille ei erämaassa nykyisellään ole.

Ilmailu

Erämaalaisissa ei ole ilmailua koskevia säädöksiä, vaan ne löytyvät ilmailulaista (1242/2005). Ilma-alusten noususta ja laskeutumisesta säädetään muun muassa seuraavaa: ”Ilma-aluksen lentoonlähtöön ja laskuun saa Ilmailulaitoksen antamien määräysten mukaisesti tilapäisesti käyttää avointa vesialuetta sekä alueen omistajan tai haltijan suostumuksella muuta maa- tai vesialuetta, vaikka aluetta ei ole sellaiseen tarkoitukseen erityisesti järjestetty.” Metsähallituksessa tätä on tulkittu siten, että lentokoneet voivat laskeutua erämaan järville ja nousta niiltä ilman Metsähallituksen lupaa, kun kyseessä ei ole säännöllinen reittiliikenne; sen sijaan helikopterin laskeutuminen maalle on luvanvaraista eräin poikkeuksin (pelastus- ja virkatoimet sekä porotalouden ja luontaiselinkeinojen tarpeet).

Jokamiehenoikeudet

Jokamiehenoikeudet ovat voimassa erämaa-alueella. Siten kaikilla on oikeus liikkua omin voimin erämaassa ilman aika- tai aluerajoituksia. Myös tilapäinen majoittuminen laavussa tai teltassa kuuluu jokamiehenoikeuksiin.

4.2 Kulkijat ja vuodenkierto

Käsivarren erämaan tavallisimmat kulkijat ovat poromiehiä, kalastajia, metsästäjiä, keräilijöitä, virkistäytyjiä tai virantoimituksessa olevia henkilöitä. Virkistäytyjät ovat henkilömäärissä lasketuna Käsivarren suurin käyttäjäryhmä. Luvussa 3.8 Luontomatkailu ja virkistyskäyttö kuvattiin tarkemmin luonnon virkistyskäytön määrää, ajoittumista, kulkumuotoja ja painottumista erämaan eri osiin. Tässä pyritään kuvaamaan yleisesti luonnonkäyttäjien liikkumisen ajoittumista ja suuntautumista erämaassa.

Liikkuminen erämaassa noudattaa vuodenaikojen vaihtelua. Keskitalvella erämaassa liikkuu lähinnä paikallista väestöä: poromiehiä, kalastajia ja riekonpyytäjiä; mutta jonkin verran myös kaamoksen rauhaa hakevia hiihtäjiä. Maaliskuussa virkistyskäyttäjien määrä alkaa lisääntyä huomattavasti ollen huipussaan pääsiäisen ja vapun tienoilla. Kelirikko vähentää liikkumista erämaan eteläosissa useina vuosina jo toukokuun alkupuolella, mutta erämaa-alueen pohjoisosissa jatkuvat kelkka- ja hiihtokelit usein toukokuun loppupuolelle saakka. Kelirikkokaudella toukokuun lopusta juhannukseen erämaassa on hyvin vähän kulkijoita, mikä turvaa eläimille silloin pesimä- ja lisääntymisrauhan.

Juhannukselta kulkeminen alkaa taas helpottua, ja kesäaikaisen virkistyskäytön huippusesonki ajoittuu heinä–elokuulle. Poromiehet työskentelevät vasamerkityksissä juhannukselta heinäkuulle. Hillojen kypsyminen tuo erämaa-alueelle paikallista väestöä – matkailijat keräävät hillansa enimmäkseen valtatie 21:n lähimaastosta.

Retkeily loppuu lähes tyystin ruskan päätyttyä syyskuun loppupuolella. Lokakuussa alueella liikkuu hyvin vähän väkeä – jokunen metsästäjä jokilaaksoissa. Moottorikelkalla kulkemiselle riittävä lumipeite tulee vasta marraskuun loppupuolella. Marras–tammikuu on poromiesten sadonkorjuun aikaa, ja tällöin ei vähälumisessa tunturissa ole vielä juurikaan muita kulkijoita.

4.3 Kulkuneuvot

Talvella moottorikelkka on nykyään yleisin kulkuneuvo. Kesällä vesitaso, helikopteri ja vesireiteillä moottorivene tai kanootti ovat käytännöllisimmät kulkuneuvot erämaan vaikeakulkuisessa maastossa. Lentäen liikkuvat virkistyskäyttäjät (mm. kalastusmatkailijat ja melojat), luontaiselinkeinonharjoittajat, kotitarvekalastajat ja hillanpoimijat. Virkistyskäyttäjistä suurin osa liikkuu omin lihasvoimin, talvella hiihtäen ja kesällä kävellen. Vesitse liikkuvat tarvitsevat useimmiten lentokuljetuksen saadakseen veneen tai kanootin veden äärelle, yleisimmin Porojärvelle. Paikallinen väestö käyttää mönkijää jossain määrin, mutta huomattavasti vähemmän kuin esim. itäisellä Enontekiöllä, jossa maasto on sopivampaa mönkijällä kulkemiseen. Autolla erämaahan ei pääse.

4.4 Tiestö ja reitistö

4.4.1 Erämaassa

Saarikoskelta Raittijärvelle kulkee Tielaitoksen polkutie. Se on noin 40 km pitkä ja suurin osa siitä kulkee Käsivarren erämaassa (kuva 10, s. 53). Polkutie luokitellaan yleiseksi tieksi siinä mielessä, että sillä kulkemiseen ei tarvita maanomistajan lupaa. Muita polkuteitä ei erämaassa ole. Suurin osa erämaata on kivikkoisuuden vuoksi mönkijällä kulkukelvotonta. Kuvassa 10 näkyvät mönkijällä hyvin ajettavat, vakiintuneet urat, joille Metsähallitus myöntää paikalliselle väestölle kesäaikaisia maastoliikennelupia.

Erämaahan virkistyskäyttäjiä varten viitoitetut reitit käyvät ilmi luvusta 3.8 Luontomatkailu ja virkistyskäyttö (s. 39, kuva 7). Reitit ovat turvallisuustekijä, joka ohjaa kulkua vaikeissakin olosuhteissa. Moottorikelkkaurien toisena tarkoituksena on koota kelkkaliikennettä, jotta kelkkailu häiritsisi mahdollisimman vähän poronhoitoa ja luontoa.

4.4.2 Erämaan tuntumaan tulevat tiet

Lännessä erämaan raja kulkee Karesuvanto–Kilpisjärvi-valtatien no 21 suuntaisesti. Lähimmillään erämaa alkaa noin 1,5 km:n päässä tästä tiestä. Kauimmillaan Kilpisjärven tiestä erämaan raja on Salmijärven ja Ailakkajärven kohdalla, noin 11 km:n päässä.

Erämaan eteläpuolella kulkee toisen maailmansodan aikainen saksalaisten huoltotie Kalkkoiviin. Tie on paikoitellen huonossa kunnossa, mutta sitä pystyy toistaiseksi ajamaan maastoautolla. Tie päättyy Kalkkoivin autiotuvalle. Lähimmillään erämaan raja on 1 km:n päässä tästä tiestä Karhumaraston ja Sarvisoivin välissä.

Norjan puolella Reisadalenin kansallispuisto ja Raisduottarhaldin maisemanhoitoalue lisäävät Käsivarren alueen erämaisuuutta. Norjan puolelta erämaan lähelle tulee tie vain kahdessa kohdassa. Lähimmäksi tulee Kåfjordbåtnista Guolasjärvelle kulkeva hiekkatie. Tietä ei aurata talvisin, ja kesäisinkin se on ajoittain paikoitellen syöpynyt ja heikkokuntoinen. Tien eteläpäästä on Suomen ja samalla Käsivarren erämaan rajalle ja Haltin huipulle noin 7 km. Tästä reitistä on tullut yhä suosituampi keino päästä kesäaikaan Haltille. Toinen paikka, missä tie tulee Norjan puolella lähelle erämaan rajaa, on Lossujärven kohdalla. Siinä Kilpisjärvi–Skibotn-tie kulkee lähimmillään noin 10 km:n päässä erämaan rajasta, ja maastossa kulkien matkaa tieltä Didnujokivartta ja huonosti kiviin merkittyä polkua seuraten kertyy Lossujärven rajanylityspaikalle noin 13 km. Maisemiltaan reittiä pidetään eränä Käsivarren kauneimmista.

4.5 Suunnitelman esitykset

4.5.1 Maastoliikenne

- 1) Metsähallitus ei perusta uusia moottorikelkkauria erämaahan.

Perusteet: Alueen erämaaluonnon ja erämaisyyden säilyttäminen sekä paikallisen luontaistalouden ja poronhoidon turvaaminen.

- 2) Metsähallitus ei esitä erämaassa sijaitsevien valtakunnallisten moottorikelkkaurien muuttamista virallisiksi moottorikelkkareiteiksi.

Perusteet: Reittitoimitus saattaa edellyttää näiden reittien pohjien tasoituksia ja reittien oikaisuja sekä niiden opasteiden ja palveluvarustuksen huomattavaa lisäämistä nykytasosta erämaa-alueella. Viralliset reitit lisäävät moottorikelkkailua erämaassa. Viralliset moottorikelkkareitit (jotka ovat rinnastettavissa yleisiin teihin) edellyttänevät lisäksi säännöllistä huoltoa, mm. lannaamista, mikä tunturialueilla on ongelmallista. Moottorikelkkareitin kulun tai sen osan siirto erämaassa – esimerkiksi porotalouden muuttuneiden laidunkiertovaatimusten perusteella – on huomattavasti hankalampaa kuin valtakunnallisen uran siirto. Nämä tekijät ovat ristiriidassa erämaalain tavoitteiden kanssa. Metsähallitus voi maanhaltijana ohjata valtakunnallisen moottorikelkkauraston käyttöä lupapolitiikallaan erämaalain tavoitteiden mukaisesti. Virallisella moottorikelkkareitillä tämä ohjauskeino ei ole käytettävissä.

- 3) Metsähallitus osallistuu moottorikelkkareitin rakentamiseen erämaan ulkopuolelle valtatie 21:n ja Muonionjoen väliin, vanhaa Skibotnin kulkukeinoa pitkin (osittain Ruotsin puolella) yhteistyössä Enontekiön ja Kiirunan kuntien, Ruotsin lääninhallituksen sekä työvoimahallinnon kanssa välille Hetta–Palojoensuu–Kilpisjärvi.

Perusteet: Huollettu ja helppokulkuinen moottorikelkkareitti erämaan ulkopuolella vähentää paineita moottorikelkkailuun erämaassa ja tukee siten erämaalain tavoitteiden toteutumista.

- 4) Mahdollisista uusista, uudelleen linjattavista tai kokonaan poistettavista reiteistä Metsähallitus neuvottelee paikallisten tahojen kanssa. Esimerkiksi Kilpisjärveltä tulevaa moottorikelkkauraa Raittijärven kylän kohdalla voidaan kyläläisten yksimielisestä esityksestä ja paliskunnan puoltaessa siirtää kyläläisten tekemän esityksen mukaisesti kulkemaan poroaitaa seuraten Čukčoavin pohjoispuolitse, jos sen katsotaan yleisesti vähentävän kelkkailusta porotaloudelle koituvaa haittaa.

Perusteet: Porotalouden ja saamelaiskulttuurin turvaaminen sekä toiminnan paikallinen hyväksyttyvyys.

- 5) Metsähallitus merkitsee nykyisten huoltoreittien lisäksi risureitin Pihtusjärveltä Somasjärvelle menevää talviaikaista kulkukeinoa pitkin (kuva 7, s. 39).

Perusteet: Porotalouden ja saamelaiskulttuurin turvaaminen. Moottorikelkkasafaritoiminnan ohjaaminen ja pitäminen hallittuna sekä turvallisuusnäkökohdat.

- 6) Metsähallitus myöntää talviaikaisia maastoliikennelupia entisen käytännön mukaan seuraavin esityksin tarkennettuna:
- a) Paikallisten asukkaiden kelkkailu on maksutonta ja sallittua kaikkialla erämaassa.
  - b) Ulkopaikkakuntalaiset saavat kelkkailla Käsivarren erämaa-alueella kulkevilla, merkityillä moottorikelkkaurilla lunastettuaan Metsähallituksen valtakunnallisen uraluvan. Näiden urien ulkopuolella he voivat kelkkailla paikallisen oppaan matkassa ennalta sovitulla reitillä tai osallistumalla maksulliselle kelkkasafarille. Suurtunturialueella ulkopaikkakuntalaisten moottorikelkkailu tapahtuu aina oppaan johdolla, ja se ohjataan pääsääntöisesti merkityille risureiteille sekä niiden välittömässä läheisyydessä oleville pilkkijärville erikseen sovittuna aikana (ehdot merkitään kirjallisena valtakunnallisen uraluvan liitteeseen).
  - c) Kelkkasafariyrittäjät ja muut moottoroitua liiketoiminnallista luontomatkailua harjoittavat tahot tarvitsevat erityisen maksullisen safariyrityslupan valtakunnallisen uraluvan lisäksi Metsähallituksen valtakunnallisten moottorikelkkaurien ulkopuolelle suuntautuvalla kelkkasafaritoiminnalle. Tällaisia safariyrityslupia myönnetään tietyin rajoituksin (mm. ryhmäkoko ja aika) ja kiintiöidysti. Suurtunturialueelle yrityslupia myönnetään pääsääntöisesti ohjatun luontomatkailun vyöhykkeelle sekä retkeilyn ydinvyöhykkeen merkityille risureiteille. Luontaiselinkeino- ja porotalouden vyöhykkeelle lupia voidaan myöntää tapauskohtaisesti harkiten, pääsääntöisesti vakiintuneille kulku-urille. Risureitin välillä Lossu–Urtasjärvi kulkemiseen Metsähallitus myöntää lupia harkitusti ohjatuille ryhmille huhtikuun loppuun saakka. Vapun jälkeen Halti–Somas-risureitillä voivat kelkkailla paikkakuntalaisten lisäksi ohjatut moottorikelkkaryhmät edellyttäen, että reitillä kulkemisesta on sovittu paliskunnan kanssa.
  - d) Metsähallitus tarkistaa kunkin kauden kiintiöitä ja lupaehtoja edellisen kauden kokemusten perusteella. Mikäli tarvetta ilmenee, lupaehtoja tarkistetaan, lupaehtoja rikkoneelta safariyrittäjältä perutaan lupa kesken kauden ja/tai lupaa ei myönnetä seuraavalle kaudelle.
  - e) Moottorikelkkojen testiryhmille ei myönnetä lupia valtakunnallisen moottorikelkkauran ulkopuolelle.
  - f) Koiravaljakko-ohjelmalvelutoiminta rajataan suurtunturialueella retkeilyn ydinvyöhykkeellä sijaitsevalle Meekonjärven kautta Haltille kulkevalle merkitylle huoltoreitille sekä ohjatun luontomatkailun vyöhykkeellä sijaitsevalle Metsähallituksen valtakunnalliselle moottorikelkkauralle. Lupia toimintaan myönnetään ainoastaan 1.10.–31.4. väliselle ajalle. Valjakkokoirat on pidettävä aina kytkettyinä. Niitä ei saa kuitenkaan kytkeä auto- ja varaustupien pihapiiriin.

Perusteet: Alueen erämaaluonnon ja erämaisyyden säilyttäminen, moottoroidun liikkumisen haittojen minimointi, poronhoidon turvaaminen, ristiriitojen vähentäminen sekä erämaan monipuolisen käytön edistäminen. Koiravaljakkotoiminta erämaassa ei ole suotavaa, sillä porot ja koirat eivät luontaisesti tule toimeen keskenään ja koiravaljakoista on haittaa porotaloudelle.

- 7) Metsähallitus, yhteistyössä rajavartiolaitoksen ja poliisin kanssa, tehostaa moottorikelkka- ja yrittäjälupien valvontaa. Valvonta tulee riittävästi resurssoida.

Perusteet: Erämaan luonnontilaisuuden säilyttäminen, poronhoidon turvaaminen ja ristiriitojen hallinta. Hyvilläkään säännöillä ei ole merkitystä, ellei niiden noudattamista valvota riittävästi. Turvallisuussyyt ja vahinkojen ennaltaehkäisy.

- 8) Kesäaikaisia maastoliikennelupia myönnetään entisen tiukan linjan käytännön mukaan, eli Metsähallitus myöntää paikkakuntalaisille kesäaikaisia maastoliikennelupia erämaa-alueelle pääsääntöisesti ainoastaan kuvaan 10 (s. 53) merkityille vakiintuneille kulku-urille. Erityisistä painavista syistä (esim. hirvenruhon poiskuljettaminen) lupia voidaan myöntää myös kartalle merkittyjen urien ulkopuolelle. Ulkopaikkakuntalaisille Metsähallitus ei pääsääntöisesti myönnä kesäaikaisia maastoliikennelupia. Kuitenkin esimerkiksi perusteltuun tutkimuskäyttöön kesäaikaisia maastoliikennelupia voidaan myöntää.

Perusteet: Alueen erämaaluonnon ja erämaisyyden säilyttäminen, paikallisen luontaistalouden ja poronhoidon turvaaminen sekä tutkimustoiminnan mahdollistaminen.

- 9) Metsähallitus seuraa maaston kulumista hallinnoimillaan vakiintuneilla kesäaikaisilla mönkijäurilla. Mikäli kulumisen estäminen välttämättä vaatii, rakentaa Metsähallitus tarvittaviin kohtiin mönkijäpitkokset.

Perusteet: Erämaan luonnontilaisuuden säilyttäminen, maaston kulumisen ehkäiseminen.

4.5.2 Ilmailu

- 10) Metsähallitus myöntää helikoptereille laskeutumislupia luontomatkailun tarpeisiin erikseen nimettäville laskeutumispaikeille kuultuaan sidosryhmiä. Lupa edellyttää erillistä sopimusta, jossa sovitaan yksilöityjen laskeutumispaikeiden lisäksi mm. jätehuoltoasioista. Pelastus- ja virkatoimia sekä porotaloutta ja luontaiselinkeinoja koskevia kuljetuksia laskeutumisarjoitukset eivät koske.

Perusteet: Ilmailulaki (1242/2005), pelastuspalvelutoiminnan edellytysten turvaaminen Käsi-varressa, Käsivarren virkistyskäyttötutkimus ja aiemmat kirjalliset sopimukset Helijet Oy:n kanssa sekä alueen erämaisyyden säilyttäminen.

- 11) Metsähallitus ei tee käyttöoikeussopimuksia ilma-alusten säännöllisen reittiliikenteen edellyttämille rakenteille. Ilma-alusten tilapäiset laskeutumispaikat erämaa-alueen järville ovat nykyisen lainsäädännön mukaan sallittuja.

Perusteet: Ilmailulaki ja erämaalaki.

5 Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus

5.1 Taustaa

5.1.1 Käyttöoikeuksien luovuttaminen erämaa-alueilta

Valtion maan ja käyttöoikeuksien luovuttamisesta on säädetty erämaalain 4 §:n 1. momentissa, jossa sanotaan: ”Erämaa-alueeseen kuuluvaa valtion omistamaa maa-aluetta tai siihen kohdistuvaa käyttöoikeutta ei saa luovuttaa eikä antaa vuokralle ilman valtioneuvoston lupaa.” Toisessa momentissa todetaan poikkeukset pääsääntöön: ”Lupaa ei kuitenkaan tarvita käyttöoikeuden luovuttamiseen porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin 7 §:ssä mainitun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti eikä alueen luovuttamiseen sellaista hanketta varten, joka on tarpeen puolustusvalmiuden tai rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta.” Pykälän kolmas momentti sanoo, että ”maa-alueen tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttamiseen ja vuokraamiseen sovelletaan muutoin, mitä oikeudesta luovuttaa valtion maaomaisuutta ja tuloa tuottavia oikeuksia annetussa laissa (687/1978) säädetään”.

Erämaalain yksityiskohtaiset perustelut selvittävät edelleen asiaa. Luovuttamiskiellon tarkoituksena on turvata erämaan säilyminen erämaana estämällä yksityinen rakentaminen, esimerkiksi lomakeskusten rakentaminen. Säännös ei kuitenkaan ole ehdoton. Valtioneuvosto voi luovuttaa käyttöoikeuden, jos suunnitellulla hankkeella on yleisen edun kannalta huomattava merkitys. Perusteissa todetaan myös, että säännös ei koske vesialueiden käyttöoikeuksia.

Maa-alueeseen kohdistuva käyttöoikeuden luovuttaminen tarkoittaa maan vuokrasopimukseen rinnastettavaa enintään viiden (5) vuoden sopimusta. Metsähallituksen omistaman erämaassa sijaitsevan rakennuksen lyhytaikainen vuokraaminen virkistyskäytön tarpeisiin ei ole erämaalain 4 §:n mukaista käyttöoikeuden luovuttamista. Käyttöoikeuden luovuttaminen edellyttää tuvan vuokraamisen lisäksi myös maapohjan vuokraamista tai käyttöoikeuden luovuttamiseen rinnastettavaa pidempikestoista vuokrasopimusta. Varaustuvan petipaikkojen myyminen, vuokrakämpän tai isännöidyn vuokratuvan vuokraaminen viikoksi tai kahdeksi ei siten ole erämaalain vastaista käyttöoikeuden luovuttamista, kuten ei myöskään kalastus-, metsästyks-, yrittäjä- tai moottorikelkkalupien myynti. Ne ovat lähinnä alueen virkistyskäytön ohjauskeinoja.

Erämaalain voimaantulo- ja siirtymäsäännöksissä on myös käyttöoikeuksiin liittyviä säädöksiä. Niissä todetaan: ”Erämaa-alueisiin tämän lain voimaantullessa kohdistuvat rasiteoikeudet ja niihin rinnastettavat käyttöoikeudet sekä vuokrasopimukset jäävät edelleen voimaan. Metsähallitus voi jatkaa sopimukseen perustuvien oikeuksien voimassaoloaikaa vahvistetun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti.”

5.1.2 Nykytilanne Käsivarressa

Käsivarren erämaa-alueella on noin 40 vuokra-aluetta tai muuta aluetta, jonka käyttöoikeuden valtio on luovuttanut. Poronhoitolain mukaisia sopimuksia on 23 kpl, joista kuusi on Käsivarren paliskunnan paimentopaikkoja. Luontaiselinkeinolain mukaisia tukikohtia on seitsemän. Rajavartiostolla on sopimukset kuuden partiomajan vuokra-alueeseen. Lapin lääninhallituksella on poliisitoimen tukikohta Vuomakasjärvellä. Lapin telepiirillä (nykyisin Sonera) on alueella kaksi rakennusta: Meekonjärven huoltomaja ja Ritnitsohkan linkkiasema. Tullihallituksella on partiomaja Meekonjärvellä (kuva 11). Munnikurkkion entisen rajavartioaseman rakennukset ovat siirtyneet Valtion kiinteistölaitokselta Metsähallitukselle vuonna 1998. Päärakennus ja rivitalot ovat olleet kylmillään ja säiden armoilla vuodesta 1993 lähtien. Rakennukset ovat huonokuntoisia eikä sovi ympäristöön.

Erämaan sisällä ei ole yksityismaita ja siten sinne ei kohdistu rasiteoikeuksiaan.

5.2 Suunnitelman esitykset

- 1) Metsähallitus jatkaa alueella sijaitsevien rajavartiolaitoksen tupien vuokrasopimuksia. Mikäli rajavartiosto luovuttaa Metsähallitukselle tulevaisuudessa jonkin tuvan, päättää Metsähallitus tuvan käytöstä suunnitelmassa esitetyn vyöhykejaon (kuva 12, s. 67 ja taulukko 1, s. 70) linjasten mukaisesti kuultuaan asiassa ensin sidosryhmiä ja ottaen porotalouden edut huomioon.

Perusteet: Erämaalain 4 §:n mukaan käyttöoikeuksia voidaan myöntää luontaiselinkeinon harjoittajien tukikohtatarpeiden lisäksi puolustushallinnon ja rajanvalvonnan tarpeisiin. Virkistyskäytön ohjaaminen ja ristiriitojen hallinta sekä porotalouden turvaaminen.

- 2) Metsähallitus jatkaa Vuomakkaalla sijaitsevan lääninhallituksen poliisitoimen tukikohdan vuokrasopimusta. Poliisitoimen tukikohta on Metsähallituksen käytettävissä maastooperaatioiden tukikohtana.

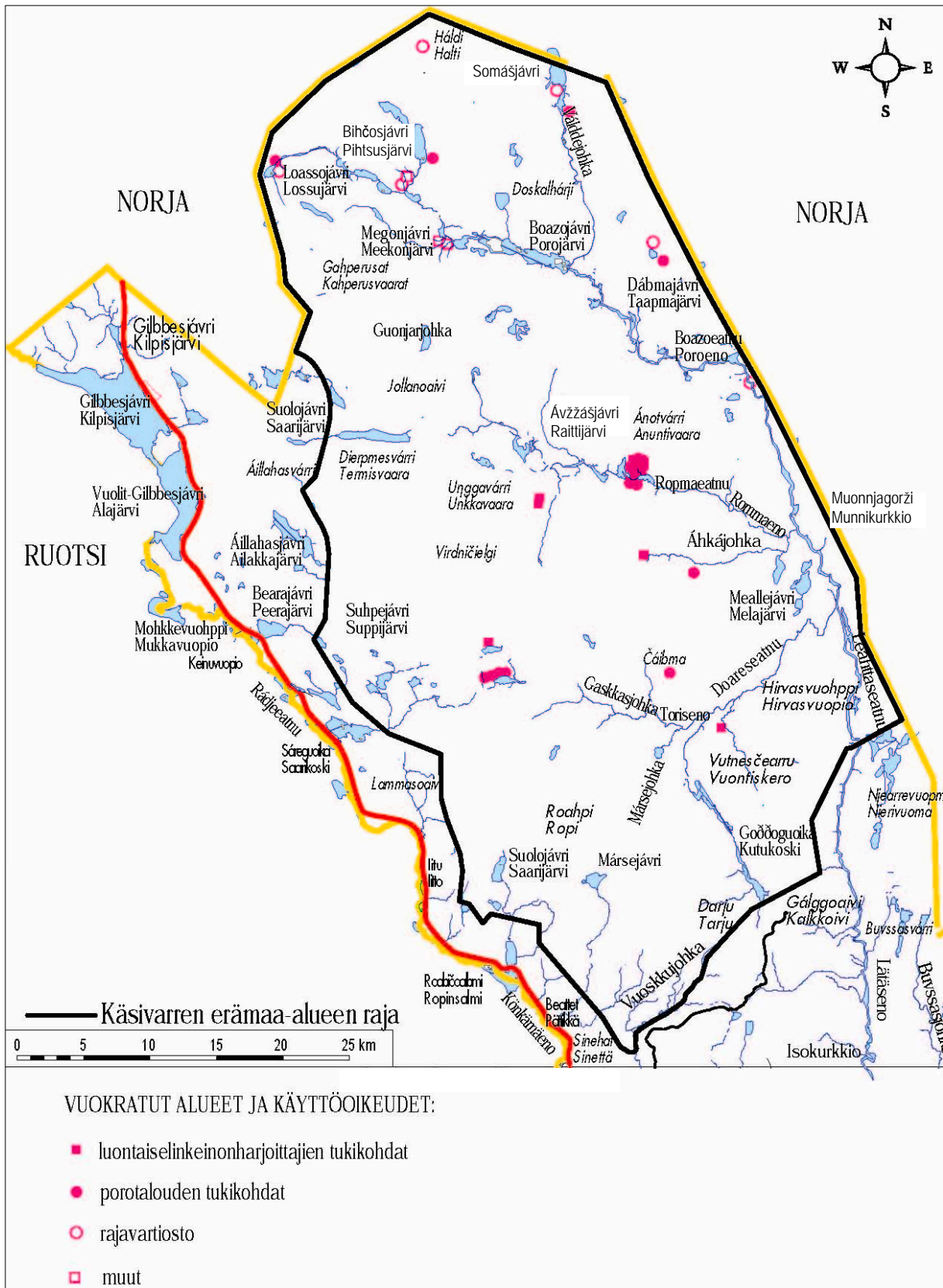
Perusteet: Erämaalain 12 §:n voimaantulo- ja siirtymäsäännökset. Valvonnan tehostamisen tarve erämaassa on olennainen, ja tehostettu maastoliikenteen sekä maankäyttö- ja ympäristölainsäädännön valvonta alueella edellyttää keskeisellä paikalla sijaitsevaa tukikohtaa. Metsähallitus tarvitsee tupaa huoltotöiden suorittamiseen polttopuu- ja jätehuollon yhteydessä, erityisesti sulan maan aikaan.

- 3) Metsähallitus jatkaa Soneran (ent. Tele) Meekonjärvellä sijaitsevan huoltotukikohdan vuokraamista edellyttäen, että Sonera rakentaa suurtunturialueelle toimivan matkapuhelinverkon ja tarvitsee tupaa alueella sijaitsevan matkapuhelinverkon huoltotöihin.

Perusteet: Erämaalain 12 §:n voimaantulo- ja siirtymäsäännökset. Toimiva nykyaikainen matkapuhelinverkko on tärkeä turvallisuustekijä alueella ja se palvelee alueen käyttäjiä. ARP-puhelinten toiminta lakkaa ja erämapuhelimet poistuvat käytöstä vuoden 2000 loppuun mennessä.²

---

² ARP-puhelimet ovat poistuneet käytöstä.

Kuva 11. Voimassa olevat käyttöoikeus- ja vuokrasopimukset Käsivarren erämaa-alueella vuonna 2000. Laati-
neet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

- 4) Metsähallitus jatkaa Tullin Meekonjärvellä sijaitsevan tukikohdan vuokrasopimusta edellyttäen, että Tulli tarvitsee tupaa nimenomaan virkakäyttöön. Mikäli viranomaiskäyttö on vähäistä, voi Tulli yhteiskäytön periaatteella sopia Metsähallituksen ja alueen muiden viranomaisten kanssa erämaa-alueella suorittamiensa viranomaistehtävien hoitamiseen tarvittavien tupien käytöstä.

Perusteet: Erämaalaki. Kämpän viranomaiskäyttö alueella on ollut hyvin vähäistä, ja sen tarve vähennee Schengen-sopimuksen astuessa voimaan vuoden 2002 alusta. Tuvan sijainti Kalottireitin varrella on erittäin keskeinen.

- 5) Metsähallitus jatkaa voimassa olevia luontaiselinkeinojen harjoittamiseen liittyviä käyttöoikeussopimuksia edellyttäen, että tukikohtia käytetään luontaiselinkeinojen harjoittamiseen.

Peruste: Erämaalain 12 §:n voimaantulo- ja siirtymäsäännökset.

- 6) Poronhoidon tarvitsemat uudet rakennelmat keskitetään pääsääntöisesti Käsivarren paliskunnan olemassa oleville paimentopaikoille Lossu-, Pihtus-, Somas-, Taapma- ja Namakkajärvelle sekä Ahkajoelle (Áhkájohka). Käsivarren paliskunnan paimentopaikkojen sijaintia voidaan tarvittaessa muuttaa paliskunnan esityksen mukaisesti.

Perusteet: Poronhoidon edellytysten turvaaminen sekä Käsivarren paliskunnan yleisen kokouksen esitys.

- 7) Metsähallitus voi luovuttaa luontaiselinkeinolain mukaisia erityisen etuuden käyttöoikeuksia tukikohdan sijoittamista varten porotalouden ydin-, ohjatun luontomatkailun sekä porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhykkeille (kuva 12, taulukko 1). Edellytyksenä on, että hakijan on täytettävä porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain kriteerit. Porotalouden ydinvyöhykkeelle ei käyttöoikeuksia luovuteta kuitenkaan kuin porotalouden tukikohtia varten ja paliskunnan esityksestä. Tukikohdat tulee – mikäli mahdollista ja tarkoituksenmukaista – perustaa jo olemassa olevien rakennusten tai rakennelmien yhteyteen. Käyttöoikeuksien luovuttamisesta päätettäessä on otettava huomioon erämaan käyttöä ohjaavat säädökset. Käyttöoikeussopimukset tehdään määräajaksi. Asuinrakennuksen rakentamiseen oikeuttava käyttörajoitus tarkoittaa enintään 32 m²:n suuruista rakennusta. Metsähallitus pyytää metsästykseseen liittyvistä käyttöoikeuksista lausunnon Enontekiön riistanhoitoyhdistykseltä ja kalastukseen liittyvistä käyttöoikeuksista lausunnon Enontekiön kalatalousneuvottelukunnalta. Lisäksi Metsähallitus pyytää kaikista hakemuksista lausunnot Käsivarren paliskunnalta.

Peruste: Poronhoitajien ja luontaiselinkeinoista pääasiallisen toimeentulonsa saavien ihmisten tukikohtatarpeet on voitu ja voidaan edelleen järjestää porotila- ja luontaiselinkeinolain mukaan. Luontaiselinkeinotilalain mukaan Metsähallitus on velvollinen osoittamaan luontaiselinkeinon harjoittajalle tukikohtapaikan valtionmailta edellyttäen, että se on luontaiselinkeinon harjoittamisen kannalta perusteltua. On huomattava, että erämaalaki ei velvoita Metsähallitusta luovuttamaan alueeseen liittyvää käyttöoikeutta. Se vain antaa siihen mahdollisuuden, poikkeuksena pääsäännöstä, joka kieltää luovuttamisen. Siten Metsähallitus voi säädellä tukikohtien määrää erämaalain tarkoitusten mukaan.

- 8) Munnikurkkion entinen rajavartioasema on siirtynyt Valtion kiinteistölaitokselta Metsähallituksen hallintaan vuonna 1998. Rantasaunaa lukuun ottamatta rakennukset puretaan ja alue siistitään. Purettujen rakennusten tilalle Metsähallitus voi rakentaa vuokrakämpän tai isännöidyn vuokrakämpän. Retkeilijöille ja veneilijöille rakennetaan lisäksi huollettu tulipaikka. Munnikurkkion siistiminen ja purkaminen edellyttävät erillissuunnitelman laatimista, sillä kyseessä on mittava ja kallis – noin 250 000–500 000 markkaa [noin 42 000–84 000 €] maksava operaatio, joka edellyttää mm. pyöräkuormaajaa, alueen rakennusten betoni-rakenteiden ja asbestilevyjen upottamista viereisen moreeniharjun maaperään ja näiden kohteiden maisemointia, öljysäiliöiden kuljettamista helikopterilla pois alueelta jne. Suunnitelmassa selvitetään lisäksi alueella olevan viestitukiaseman käyttötarve.

Perusteet: Maa- ja metsätalousministeriö on edellyttänyt Metsähallituksen ottavan kantaa Munnikurkkion rajavartioston rakennusten tulevaan käyttöön Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnittelun yhteydessä. Kaikkien nykyisten rakennusten kunnostaminen matkailukeskukseksi on epätarkoituksenmukaista niiden huonon kunnan vuoksi ja aiheuttaisi liikaa käyttöpaineita alueelle. Alueen siistiminen ja öljysäiliöiden poiskuljettaminen on välttämätöntä mm. maaperän saastumisen estämiseksi. Nykyiset rakennukset eivät myöskään maisemallisesti sovellu erämaahan. Sen sijaan maisemaan ”istuva” vuokrakämpä tai pienimuotoinen ohjelmapalveluiden tukikohta palvelee poronhoitajia, ohjelmapalveluyrittäjiä, paikkakuntalaisia ja matkailukalastajia. Munnikurkkio sijaitsee paljon käytettyjen kulkureittien solmukohdassa ohjatun luontomatkailun vyöhykkeellä. Lukittu kämpä edellyttää lisäksi jonkinlaista lukitsematonta tuulensuojaa alueella kulkevien turvaksi. Suosittu leirintäpaikka Lätäsenon veneilyreitillä varrella edellyttää huollettua tulipaikkaa ja jätteidenkeruupistettä.

6 Vyöhykkeistäminen

6.1 Taustaa

6.1.1 Vyöhykkeistäminen ja erämaalaki

Vyöhykkeistämisen tarkoituksena on sovittaa yhteen erämaalain tavoitteet sekä ohjata erämaan nykyistä ja tulevaa käyttöä siten, että ne toteutuvat. Erämaalain kolme ensimmäistä tavoitetta – erämaaluonteen säilyttäminen sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen – ovat keskeisiä tavoitteita koko erämaassa. Virkistyskäytön ja luontomatkailun edellytysten järjestäminen on Käsivarren erämaassa erämaalain yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan erityisen tärkeää. Erämaalaki edellyttää alueen monipuolisen käytön kehittämistä, mikä tavoite on osin ristiriidassa kolmen ensimmäisen tavoitteen kanssa. Myös erämaaluonteen säilyttämisen, saamelaiskulttuuriin kuuluvan poronhoidon turvaamisen ja muiden luontaiselinkeinojen turvaamisen kesken esiintyy ristiriitoja. Vyöhykejako kuvaa erämaan monipuolisen käytön tavoitteen painottumista erämaan eri osissa, jotta erämaalain kaikki tavoitteet toteutuvat. Vyöhykkeistämisen tarkoitus on ohjata alueella Metsähallituksen maankäyttöratkaisuja, polttopuun ottoa, virkistyskäyttöä ja luontomatkailua sekä niihin liittyviä reittejä, rakenteita, lupapolitiikkaa ja olemassa olevan lain-säädännön puitteissa hyväksyttäviä toimintoja.

Vyöhykkeistämisen lähtökohtana on, että virkistyskäytön haitat luontaiselinkeinoille ja saamelaiskulttuurille minimoidaan ja eri kävijäryhmien väliset ristiriidat pidetään hallittuina. Jokamiehen-oikeuksin ja omin voimin tapahtuvaa retkeilyä ohjataan merkityillä reiteillä ja rakenteilla. Liiketoiminnallinen, muu kuin omin voimin tapahtuva liikkuminen alueella sekä moottorikelkan ja helikopterin käyttöön tukeutuva luontomatkailu rajoitetaan määrällisesti nykyiselle tasolle, ja niitä säädellään lupapolitiikalla ajallisesti ja paikallisesti määrätyille urille, reiteille ja tuville yhteistyössä muiden viranomaisten ja Käsivarren paliskunnan kanssa.

Vyöhykkeistämisen merkitys

Vyöhykejako perustuu olemassa olevan tilanteen kartoitukseen ja arvioon tulevaisuuden tarpeista eri käyttömuotojen osalta. Vyöhykkeistäminen turvaa porotalouden harjoittamisen edellytykset pitkällä tähtäimellä vähintäänkin nykyisellä tasolla, sillä se säätelee virkistyskäytön rakenteiden sijoittumista ja erityisesti ohjattua talviaikaista maastoliikennettä. Vyöhykkeet eivät rajoita paikallisten ihmisten perinteisiä oikeuksia, kuten poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta.

Vyöhykkeistämällä on tärkeä ristiriitojen syntyä ennalta ehkäisevä vaikutus. Käsivarren virkistyskäyttäjien mielestä useimmat toiminnot sopivat ainakin osalle aluetta, mikä puoltaa vyöhykkeistämistä myös virkistyskäytön näkökulmasta. Toimintoja vyöhykkeistetään alueellisesti ja ajallisesti eli päällekkäis- ja peräkkäiskäytön periaatteilla, esim. lupapolitiikan ja tupien käyttämisen suhteen. Porotalous on sallittua kaikkialla ja kaikkina aikoina, ja alueen muiden käyttäjien on sopeutettava toimintansa sen mukaan.

Erämaisuus on suhteellinen ja subjektiivinen käsite, joten vyöhykkeistämällä voidaan aikaansaada eri tavoin erämaisuuksia yhden erämaan sisälle. Myös saman vyöhykkeen sisällä esiintyy käytön voimakkuuden suhteen vaihtelua – seikka, jolla on suuri vaikutus etenkin virkistyskäyttäjien erämaakokemuksiin.

6.2 Vyöhykkeistämisen perusteet Käsivarren erämaassa

Erämaan pohjoisosan suurtunturialueelle kohdistuu kova käyttöpaine: Alueella sijaitsee porotaloudelle tärkeitä laidun- ja vasomisaluita, mutta myös erämaan vetovoimaisimmat luontomatkailukohteet, kuten Haltitunturi, Urtasvankka ja Pihtsusputous. Erämaan etelä- ja keskiosat – niitä halkaisevaa moottorikelkkauraa lukuun ottamatta – ovat erämaan luonnontilaisinta ja vähiten liikuttua osaa. Suurimmalla osalla aluetta erämaaluonteen, poronhoidon ja saamelaiskulttuurin säilyttäminen on keskeisintä, kun taas toista ääripäätä edustavilla kapeilla vyöhykkeillä, kulkurilla ja reiteillä pyritään ohjaamaan erämaiden virkistyskäyttöä siten, että siitä porotaloudelle koitua haitta olisi mahdollisimman vähäinen.

Alueelle kohdentuvan virkistyskäytön ja luontomatkailun toimintojen mitoittamiseksi ja ohjaamiseksi suunnitelmassa esitetään erämaan jakoa neljään eri vyöhykkeeseen. Vyöhykkeistämällä varaudutaan kanavoimaan jokamiehenoikeuksiin perustuva kasvava virkistyskäyttö sekä pidetään hallittuna ohjattu liiketoiminnallinen luontomatkailu siten, että niistä porotaloudelle ja luontaiselinkeinoille koitua haitta on mahdollisimman pieni myös tulevaisuudessa ja siten, että erämaa säilyy erämaana myös tulevina vuosina. Merkittävien reittien, tupien sijoittelun ja niiden sääntöjen sekä tiedottamisen ja opastustoiminnan lisäksi muita keinoja jokamiehenoikeuksien liikkuvien retkeilijöiden ohjailuun ja määrin hallintaan ei nykyisen lainsäädännön puitteissa ole juurikaan käytettävissä.

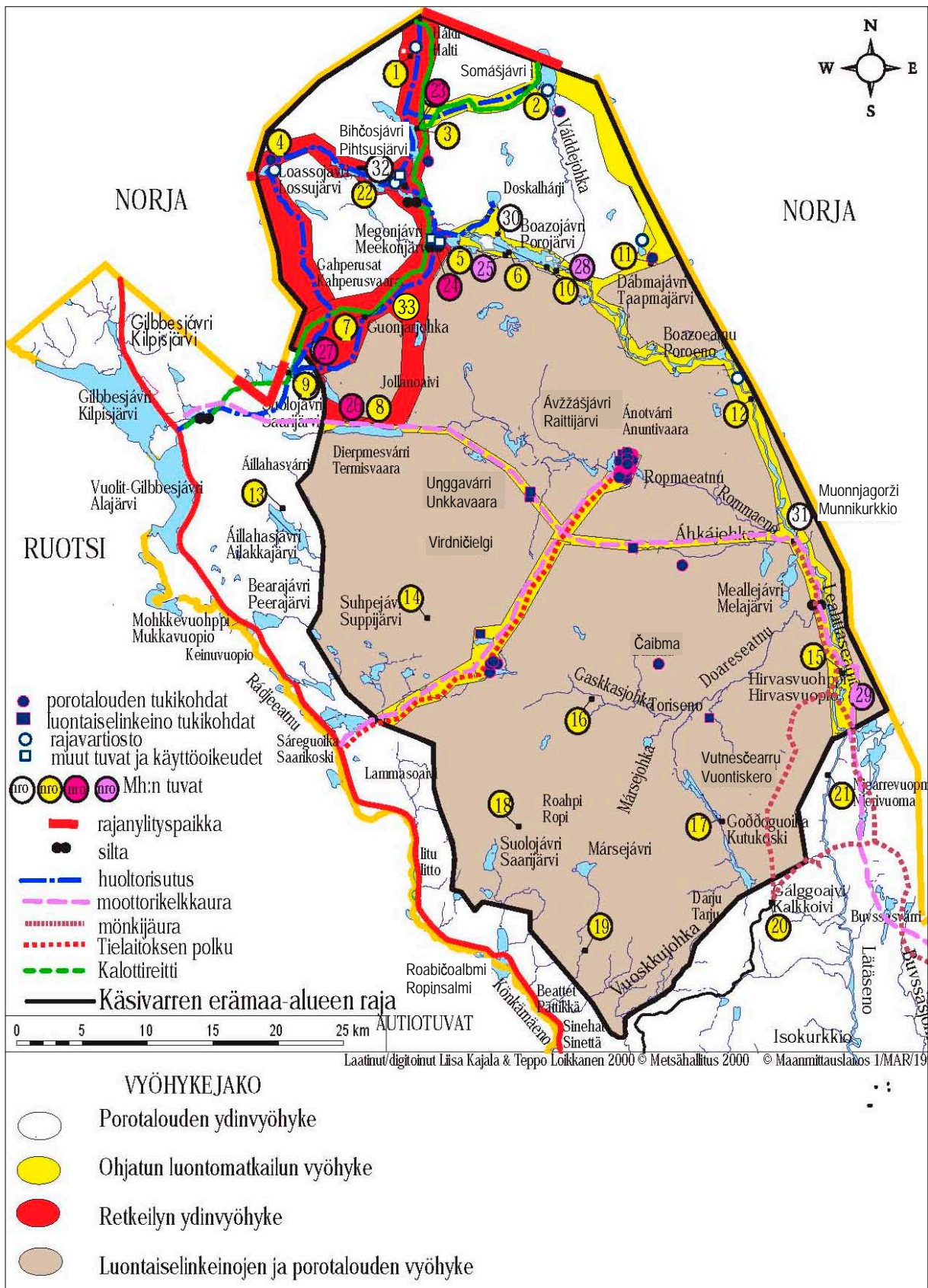
Vyöhykkeistämisestä riippumatta poronhoidon ja luontaiselinkeinojen harjoittaminen on turvattu kaikkialla erämaassa myös retkeilyn ydin- ja ohjatun luontomatkailun vyöhykkeillä. Suurin osa (yli 90 %) erämaasta on hyvin vähän liikuttua aluetta ja pysyy sellaisena, koska siellä ei ole eikä sinne suunnitelman vyöhykkeistämisen perusteella tule virkistyskäyttöä tukevia reittejä ja rakenteita. Matkailusezonkien lyhydestä ja olosuhteiden ankaruudesta johtuen ovat erämaan suosituimmatkin reitit ja kohteet vähällä käytöllä ja rauhallisia suurimman osan vuotta. Matkailun sezonkien ulkopuolella ei muita käyttäjiä alueella juurikaan liiku poromiesten, jonkun kalastajan ja riekostajan, rajamiesten, poliisin ja Metsähallituksen huoltohenkilöstön lisäksi (ks. s. 55, luku 4.2 Kulkijat ja vuodenkierto).

6.3 Suunnitelman esitykset

- Alue vyöhykkeistetään seuraaviin neljään vyöhykkeeseen, jotka ohjaavat alueen käyttöä, rakenteiden sijoittamista sekä liikkumista ja lupapolitiikkaa (kuva 12 ja taulukko 1):
  - 1) porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhyke
  - 2) porotalouden ydinvyöhyke
  - 3) retkeilyn ydinvyöhyke
  - 4) ohjatun luontomatkailun vyöhyke.

6.3.1 Porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhyke

Vyöhyke sijaitsee suurimmaksi osaksi suurtunturialueen eteläpuolella. Se on erämaan vähiten liikuttua, rauhallisinta, vaikeimmin saavutettavaa ja/tai luonnontilaisinta osaa. Alue on säilynyt erämaan luonnontilaisimpana osana osittain senkin vuoksi, ettei se ole maisemiltaan yhtä vetovoimaista kuin erämaan muut osat.

Kuva 12. Käsivarren erämaan vyöhykejako.

Virkistyskäyttö on vähäistä Ropin seutua kenties lukuun ottamatta. Alueella ei sijaitse merkittäviä reittejä, eikä niitä ole tarkoitus rakentaa. Luontaiselinkeinoista porotalous on keskeisin käyttömuoto tällä vyöhykkeellä. Kotitarvekalastajia alueella liikkuu jonkin verran sekä kesällä että talvella. Vyöhykkeellä on vain muutamia autiotupia ja luontaiselinkeinojen tukikohtia. Vyöhyke on merkitty karttaan ruskealla värillä (kuva 12).

6.3.2 Porotalouden ydinvyöhyke

Suurtunturialueelle kohdistuvan käyttöpaineen vuoksi on siellä tarpeen erikseen rajata omaksi vyöhykkeekseen porotalouden ydinalueet eli tärkeimmät vasomis- ja talvilaidunalueet, joita ovat kaikki kuljetuimpien reittien ulkopuoliset alueet. Rajauksella turvataan tärkeimpien laidunalueiden säilyminen rakentamattomina ja mahdollisimman rauhallisina myös matkailun huippusezonkien aikaan. Alueella ei sijaitse Metsähallituksen tupia. Merkittäviä reittejä alueella ei ole, eikä niitä ole tarkoitus rakentaa. Alueen arktinen luonne ja luonnon tuottokyvyn alhaisuus rajoittavat metsästystä ja kotitarvekalastusta. Vyöhyke on merkitty karttaan valkoisella (kuva 12).

6.3.3 Retkeilyn ydinvyöhyke

Tämä on se alue, jolle suuntautuu suurin osa virkistyskäytöstä. Alueella sijaitsee suurin osa autio- ja varaustuvista. Merkityn kesäreitin, Kalottireitin, tupaverkoston ja maaston ominaisuuksien vuoksi retkeilijöiden ja virkistyskäyttäjien kulku kanavoituu muutamille käytetyimmille reiteille jättäen väliin hyvinkin laajoja, porotaloudelle tärkeitä alueita.

Vyöhykkeen tupien ensisijainen käyttäjäryhmä ovat omin voimin liikkuvat retkeilijät. Koska vyöhyke sijaitsee maisemallisesti kaikkein näyttävimmässä osassa aluetta, alueen suurtunturi-vyöhykkeellä, on nykyisen käytännön mukaan tarpeen rajoitetussa määrin myöntää luontomatkailuyrittäjille talviaikaisia moottorikelkkasafarilupia ja huoltokelkkalupia opastettaville ryhmille sovituille, merkityille reiteille (so. huoltorisutukselle). Koiravaljakkosafareille ei myönnetä liikkumislupia Haltille Meekonjärven ja Pihtusjärven kautta vievän huoltorisutuksen ulkopuolelle eikä 1.5. jälkeen tällekin uralle. Koirilla (omatoimisesti tai maksullisella safarilla) liikkuvat eivät myöskään saa majoittua Metsähallituksen autio- ja varaustupiin, poikkeuksena ohjatun luontomatkailun vyöhykkeen autio- ja (isännöidyt) vuokratuvat.

Retkeilyn ydinvyöhyke on erämaa-alueen intensiivisimmän hoidon ja käytön vyöhyke, mikä tulee ottaa huomioon kohdennettaessa resursseja mm. alueen kämppien kunnostukseen sekä niiden polttopuu- ja jätehuoltoon. Vyöhykkeelle ei tule perustaa vuokratupia eikä motorisoidusti liikkuville ryhmille tarkoitettuja isännöityjä vuokratupia, lähinnä käyttäjäryhmien erilaisuuksien takia ja niistä aiheutuvien ristiriitojen estämiseksi. Tällöin vältetään pitkäaikaisemmalta vuorovaikutukselta vaeltajien ja kelkkailijoiden kesken.

Virkistyskäyttö ja luontomatkailu eivät saa haitata merkittävästi porotaloutta. Moottoroitu liikkuminen vyöhykkeellä tulee mitoittaa siten, että siitä ei koidu suurta häiriötä alueella omin voimin liikkuville. Ohjattu luontomatkailu ei myöskään saa merkittävässä määrin haitata omatoimista retkeilyä. Vyöhyke on väritetty karttaan punaisella (kuva 12).

6.3.4 Ohjatun luontomatkailun vyöhyke

Useimpien kävijöiden mielestä lähes kaikki aktiviteetit sopivat ainakin osalle aluetta. Tämä alue on määritelty ohjatun luontomatkailun vyöhykkeeksi. Toiminnoista motorisoidut kulutavat – moottorikelkkailu, lentokone- ja helikopterikuljetukset sekä moottoriveneily – soveltuvat huonoiten erämaa-alueelle. Hallitusti ja rajoitetusti alueen kantokyvyn puitteissa ja muiden käyttömuotojen kannalta hyväksyttävästi toteutettuna moottoroitu liiketoiminnallinen ohjattu matkailu luo toimeentulomahdollisuuksia ja antaa elantoa paikallisille ihmisille alueen ja olosuhteet hyvin tuntevina oppaina ja matkailuyrittäjinä sekä edistää yleistä luonnonsuojelumyönteisyyttä. Kaikkialle ja kaikkina aikoina ei toki voi eikä edes tule moottoridustikaan päästä.

Vyöhykkeellä liikkuu omatoimisia, omin voimin liikkuvia retkeilijöitä – etupäässä kalastajia ja melojia – ja ohjattujen luontomatkajien ryhmiä. Kulkijoita tällä vyöhykkeellä on huomattavasti vähemmän kuin retkeilyn ydinvyöhykkeellä. Ohjelmapalveluiden tukikohdiksi tarkoitettua ns. isännöidyt vuokratuvat moottoroiduille ja muilla keinoin kuin omin voimin liikkuville ohjatuille luontomatkailuryhmille sekä kaikille kävijöille tarkoitettua vuokratuvaa sijaitsevat tällä vyöhykkeellä. Vyöhykkeelle ei rakenneta uusia kämppejä uusiin paikkoihin, kuten ei muillakaan erämaan vyöhykkeillä. Ohjatun luontomatkailun vyöhykkeeseen sisältyvät merkityt moottorikelkkaurat, käytetyimmät retkeilyn ydinvyöhykkeen ulkopuoliset suurtunturialueen kulku-urat sekä kalastajien ja veneilijöiden suosima Poroenon–Lätäsenon vesiretkeilyreitti. Uusia merkittäviä reittejä vyöhykkeelle ei suunnitelmakaudella esitetä, vaikka siihen varataan mahdollisuus tulevaisuudessa. Vyöhykkeelle ohjataan pääsääntöisesti moottoroitu ja muu kuin omin voimin tapahtuva luontomatkailu, jolloin käyttöpaine erämaan pohjoisosan suurtunturialueella ja porotaloudelle tärkeillä alueilla pysyy kohtuullisena. Ulkopaikkakuntalaisten omatoiminen kelkkailu ja liiketoiminnalliset koiravaljakkosafarit rajoitetaan Metsähallituksen valtakunnalliselle moottorikelkkauralle. Koiravaljakkosafareille myönnetään liikkumislupia lisäksi Meekonjärven kautta Haltille vievälle huoltoreitille huhtikuun loppuun saakka.

Ohjatun luontomatkailun vyöhyke sisältyy Metsähallituksen puu- ja jätehuollon piiriin. Erämaan nykyinen tupaverkosto on rakennettu lähes kokonaan ennen erämaalain säätämistä. Alueen lisääntyvän käytön ohjaamiseksi ja luonnon kulumisen ehkäisemiseksi tietyille suosituille leiripaikoille Poro- ja Lätäsenon varteen rakennetaan hoidettuja rantautumis- ja nuotiopaikkoja jätteidenkierrätyspisteineen. Matkailuyrittäjät veloitetaan pääsääntöisesti kuljettamaan alueelle omat polttopuut sekä siistimään ja kuljettamaan aikaansaamansa jätteet pois alueelta. Ohjattu luontomatkailu ja omatoiminen retkeily ovat vyöhykkeellä tasavertaisia käyttömuotoja, joskin molemmat ovat alisteisia porotalouden harjoittamiselle, eli ne eivät saa merkittävästi haitata poroelinkeinoja. Vyöhykkeelle voidaan tehdä käyttöoikeussopimuksia poro- ja luontaiselinkeino-tukikohtien määräaikaisesta sijoittamisesta. Metsähallitus seuraa yhdessä Käsivarren paliskunnan kanssa, ettei alueen virkistyskäytöstä – omatoimisesta retkeilystä tai ohjatusta luontomatkailusta – koidu ylimääräistä haittaa porotaloudelle ja ryhtyy tarvittaessa toimenpiteisiin häiriöiden poistamiseksi. Vyöhyke on merkitty karttaan keltaisella värillä (kuva 12).

Taulukkoon 1 on koottu suunnitelmassa esitetyn vyöhykejaon mukaiset sallitut toiminnot ja rakenteet.

Taulukko 1. Suunnitelmassa esitetyn Käsivarren erämaan vyöhykejaon mukaiset sallitut toiminnot ja rakenteet.
¹ = pelastus- ja etsintätöiden, viranomaistoiminnan sekä porotalouden ja luontaiselinkeinojen tarpeisiin helikopteri voi laskeutua muuallekin ilman erillistä lupaa. ² = ulkopaikkakuntalaisille Metsähallitus neuvottelee koiralla metsästyksen lupa-alueet yhdessä paliskunnan ja riistanhoitoyhdistyksen kanssa.

Rakenne/toiminto	Porotalouden ja luontaiselinkeinojen v.	Porotalouden ydinvyöhyke	Retkeilyn ydinvyöhyke	Ohjatun luontomatkailun vyöhyke
Autiotuvat	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Huolto- ja valvontatuvat	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Päivätuvat	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Varaustuvat	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Varauskammit	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Vuokrakämpät	Ei	Ei	Ei	Kyllä
Ohjelmapalveluiden tilapäiset tukikohdat	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Isännöidyt vuokratuvat	Ei	Ei	Kyllä, omin voimin liikkuville ryhmille.	Kyllä
Sauna tuvan yhteydessä	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Porotalouden tukikohdat	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Porotalouden rakenteet	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Muut luontaiselinkeinojen tukikohdat	Kyllä	Ei	Ei	Kyllä
Merkityt polut	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
MH:n valtakunnalliset moottorikelkkaurat	Ei	Ei	Ei	Kyllä
Huoltorisutukset	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Moottorikelkkasafariluvat ohjelmapalveluyrittäjille	Pienille ohjatuille ryhmille, sovituille kulkurille. Yrittäjäkohtaisesti.	Ainoastaan erityisluvalla. Tapauskohtaisesti.	Pääsääntöisesti vyöhykkeen huoltorisutukselle, pienille ryhmille. Kiintiöidysti.	Valtak. mk-uralla ei rajoituksia; muualla sovituille kulkurille, pienille ryhmille. Kiintiöidysti.
Keikkaluvat ulkopaikkakuntalaisille	Paikkakuntalaisen oppaan matkassa tai osallistumalla järjestetylle safarille.	Paikkakuntalaisen oppaan matkassa tai osallistumalla järjestetylle safarille.	Paikkakuntalaisen oppaan matkassa tai osallistumalla järjestetylle safarille.	MH:n valtakunnalliselle mk-uralle ei rajoituksia; muualla paikkakuntalaisen oppaan matkassa tai osallistumalla järjestetylle safarille.
Mahdolliset moottorikelkkailukieltoalueet	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Ei
Helikopterin laskeutumispaikat ¹	Erikseen nimettäville laskeutumispaikoille.	Erikseen nimettäville laskeutumispaikoille.	Erikseen nimettäville laskeutumispaikoille.	Erikseen nimettäville laskeutumispaikoille.
Koiravaljakkosafariluvat ohjelmapalveluyrittäjille	Ei	Ei	Ainoastaan merkitylle Haltin reitille.	Ainoastaan valtakunnalliselle mk-uralle.
Huolletut tuli- ja rantautumispaikat	Ei	Ei	Ei	Kyllä, Poroenen–Lätäsenon veneilyreitillä.
MH:n polttopuu-, kaasuja jätehuolto	Kyllä, resurssien puitteissa.	Kyllä, resurssien puitteissa.	Kyllä, toissijainen kohdentaminen.	Kyllä, ensisijainen kohdentaminen.
Etäisyysviitat ja opastaulut	Ei	Ei	Ainoastaan tupien yhteyteen.	Merkityille urille risteyskohtiin ja tuville.
Pitkospuut, porrastukset ja turvakaiteet	Tarvittaessa mönkijäurille.	Ei	Tarvittaessa Kalottireitille.	Tarvittaessa mönkijäurille.
Sillat	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Metsästys ²	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä
Kalastus	Kyllä	Kyllä	Kyllä	Kyllä

7 Luonnon ja muinaismuistojen suojelu

7.1 Taustaa

Luonnonsuojelu ei ole luonnon käytöstä irrallinen ilmiö, vaan kaikkeen käyttöön liittyy myös suojelunäkökohta. Esimerkiksi kestävän käytön periaate kuuluu niin metsätalouden, porotalouden kuin pyynninkin periaatteisiin. Siten seuraavassa esitellään kootusti kaikki luonnonsuojelun kannalta keskeisimmät asiat ja näkökohdat sekä tarvittavat erityistoimet. Siksi osa esityksistä kertaantuu tässä luvussa, sillä ne on kirjattu suunnitelmaan jo muiden asiakokonaisuuksien yhteydessä. Luvussa käsitellään myös muinaismuistojen suojelua erämaassa.

7.1.1 Luonnonsuojelu ja erämaalaki

Erämaat eivät ole varsinaisia luonnonsuojelualueita, eli niitä ei ole perustettu luonnonsuojelulaille. Erämaalain yleisperusteluissa sanotaan, että ”luonnonsuojelualueet eivät käytännössä tyydytä kaikkia erämaiden luontaistalouteen ja monipuoliseen käyttöön liittyviä tarpeita. Lisäksi on tarpeellista perustaa sellaisia alueita, jotka eivät ole normaalissa talouskäytössä, mutta jotka eivät liioin olisi niin tiukasti suojeltuja kuin luonnonsuojelulain (71/1923) [1096/1996] mukaiset suojelualueet”.

Erämaalaki estää tietyt, voimakkaasti luontoa muuttavat toimet, mutta muuten erämaat ovat lainsäädännön suhteessa samassa asemassa kuin niitä ympäröivät alueet. Luonnonsuojelulaki (1096/1996) ei nosta erämaa-alueita erikseen esille, vaan lakia sovelletaan erämaassa samoin kuin muillakin alueilla.

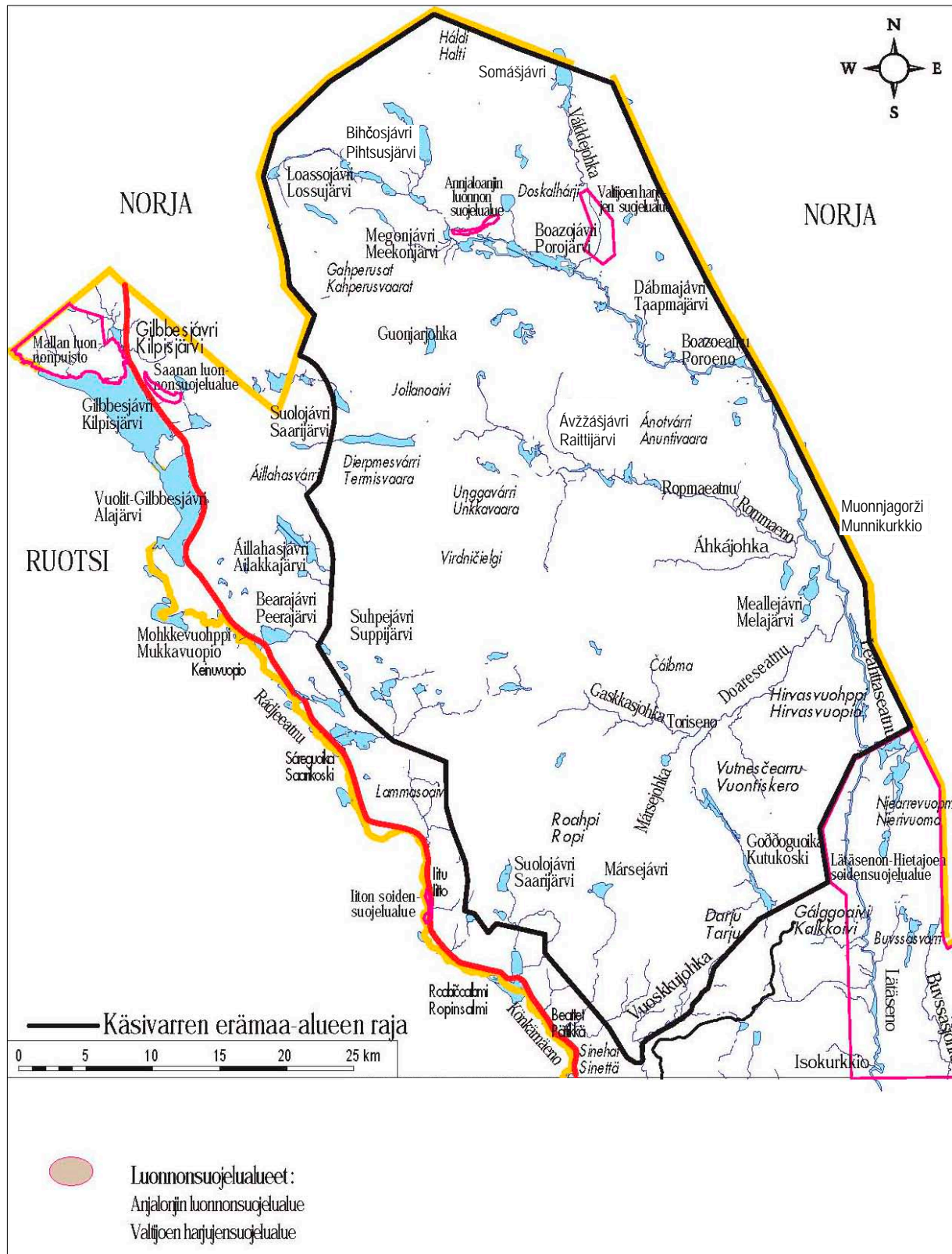
7.1.2 Käsivarren erämaan asema luonnonsuojelussa

Käsivarren erämaa-alueen eteläreuna sijaitsee pohjoisboreaalisen kasvillisuusvyöhykkeen pohjoisosassa vaihettuen hemiarktiseen vyöhykkeeseen. Alueella on Jäämeren läheisyydestä ja Köli-vuoristosta johtuva jyrkkä mereisyys–mantereisuusraja. Mereisintä on erämaa-alueen pohjoisosissa.

Käsivarren erämaa rajoittuu Norjan puolella Raisduoddarhaldin maisemanhoitoalueeseen, Reisdalenin kansallispuistoon sekä muihin suojelemattomiin, mutta tietömiin ja erämaaluonteisiin alueisiin. Eteläosastaan alue liittyy Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueeseen. Erämaan sisällä on Annjalonjin luonnonsuojelualue sekä Somasjärven valtakunnallinen maisemansuojelualue. Yhdessä nämä alueet muodostavat laajan erämaisen ja suhteellisen luonnontilaisen kokonaisuuden (kuvat 1 ja 13).

Käsivarren alue on luonnonarvoiltaan suomalaisittain ainutlaatuinen ja täysin poikkeava alue: Alueella on paljon Suomen mittakaavassa uhanalaisia kasvi- ja eläinlajeja sekä kaikki Suomen yli 1 000-metriset tunturit. Valtaosa uhanalaisista kasvilajeista esiintyy kuitenkin yleisenä Norjan puolella. Käsivarsi on Suomen arktisinta aluetta. Tämän vuoksi on tärkeää seurata alueen eläin- ja kasvilajien esiintymisessä, sopeutumisessa ja runsaudessa tapahtuvia muutoksia mm. ilmastonmuutoksen seurauksia arvioitaessa. Suomi on esittänyt Käsivarren erämaa-alueen vuonna 1998 Natura 2000 -verkostoon lintudirektiivin (SPA-alue) ja luontodirektiivin (SCI-alue) perusteella.

Suomen Käsivarsi on kapeahko käytävä, joka sijaitsee Ruotsin ja Norjan tunturialueiden välissä. Eläimet liikkuvat tällä laajalla alueella riippumatta hallinnollisista rajoista. Tämä on otettava huomioon, kun arvioidaan joidenkin lajien – esim. maa- ja merikotkien, naalin ja ahman – määriä Käsivarren erämaa-alueella.

Kuva 13. Luonnonsuojelualueet Käsivarren erämaa-alueella vuonna 2000. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

7.1.3 Suojelutoimet ja perhosten huomioon ottaminen

Annjalonjin luonnonsuojelualueesta, joka on perustettu erityisesti uhanalaisten perhoslajien elinympäristön turvaamiseksi, laaditaan erillinen hoito- ja käyttösuunnitelma. Käsivarren erämaa-alueen luonto ja käyttö -perusselvityksessä on tarkasteltu myös Annjalonjilta havaittuja uhanalaisia perhoslajeja, niiden elinympäristövaatimuksia ja niihin liittyviä uhkatekijöitä. Selvityksen tuloksia on hyödynnetty suunnitelman esityksissä.

Järjestelmällinen tutkimus porojen vaikutuksesta kasvien ja hyönteisten esiintymiseen olisi tarpeen, jotta voitaisiin selvittää useiden perhoslajien ekologia ja ravintokasvivaatimukset sekä perustellusti suunnitella alueelle tarvittavia ja suunnattavia suojelutoimia. Tämä edellyttäisi pieni-alaisia, laidunnukselta aidattuja koealoja. Perhostenkeräily nykymuodossaan ei ole uhka edes uhanalaisiksi luokitelluille lajeille, koska perhosten yksilömäärät ovat suuria ja keräily epä-säännöllistä. Perhosten eri inventointimenetelmiä on suomeksi käsitelty mm. Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisusarjassa.

7.1.4 Arkeologiset suojelunäkökohdat

Käsivarsi asuinympäristönä

Luoteis-Lappi – toisin kuin suurin osa Etelä-Suomea – oli jo mannerjään sulamisvaiheessa 10 000 vuotta sitten silloisen Baltian jäärjärven pintaa korkeammalla, eikä esimerkiksi Enontekiön alueella tapahtunut jäätikön poistumisen jälkeen enää mainittavampia muutoksia vesistöissä. Pohjoisimman Suomen asukkaat leiriytyivät jo kivikaudella samojen jokien ja järvien rannoille kuin nykyajan ihmiset, ja usein vielä aivan samoille paikoille. Etenkin tunturialueella hyviä leiripaikkoja on maaston kivisyyden tai vetisyyden ja suojan puutteen sekä mm. polttopuun vähäisyyden johdosta rajoitetusti, joten samoille jokilaaksojen hiekkatörmille on usein leiriydytty yhä uudelleen vuosisadasta toiseen. Koska Itämeri ei koskaan ulottunut tälle alueelle, asuinpaikkoja ei voi sijainnin perusteella yhdistää mihinkään tiettyyn rantavaiheeseen. Etelä-Suomessa käyttökelpoista rannansiirtymäkronologiaa eli asuinpaikkojen ajoittamista muinaisen rannankorkeuden perusteella ei näin ollen voi soveltaa Pohjois-Lappiin.

Pitkän ajan käytössä olleilla asuinpaikoilla on usein hankalaa erottaa eri aikakausilta peräisin olevat asumisjänteet toisistaan, sillä selvää maa-aineksen ja löydösten kerrostumista eli stratigrafiaa ei Lapissa useinkaan tapaa. Hiekkamaassa löytökerrokset myös sekoittuvat helposti, jos ohut pintaturve kuluu puhki. Monissa tapauksissa sekoittuneiden asuinpaikkojen eri asutusvaiheet voidaan ajoittaa vain esinetytologian avulla, toisin sanoen paikalta löydetyille esineille etsitään ajoitettuja vastineita muualta. ”Puhtaat” lyhytaikaiset leiripaikat ovat arkeologian kannalta erittäin tärkeitä, koska vain tällaisten lyhytaikaisten paikkojen avulla voidaan selvittää, mitkä esinetyypit ovat todella samanaikaisia ja mihin ajalliseen jaksoon ne kuuluvat. Asuinpaikan koko ei siis välttämättä ole missään suhteessa sen tieteelliseen arvoon. Kun toisaalta otetaan huomioon, että arkeologinen kohde tuhoutuu sitä helpommin, mitä vähemmän se sisältää tavaraa ja rakenteita, käy selväksi että jonkin alueen – esimerkiksi juuri Käsivarren – koko esihistorian selvittäminen tai selvittämättä jääminen saattaa olla hyvin pienestä kiinni. Tulenpitopaikan tasoitus tai vaikkapa vain mopon takarenkaan kaivamasta urasta alkanut tuulierosio saattavat hävittää leiripaikan, joka olisi antanut ainoan varman näytön jonkin arkeologisen ilmiön iästä tai käyttöyhteydestä.

Alueen arkeologiset erityispiirteet

Käsivarren erämaa-alueelta on tähän mennessä luetteloitu seitsemän kiinteää muinaisjäännöstä: viisi seitaa, yksi ns. lapinkenttä ja yksi parannuslähde. Kaikki tiedot ovat Samuli Paulaharjulta. Alueelta ei toistaiseksi tunneta esihistoriallisia asuinpaikkoja eikä pyyntikuoppia, mutta tämä johtuneen yksinkertaisesti tutkimuksen puutteesta, sillä molempia on luetteloitu lähistöltä.

Käsivarren kiinteiden muinaisjäännösten luetteloa hallitsevat seidat ja palvontapaikat, joista useimmat keskittyvät alueen luoteisosaan. Kuten edellä on korostettu, Käsivarren erämaa-alueella ei ole tehty systemaattista arkeologista inventointia. Tämä näkyy ennen muuta muistinvaraista historiaa vanhempien kiinteiden muinaisjäännösten – kuten esihistoriallisten asuinpaikkojen ja pyyntikuoppien – puuttumisena, vaikka tällaisia kohteita tunnetaan lähialueilta useita. Esihistoriallisia asuinpaikkoja voi odottaa löytyvän etenkin jokien ja järvien rannoilta, pyyntikuoppia eli peurakuoppia taas vesistöjen välisistä kapeikoista. Rautaisia nuolenkärkiä lienee käytetty pääasiassa villien tunturipeurojen pyynnissä, ja pyytäjillä on täytynyt olla alueella omat tukikohtansa. Samoin voi olettaa Käsivarresta löytyvän runsaasti myös myöhempiä, proto- ja varhaishistorialliseen saamelaisvaiheeseen liittyviä kohteita – kuten lapinkylien leiripaikkoja, kaarteita, ampumapiiloja jne. Käsivarren erämaa-alueella lienee ollut asutusta jo kivikaudelta alkaen. Todisteiden puuttuminen johtuneen pääasiassa tutkimusten vähäisyydestä, ja yksikin inventointi todennäköisesti muuttaisi tilannetta jo huomattavasti.

Irtolöytöjen kohdalla tilanne on samantapainen. Luetteloa hallitsevat rautaiset nuolenkärjet; muun tyyppisiä löytöjä alueelta ei ole. Kuitenkin vain muutama kilometri erämaa-alueen rajan länsipuolelta Tshakaljoen (Čáhkaljohka) varrelta löytyi vuonna 1989 yhden lyhyen käynnin aikana kaksi todennäköisesti varhaiseen metallikauteen ajoittuvaa kvartsiitti-iskos- ja -esinekeskittymää, ja erityyppisiä muinaisesineitä on löytynyt myös pitkin Könkämäenon varrella mm. Maunusta ja Markkinasta. Myös irtolöytöjen harvalukuisuuden ja homogeenisyyden voi näin ollen olettaa johtuvan lähinnä tutkimuksen puutteesta.

Sen paremmin kiinteät muinaisjäännökset kuin irtolöydötkään eivät anna oikeaa kuvaa esihistoriallisen asutuksen levinneisyydestä alueella. Sekä seidat että nuolenkärkien löytöpaikat sijaitsevat pääasiassa avotunturissa kaukana asutukseen sopivista jokilaaksoista, ja niiden sijaintiin tuntuvatkin vaikuttaneen enemmän riistan – ennen kaikkea peurojen ja myöhemmin porojen – liikkeet kesäaikana. Irtolöytöjen kohdalla täytyy myös ottaa huomioon, että tunturipaljakalle jätetyt esineet jäävät helpommin näkönsälle ja jälkipolvien löydettäväksi kuin jokilaaksojen varvikon ja kuntan sekaan joutuneet kalut. Löytyvyyteen on varmasti vaikuttanut myös se, että turistien vaellukset keskittyvät pääasiassa Kilpisjärven ja Haltin väliseen maastoon erämaa-alueen keski- ja kaakkoisosan jäädessä paljon vähemmälle huomiolle. On vaikea sanoa, miksi Käsivarren erämaa-alueelta on niin monta rautakautista esinettä, muttei yhtään kivikautista tai varhaismetallikautista. Ei ole luultavaa, että alue olisi ollut tähän aikaan täysin asumaton; pikemminkin voi olettaa, että joko kivikaudella ei ollut tapana uhrata aseita tuntuureille, tai sitten kivisiä esineitä on yksinkertaisesti vaikeampi erottaa maastossa. Yksi merkittävä seikka on kuitenkin se, että lähes kaikki Enontekiön kivi- ja varhaismetallikautiset irtolöydöt ovat löytyneet maanviljelytoimien yhteydessä, useimmiten pellon muokkauksessa. Käsivarren erämaa-alueella ei ole harjoitettu maanviljelyä, metsäaurausta tai kullankaivua, joten kuntan alla mahdollisesti piileskelevät esineet ovat jääneet toistaiseksi löytämättä.

7.2 Luontoa muuttaneet tekijät

7.2.1 Porotalous

Porotalouden ympäristövaikutukset kohdistuvat laiduntamisen kautta koko erämaa-alueelle. Laiduntaminen kohdistuu pohja-, kenttä- ja pensaskerrokseen sekä puuston nuoruusvaiheisiin. Vuosittainen muutos jää kuitenkin vähäiseksi ja siksi lyhyellä aikavälillä vaikeasti havaittavaksi. Porot syövät jäkälistä latvat, mutta jäkälikkö jää. Laiduntamisen seurauksena suuri osa tunturikoivun taimista ja juurivesoista syödään. Tämän seurauksena joidenkin metsänrajakoivujen ulkonäkö alkaa muistuttaa omenapuita, koivikot harventuvat ja ajan myötä puuston raja saattaa laskea. Vaaravyöhykkeessä ovat lähinnä korkealla sijaitsevat erilliset tunturikoivuesiintymät. Pienimuotoista kulumiseroosiota on lisäksi havaittavissa hiekkaharjujen pälvipaikoissa, mm. Tenonmuotkan ja Munnikurkkion välisillä hiekkaharjuilla. Porojen paikallinen ylilaidunnus on myös uhka joillekin alueen uhanalaisista perhoslajeista. Toisaalta porojen ja pikkunisäkkäiden laidunnusvaikutus lisää osaltaan tunturikasvillisuuden monimuotoisuutta.

Erämaalaki on tehty osaksi porotalouden turvaksi, ja siksi porotalouden ympäristövaikutukset ovat hyväksyttäviä niin kauan, kuin laiduntaminen on kestävä. Pidättäytyminen porojen talvi-ruokinnasta edistää porotalouden ekologista kestävyttä. Tärkeää on myös porokarjan mitoittaminen kesälaidunten kantokyvyn mukaan. Perinteisesti talvilaidunten kantokykyä, esimerkiksi poronhoitolaissa, on pidetty porojen enimmäismäärän määräävänä minimitekijänä. Laidunkiertojärjestelmän tehostamisella on merkittävä vaikutus laidunten kantokykyyn ja sitä kautta ympäristön tilaan.

7.2.2 Muut luontaiselinkeinot

Luontaiselinkeinoista kalastuksella ja riekonpyynnillä on vaikutuksia lähinnä alueiden kala- ja riistakantojen runsaussuhteisiin. Meekonjärven laaksosta on pyydetty ansoilla sadoittain riekkoja mm. talvella 1997–1998, ja jotkin helposti saavutettavat järvet on kalastettu verkoilla vähiin arvokalasta. Ansapyynti tunturissa saattaa aiheuttaa koivurajan alenemista yksittäisten koivujen osalta, sillä kaadettujen koivujen juurivesat eivät joko menesty tai poro syö niiden lehdet, jolloin ne kuolevat. Hillojen keruu Käsivarren erämaassa keskittyy alueen keski-, kaakkois- ja lounaisosiin, mm. Raittijärven kylän ympäristöön ja valtatie 21:n tuntumaan. Ulkopaikkakuntalaiset eivät juurikaan kerää hilloja erämaasta.

7.2.3 Moottoroitu liikenne ja luontomatkailu

Kesäaikainen maastoliikenne kuluttaa paikoin luontoa. Lentomelu suosituimmilla alueilla häirintä paitsi retkeilijöiden erämaakokemuksia, myös ainakin osaa alueen erämaisimmista lajeista. Lentoliikenteen muut ympäristövaikutukset ovat lähinnä epäsuoria. Roskaantumisen ja taka- maaston kuluminen lienevät merkittävimmät haitat. Moottorikelkkailu ja koirat aiheuttavat etenkin kevättalvella haittaa poroille laukottamalla kantavia vaatimia upottavassa hangessa.

7.2.4 Retkeily

Retkeilyllä on Käsivarressa pitkät perinteet, ja sen vaikutukset näkyvät kasvillisuudessa suosittujen kulkureittien ja tupien lähistöllä. Retkeilyn näkyvät vaikutukset erämaa-alueella kohdistuvat lisäksi suosituille leiripaikoille erityisesti Lätäsenon varrella. Kalottireitti on paikoitellen kulunut ja levinnyt useiksi rinnakkaisiksi uriksi. Lätäsenon varren suositut leiripaikat ovat paikoitellen kuluneita ja vuosien saatossa roskaantuneita. Lisäksi rantakoivuja on kaadettu polttopuiksi.

7.2.5 Kaukovaikutukset

Ilmanlaadussa ei ole tapahtunut erämaa-alueella sellaisia muutoksia, jotka olisivat mitattavissa tai silminnähtävissä. Alue on ilmanlaadun puolesta Suomen puhtainta.

7.2.6 Kalanistutukset

Vierasta alkuperää olevilla siikaistutuksilla on 1960- ja 1970-luvuilla pilattu hyviä siikajärviä. Liialliset siikaistutukset ovat myös tuhonneet paikallista kalakantaa edustavia nieriä- ja taimenvesiä.

7.2.7 Tulokaslajit

Minkki on nisäkkäistä tulokaslaji, jonka leviämistä tosin rajoittaa paljakkavyöhykkeellä sulapaikkojen vähäisyys. Tehokkaana pienpetona ja pesärosvona minkki vaikuttaa riekkokantaan ja alueella pesivien lintujen runsaussuhteisiin. Alueen kalastoon minkillä ei liene suurta vaikutusta.

Kettu ei ole tulokaslaji siinä mielessä, että jo vuosikymmeniä vanhat levinneisyyskartat näyttävät ketun levinneisyydeksi koko Enontekiön. Aikaisemmin kettu on kuitenkin ollut ainoastaan satunnainen vierailija naalien pesimäalueilla eli arktisimmalla paljakalla; kettu ei siis ole aikaisemmin asettunut mm. Käsivarren erämaa-alueelle, koska parempiakin alueita on ollut riittävästi tarjolla. Ketun pysyvä leviäminen paljakoille voi johtua esim. seuraavista seikoista:

- 1) kettukanta metsävyöhykkeellä on kasvanut liian suureksi, jolloin vapaita reviierejä ei enää löydy vanhoilta alueilta
- 2) naalikanta on heikentynyt, eivätkä pienentyneet naaliyhdykunnat ole pystyneet puolustautumaan kettua vastaan
- 3) ravintotilanne paljakoilla on muuttunut ketulle edullisemmaksi mm. naalien vähentymisen vuoksi.

Ilmaston lämpiäminen tuskin on vielä lisännyt paljakoiden tuottoa niin paljon, että se vaikuttaisi ketun leviämiseen alueelle.

7.2.8 Puunkäyttö

Puunkäyttö on uhka korkealla esiintyville tuntukoivumetsiköille. Erityisesti polttopuunotto voi saada aikaan paikallisten tunturikoivumetsiköiden häviämisen.

7.3 Luonnontilan seuranta

7.3.1 Metsähallituksen ja eri tutkimuslaitosten toimet alueella

Metsähallituksen tehtävänä on seurata hallinnoimiensa alueiden luonnossa tapahtuvia muutoksia sekä uhanalaisten ja harvinaistuneiden eläin- ja kasvilajien kantoja, ja toimia niiden turvaamiseksi. Metsähallituksen tulee seurata myös riistakantojen kehitystä ja pyrkiä yhteistyössä riistanhoitopiirin ja riistanhoitoyhdistyksen kanssa turvaamaan ne. Nämä toimet sisältävät mm. hoito- ja käyttösuunnitelmien laatimisen, henkilöstön kouluttamisen sekä ympäristöystävällisen, sertifioitun toimintatavan. Metsähallitus ylläpitää erilaisia uhanalaisten lajien rekistereitä, seuraa säännöllisesti suurpetojen määrää ja laskee maillaan sijaitsevat riistakolmiot.

Käsivarren erämaa-alueen kasvillisuustyytit ja niiden esiintyminen on kartoitettu vuosina 1996 ja 1997 koko Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen kattavassa luontotyypikartoituksessa.

Metsähallitus on toteuttanut laajan virkistyskäyttötutkimuksen Käsivarren erämaan vuoden 1996–1997 kävijöille. Tutkimuksessa selvitettiin alueen virkistyskäyttöä sekä virkistyskäyttäjien näkemyksiä mm. alueen hyväksyttävästä käytöstä ja tarpeellisista rakenteista.

Helsingin yliopiston Kilpisjärven biologinen asema on kartoittanut 1970-luvulta lähtien Käsivarren alueen eläimiä ja kasveja sekä tutkinut erityisesti niiden sopeutumista Suomen arktisimmalle alueelle.

Metsäntutkimuslaitoksen jyräjätutkijat ovat selvittäneet jyräjäkantojen, mm. sopulien, kannanvaihteluita, ravinnonkäyttöä ja asemaa ravintoketjussa.

Alueen petolintukantojen pesimistä ja kantojen kehitystä ovat seuranneet ja pesiä tarkistaneet lukuisat alan harrastajat. Viime aikoina Metsähallituksen koordinoimana on seurattu mm. maakotkaja muuttohaukkakantojen kehitystä.

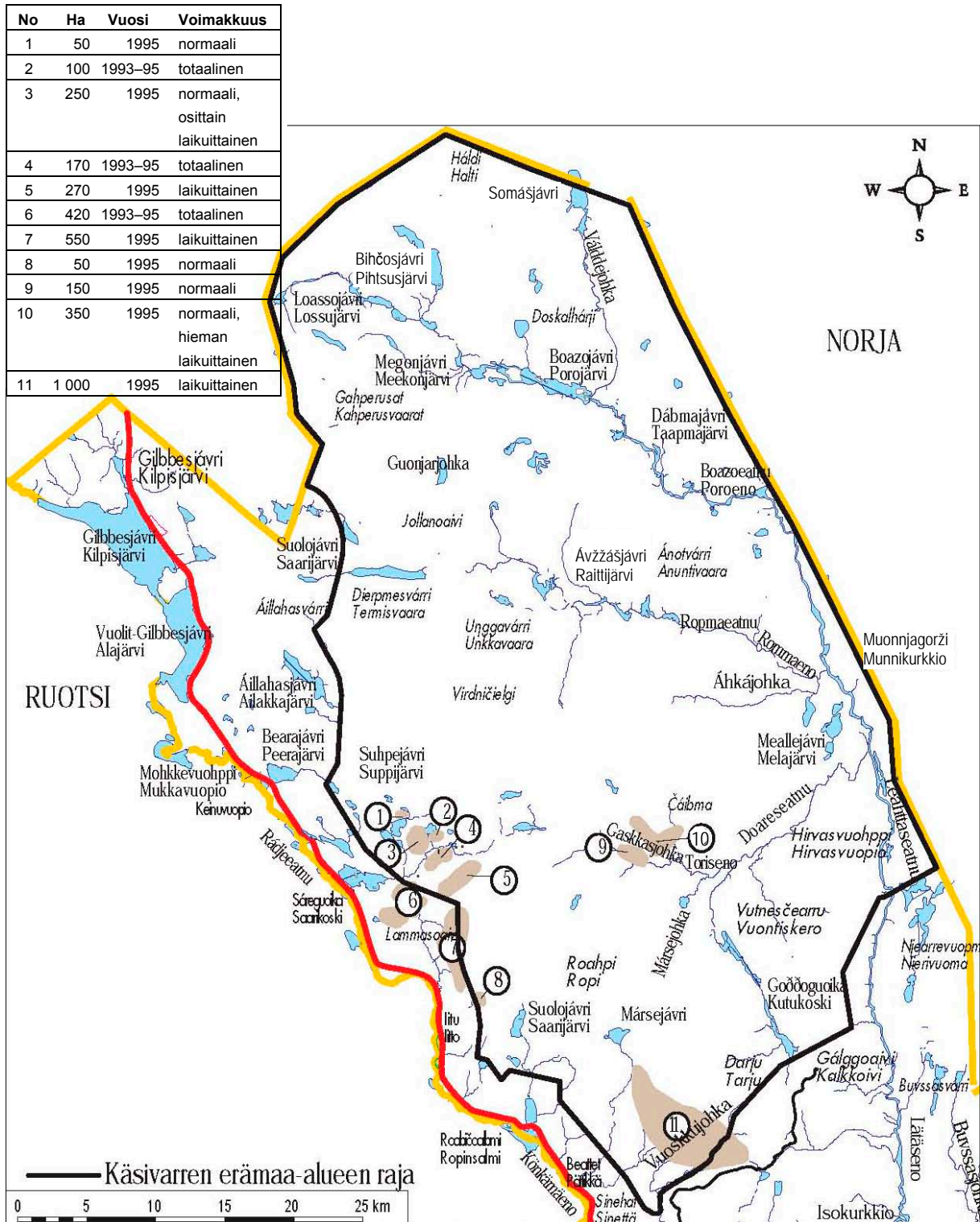
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on tutkinut alueen kalastoa ja porolaitumien tilaa. Vuonna 1996 valmistui tutkimus Pohjois-Lapin paliskuntien talvilaitumien tilasta ja vuonna 1998 valmistui tutkimus koko poronhoitoalueen kesälaitumien tilasta.

Norjalaiset tutkijat ovat kartoittaneet erityisesti Käsivarren erämaa-alueen koillisosaan rajautuvan ainutlaatuisen rehevän ja lajistollisesti erittäin monipuolisen, Reisadalenin kansallispuistossa sijaitsevan rotkolaakson kasvi- ja eläinlajistoa.

7.3.2 Tunturimittarituhot

Käsivarren alueella on ilmennyt tunturimittarituhoja, jotka ajoittuvat kesille 1993 ja 1995. Metsähallitus kartoitti tunturimittarituhon alueet lentokoneesta 15.9.1995. Tarkastuksessa löydettiin 15 tuhoaluetta, joiden yhteispinta-ala on noin 4 000 ha. Näistä alueista kymmenen, pinta-alaltaan yhteensä noin 3 200 ha, sijaitsee joko osittain tai kokonaan erämaa-alueella; viisi tunturimittarituhon aluetta – yhteensä noin 350 ha – sijaitsee osittain tai kokonaan Lätäsenon–Hietajoen soiden-suojelualueella. Yksi alue (420 ha) sijaitsee kokonaan ja toinen osittain (250 ha) erämaan ulkopuolella valtatie 21:n länsipuolella kahdeksan kilometrin matkalla välillä Iittovuopio–Kivijärvi. Tunturimittarituhon alueiden koot vaihtelivat 50 ja 1 000 ha:n välillä. Kokonaisuudessaan tuhoalue ei ole hälyttävän laaja, eikä alueen merkittävää laajenemista ole tapahtunut vuoden 1995 jälkeen.

Metsähallitus, Metsäntutkimuslaitos sekä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos (RKTL) perustivat vuonna 1995 viisi 0,25 ha:n koealaa Namakkajoen eteläpuolelle – kolme tuhoutuneelle alueelle ja kaksi mittarituhoesiintymien ulkopuolelle (kuva 14). Tunturimittarin (*Epirrita autumnata*) aiheuttamia tuhoja esiintyi edellisen kerran laajemmassa mittakaavassa Ylä-Lapissa 1960-luvulla, jolloin mm. Utsjoella Kevon luonnonpuistossa ja Paistunturin erämaassa tuhoutui laajoja tunturikoivikkoalueita.

Kuva 14. Tunturimittarituhoualueet Käsivarren erämaa-alueella ja sen välittömässä läheisyydessä. Luokitus perustuu Arvo Ollin vuonna 1995 suorittamaan lentokonearviointiin. Laatineet/digitoineet Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

7.3.3 Uhanalaiset lajit

Naali

Kesällä 1998 Enontekiöllä tarkistettiin 51 naalin pesää, joista 45 oli täysin autioita, kolmella havaittiin kettupoikue ja kolmella täysikasvuinen kettu. Kaiken kaikkiaan Enontekiön naalikannaksi vuonna 1998 Asko Kaikusalo arvioi enintään kymmenen yksilöä ja koko Suomen puoleiseksi kannaksi enintään 20 yksilöä. Käsivarren erämaassa on 17 varmaa pesäkumpua, joista 13 oli täysin autioita, mutta neljässä asui kettu. Naali on pesinyt erämaassa viimeksi 1990-luvun alkupuolella. Yksittäisistä naaleista on ollut havaintoja vuosittain. Naalin harvinaistumiseen ovat syinä mm. porotalouden tehostuminen, kettujen leviäminen alueelle ja mahdollisesti myös sopulien massaesiintymisten puuttuminen sitten 1980-luvun.

Naalikantojen lisäämiseen ja seurantaan on perustettu Euroopan unionin Life-projekti, jota vetää tohtori Anders Angerbjörn Tukholman yliopistosta ja jonka toteuttamisessa ovat Suomesta mukana Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonhoitoalue ja Metsäntutkimuslaitos.

Suurpedot

Ilves ja ahma esiintyvät Käsivarren erämaassa hieman karhua ja sutta runsaslukuisempina. Varsinkin erämaa-alueen eteläosissa molempien kannat ovat jonkin verran elpyneet 1990-luvun alusta. Varmistettuja poikaspesähavaintoja ei ilveksen osalta ole tiedossa Suomen puolelta. Ahma liikkuu laajalla alueella rajojen yli. Käsivarren vaikutuspiirissä olevaksi kannaksi Metsähallitus on arvioinut 10–12 yksilöä ja pesiväksi kannaksi 3–5 paria. Viime vuosina RKTL on siirtänyt etelään viisi urosta ja yhden naaraan.

Käsivarressa ei esiinny pysyvää karhu- eikä susikantaa, vaikkakin yksilöitä tavataan alueella silloin tällöin. Norjan puolella susia esiintyy ilmeisesti vakituisemmin.

Metsähallitus on laskenut petolinjoja talvella yhteistyössä RKTL:n petotutkimuksen kanssa. Vuonna 1999 Käsivarsi ja UKK-puisto on valittu kattavan, alueellisen suurpetojen jälkilaskennan kohteiksi. Laskennat kummassakin kohteessa suoritetaan laskennalle otollisina päivinä kuuden työparin voimin yhden päivän aikana.

Maakotka

Käsivarressa tunnetaan kolme reviiriä, joista vuonna 1999 kaksi oli asuttua. Lisäksi alueelta on vihjeitä muutamasta muustakin reviiristä. Erämaa-alueen välittömässä tuntumassa on lisäksi yksi reviiri. Osa alueella tavattavista kotkista pesinee Norjan puolella. Merkittäväksi tämän tekee se, että Suomen porotaloudessa korvaussysteemi on muuttunut reviiriperusteiseksi. Tällöin korvaussummaan vaikuttavat asutut reviirit ja kasvatetut, lentokykyiset poikaset. Metsähallitus ylläpitää kotkanpesäkisteriä sekä tarkistuttaa vuosittain kaikki reviirit ja pesät. Ympäristöministeriö budjetoitui tarkoitukseen yhteiskunnallisia varoja.

Merikotka

Vuonna 1999 Käsivarressa ei tiedetty yhtään varmaa pesäpaikkaa.

Muuttohaukka

Muuttohaukan elinympäristöä ovat suot, ja pesän se tekee suolle tai kalliojyrkänteelle. Pesintään viittaavia havaintoja on tehty; joskaan vuonna 1999 alueella ei tiedetty yhtään asuttua pesäpaikkaa, vanhoja paikkoja kylläkin. Metsähallitus ylläpitää pesärekisteriä muuttohaukoista ja vastaa suojeleusuunnitelman toteutuksesta.

Tunturihaukka

Riekon ja kiirunan saalistamiseen erikoistunut tunturihaukka pesii pääasiassa paljakalla tuntureiden jyrkissä pahdoissa ja louhikkoisissa jokiuomissa. Tunturihaukkoja arvioidaan pesivän Suomessa noin 30 paria. Suurin uhka lajille on laiton munien ja poikasten keruu. Tunturihaukka ei kärsi ympäristömyrkyistä, koska se pysyy pohjoisilla alueilla ympäri vuoden. Arvioitu tunturihaukkakanta Käsivarressa on 3–5 paria. Metsähallitus koordinoi kannan seurantaa.

Kiljuhanhi

On luultavaa, että kiljuhanhi on esiintynyt erämaassa, sillä vielä 1900-luvun alussa sen sanotaan olleen Ylä-Lapissa tavallisempi kuin metsähanhen. Erittäin uhanalaiseksi luokitellun kiljuhanhen pesimäkanta romahti 1940–1950-luvuilla ja on sen jälkeen pienentynyt. Kummassakaan lintu-atlaskartoituksessa kiljuhanhea ei havaittu Käsivarressa, joka oli aikoinaan lajin vankinta pesimäaluetta maassamme. On mahdollista, että laji on sieltä hävinnyt. Erämaa-alueen suot sekä pajukko- ja koivikkorantaiset lammet, järvet ja jokivarret ovat kuitenkin lajin potentiaalisia pesimäalueita. Kiljuhanhen häviämisen syinä pidetään ensisijaisesti elinympäristöjen muutoksia sekä metsästystä kiljuhanhen muutto- ja talvehtimisalueilla Venäjällä ja Kazakstanissa.

Lapasotka

Lapasotkan pesimäalue on kaksijakoinen. Laji pesii Itämeren rannikolla ja Pohjois-Lapin suolammilla. Pääosa lapasotkista pesii Pohjanlahden rannikolla, missä kanta on voimakkaasti taantunut. Lapissa lapasotka luokitellaan erittäin uhanalaiseksi: Pesimäkannan arvioidaan olevan enintään 100 paria. Käsivarren erämaa-alueella atlaskartoituksissa varmistetut pesinnät sijoittuvat alueen koillisosiin.

Merisirri

Merisirri pesii Jäämereen liittyvillä rannikkoalueilla Kanadan saarilta Siperiaan. Kölivuoriston korkeimmilla tuntureilla lajia tavataan pohjoisimmasta Norjasta Etelä-Norjaan saakka karuissa, lähes kasvittomissa oloissa pienten tunturijärvien lähellä. Suomessa merisirri hyväksyy pesimäalueikseen vain korkeimmat tunturit Haltilta Termisvaaran tienoille. Alle 900 m:n korkeudessa sitä tavataan vain harvoin. Parimääräksi arvioidaan 5–20 paria.

Tunturikiuru

Karuilla tunturinummillä pesivä tunturikiuru on taantunut Suomessa viime vuosisadalla jyrkästi. Nykyisin tätä arktista lajia arvioidaan pesivän maassamme alle 10 paria. Laji on vähentynyt myös Pohjois-Norjassa ja Ruotsissa. Atlaskartoituksessa tehdyt havainnot Käsivarresta sijoittuivat Termisjärven ympäristöön.

Vuorihemppo

Vuorihemppoa tavataan Pohjoismaissa Kölivuoriston länsilaidalla, mistä sen levinneisyys ulottuu juuri ja juuri Suomen puolelle Käsivarren suurtureille. Pesimäaikainen esiintyminen tunnetaan kuitenkin huonosti, ja kannan suuruudeksi arvioidaan 5–20 paria. Pesä sijaitsee yleensä jyrkässä tunturiseinämässä.

Uhanalaiset perhoset Käsivarressa

Käsivarren harvinaisista ja uhanalaisista perhosista puhuttaessa on korostettava eräitä seikkoja. Suurin osa näistä lajeista on ”aina” esiintynyt alueella, eikä niiden levinneisyydessä tai runsaudessa ole havaittu paria poikkeusta lukuun ottamatta pysyviä muutoksia. Niiden uhanalaisuus perustuu siihen, että lajit ovat luontaisesti harvinaisia Suomessa. Lähes kaikki harvinaiset lajit, joita tavataan erämaa-alueella, esiintyvät myös Saanalla ja/tai Pikku-Mallalla. Suurin osa monista vain Käsivarren alueella esiintyvistä ja siksi Suomen mittakaavassa harvinaisista lajeista on uuden kansainvälisen uhanalaistarkastelun IUCN:n (ja vanhankin) perusteella alemmissa luokissa ei-uhanalainen tai vain harvinainen, ellei uhanalaisuudelle ole esitetty muita lisäkriteereitä. Tämä johtuu siitä, että lajien esiintymispaikoilla niiden elinympäristön pinta-alat ovat hyvin suuria verrattuna esim. etelässä todella pienillä alueilla oleviin ketolajeihin. Jo Saanan ja Pikku-Mallan etelärinteet yksinään ylittävät pinta-alaltaan kriittisesti uhanalaisen lajin kriteerit. Jos laji esiintyy vaikkapa vielä Toskalharjilla, sen esiintymisalue kasvaa jo niin suureksi, että se on vaarassa pudota uhanalaisten lajien listalta kokonaan. Yhdellä tai kahdella paikalla esiintyvä laji on käytännössä luokiteltava kriteerien perusteella uhanalaiseksi, koska yksittäisen suurenkin esiintymän häviämisen riski on aina pitkällä aikavälillä suuri ja ihmisen toiminnan nykyinen laajuus on huomioitava. Rakentamisen ja porojen ylilaidunnuksen ohella ei harvinaisimpienkaan lajien kohdalla ole muuta uhkaa kuin ilmastonmuutos, joka yleensä jätetään pois uhanalaisuutta tarkasteltaessa.

Uhanalaiset kasvit

Käsivarren erämaa-alueella esiintyy seitsemäntoista uhanalaiseksi luokiteltua putkilokasvilajia. Useat näistä lajeista kasvavat Suomessa ainoastaan Käsivarren korkeilla tuntureilla kalkkialustalla. Suuri osa on luokiteltu uhanalaisuusluokkaan silmälläpidettävä, harvinainen. Tunturikasvien uhanalaisuus on seurausta populaatioiden pienuudesta. Ne voivat hävitä tai heiketä sattuman, elinympäristöjen kulumisen tai keräilyn vuoksi.

Silmälläpidettäviin ja harvinaisiin kasveihin kuuluvat

- isokissankäpäälä (*Antennaria lanata*) – rauhoitettu
- kaljukissankäpäälä (*Antennaria porsildii*)
- kalliosirkunjyvä (*Lappula deflexa*) – rauhoitettu
- kiirunankello (*Campanula uniflora*) – rauhoitettu
- kultakynsimö (*Draba alpina*) – rauhoitettu
- lapinalppiruusu (*Rhododendron lapponicum*) – rauhoitettu
- pahta-ailakki (*Silene uralensis*) – rauhoitettu
- pahtahanhikki (*Potentilla nivea*) – rauhoitettu
- rikkileinikki (*Ranunculus sulphureus*) – rauhoitettu
- ruijankissankäpäälä (*Antennaria nordhageniana*)
- tunturiorho (*Chamorchis alpina*) – rauhoitettu
- tunturisarake (*Kobresia myosuroides*) – rauhoitettu
- valkokämmekä (*Pseudorchis albida*) – rauhoitettu.

Vaarantuneita kasvilajeja ovat

- arnikki (*Arnica alpina*) – rauhoitettu
- lapinkaura (*Trisetum subalpestre*) – rauhoitettu
- tunturilaukkaneilikka (*Armeria maritima* ssp. *sibirica*) – rauhoitettu.

Erittäin uhanalainen on

- sopulinkallioinen (*Erigeron borealis*) – rauhoitettu.

Käsivarren erämaa-alueella tarkistettiin noin 25 uhanalaisten putkilokasvien vanhaa esiintymätietoa maastossa 1997–1998. Annjalonjin luonnonsuojelualueen kasvillisuus kartoitettiin kesällä 1998.

7.4 Alueen virkistyskäytön ohjaus ja suunnittelu

7.4.1 Reittien ja rakenteiden suunnittelu

Käsivarren erämaa-alueen käyttöä koskevissa suunnitelmissa – etenkin jos niihin liittyy minkäänlaista maan muokkausta – on syytä ottaa huomioon, että erityyppisten esihistoriallisten kiinteiden muinaisjäännösten puuttuminen tämänhetkisestä luettelosta ei suinkaan tarkoita, ettei niitä alueella olisi. Etenkin kivikautiset asuinpaikat ovat usein varsin huomaamattomia, ja asiantuntijankin on turvaututtava peitteisessä maastossa koekaivaukseen. Pohjois-Lapissa asuinpaikat ovat kuitenkin hyvin pinnassa; esimerkiksi Hetassa ja Peltovuomassa on kaivettu useita yli 6 000 vuotta vanhoja kohteita, joissa varsinainen löytökerros ei ulottunut juuri kahtakymmentä senttimetriä syvemmälle.

Tähänastisten kokemusten perusteella voidaan sanoa, että hyvät leiripaikat – kuten kuivat ja tasaiset hiekkatörmät vesistöjen rannoilla – ovat melkoisella varmuudella olleet aikaisempienkin asukkaiden käytössä, usein jopa tuhansien vuosien ajan. On siis varsin todennäköistä, että lähes missä tahansa hyvännäköisessä leiripaikassa esimerkiksi Lätäsenon varrella on maan alla ja mahdollisesti päälläkin jälkiä vanhemmasta asutuksesta – jälkiä, jotka muinaismuistolain mukaan ovat automaattisesti rauhoitettuja. Pohjois-Lapin metsäalueilla on tehty jonkin verran arkeologisia tutkimuksia etenkin 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa, mutta varsinaisia tunturialueita ei ole juurikaan tutkittu systemaattisesti, sillä niihin ei ole kohdistunut sellaisia rakennus- tai kaavoitushankkeita, jotka edellyttäisivät muinaismuistolain mukaisia tarkistuksia ja kaivauksia.

7.4.2 Virkistyskäyttäjien ohjaaminen ja opastaminen

Virkistyskäyttäjien ohjaaminen, opastus ja neuvonta ovat keskeinen osa erämaan luonnon-tilaisuuden säilyttämistä. Jokamiehenoikeuksin liikkuvia virkistyskäyttäjiä pyritään ohjaamaan maastossa rakenteilla ja reiteillä, jotka on sijoitettu pois aroilta ja eroosioherkiltä kohteilta. Uhanalaisten lajien kasvu- ja sijaintipaikkoja ei kerrota suurelle yleisölle. Sen sijaan kerrotaan, mitkä lajit ovat uhanalaisia tai harvinaisia, ja että ko. lajeja ei saa poimia eikä häiritä. Mm. tätä varten tarvitaan Kalottireitin alkuun ja lentosatamaan ajan tasalla olevat, havainnolliset opastaulut sekä matkailun sesonkiaikaan miehitetty opastustupa. Taulut, esitteet, oppaat ja tupakansiot kertovat alueen arktisesta luonnosta ja luonnonsuojelusta, saamelaiskulttuurista, suurtunturialueen vaativista olosuhteista, varustautumisesta, erämaa-alueen säännöistä, ympäristöä säästävistä retkeilyistä jne. Opastustuvassa lisäksi vastataan retkeilijöiden tiedusteluihin, kirjataan ja välitetään eteenpäin saatu palaute (mm. havainnot uhanalaisista lajeista) sekä kerrotaan muista ajankohtaisista alueen luontoon ja sen käyttöön liittyvistä asioista.

7.5 Suunnitelman esitykset

7.5.1 Elinympäristöjen suojelu

- 1) Metsähallitus seuraa erämaan luonnon tilaa ja sen muutoksia, ryhtyy tarvittaviin suojelutoimenpiteisiin sekä informoi tästä päättäjiä.

Peruste: Tämä on osa Metsähallituksen luonnonsuojelutehtävää. Eräksi tärkeäksi seurannan työvälineeksi on valmistumassa paikkatietojärjestelmä erämaan biotoopeista.

7.5.2 Lajien suojelu

- 2) Metsähallitus laatii yhteistyössä tutkijoiden kanssa suunnitelman maa- ja merikotkien, muutto- ja tunturihaukkojen sekä naalin suojelemiseksi.

Peruste: Tämä on osa Metsähallituksen luonnonsuojelutehtävää.

- 3) Kettupopulaation määrää seurataan ja se pyritään pyynnillä pitämään vähäisenä, jotta naalilla heikompana kilpailijana olisi riittävästi elintilaa ja ravintoa. Metsähallitus tekee tarvittavat ke- tun pyyntisopimukset paikallisten metsästäjien ja luontaistaloustilallisten kanssa kuultuaan asiassa Enontekiön riistanhoitoyhdistystä ja Käsivarren paliskuntaa.

Peruste: Tämä on osa Metsähallituksen luonnonsuojelutehtävää. Henkilöiden tehtävään soveltu- vuus varmistetaan.

- 4) Uhanalaisten kasvien kasvupaikkoja tarkistetaan maastossa. Mahdollisuuksien mukaan pyri- tään sopulinkallioisen, tunturilaukkaneilikan, arnikin sekä ruijankissankäpälän tarkempaan populaatioseurantaan.

Peruste: Tämä on osa Metsähallituksen luonnonsuojelutehtävää.

7.5.3 Alueella liikkumisen, virkistyskäytön ja tutkimuksen ohjaus

Muinaismuistojen suojeleminen

- 5) Ennen yksityiskohtaisempien rakennussuunnitelmien laatimista ja niiden toteuttamista Metsähallitus tutkituttaa Museovirastolla kaikki erämaassa sijaitsevat rakentamattomat paikat, joihin suunnitellaan virkistyskäytön rakennelmia.

Perusteet: Muinaismuistojen suojeleminen. Näin menetellen vältetään töiden keskeytyksiltä – ja koska alueen arkeologiaa tunnetaan toistaiseksi vähän, saattaa yhdenkin kohteen tuhoutumisen myötä hävitä korvaamattoman arvokasta tietoa.

Tutkimus

- 6) Metsähallitus osallistuu tutkimuksiin ja tukee tutkimusta, jossa selvitetään ja seurataan alueen eläimistön ja kasviston esiintymistä, lisääntymistä ja sopeutumista arktisiin ympäristöoloihin sekä luonnontilaa ja siinä tapahtuvia muutoksia.

Perusteet: Erämaalaki. Metsähallituksen luonnonsuojelutehtävät. Ekologisen kestävyuden turvaaminen ja uhanalaisten lajien suojeleminen.

- 7) Metsähallitus myöntää tutkimuslupia ja niihin liittyviä maastoliikennelupia ainoastaan hyvin perusteltujen maasto- ja kenttätöiden suorittamiseen. Kaikkien luonnontilaan vaikuttavien tutkimusten maastotöiden ja aineiston keruun suorittamisen edellytyksenä on kirjallinen tutkimussuunnitelma, josta käyvät ilmi mm. tutkimuksen aikataulu ja tavoitteet, tutkimuskohteet ja kerättävä aineisto sekä arvio tutkimuksen ympäristövaikutuksista. Hakijana tulee olla tutkimuslaitos, tai hakemukseen on liitettävä tutkimusala edustavan tutkimuslaitoksen tai yliopiston laitoksen lausunto hankkeen tieteellisistä perusteista.

Perusteet: Erämaa-alueiden luonnontilaisuuden ja uhanalaisten lajien turvaaminen.

Retkeily

- 8) Metsähallitus seuraa Kalottireitin kulumista sekä rakentaa tarvittaessa kuluneisiin ja vaarallisiin kohtiin pitkospuut, kaiteen ja/tai porrastuksen tai muuttaa reitin kulkua. Alueen erämaisyyden säilyttämiseksi tällaisia rakenteita ei tehdä muualle.

Perusteet: Alueen erämaisyyden turvaaminen, turvallisuus- ja luonnonsuojelunäkökohdat.

- 9) Poroenon sekä Lätäsenon ja sen merkittävimpien sivujokien yhtymäkohtiin ohjatun luontomatkailun vyöhykkeelle rakennetaan tarvittaviin kohtiin huollettavat rantautumis-, tuli- ja taukopaikat jätteiden keruun ja lajittelupisteineen. Metsähallitus seuraa alueen kalastusmatkailun kehittymistä ja ryhtyy tarvittaviin jatkotoimenpiteisiin alueen erämaisyyden ja siten myös vetovoimaisuuden turvaamiseksi.

Perusteet: Alueen erämaisyyden turvaaminen.

- 10) Metsähallitus poistaa ylimääräiset nuotiopaikat – erityisesti arvokkailta jokirantaniityiltä – ja järjestää Lätäsenon jokivarren siivousoperaation.

Perusteet: Alueen erämaisyyden turvaaminen.

11) Metsähallitus kehittää alueen opastustoimintaa. Kilpisjärvelle Kalottireitin alkuun perustetaan luontotupa, Kalottireitin ulko-opasteet uusitaan ja alueen tuville laaditaan tupakansiot, joissa kerrotaan mm. luonnonsuojelusta ja alueen jätehuollosta.

Perusteet: Opastustoiminnalla on tärkeä tehtävä retkeilyn ympäristövaikutusten hallinnassa ja ennakoivassa pelastustoiminnassa. Opasteiden ja ohjeiden ajantasaistaminen. Alueen erämaisyyden turvaaminen. Ympäristökasvatus.

Moottorikelkkailu

12) Moottorikelkkailua ohjataan ja rajoitetaan lupapolitiikalla, jonka mukaan kulku urien ulkopuolella on ulkopaikkakuntalaisille ohjattua, opastettua ja rajoitettua. Metsähallitus valvoo moottorikelkkailua alueella yhteistyössä poliisin ja rajavartiolaitoksen kanssa.

Perusteet: Porotalouden edellytysten turvaaminen. Ristiriitojen välttäminen. Muiden kuin poromiesten liikkumista vasoma-alueilla touko–kesäkuussa tulee välttää.

Kesäaikainen maastoliikenne

13) Metsähallitus myöntää maastoliikennelupia ainoastaan välttämättömiin huoltotöihin. Tarvittavat mönkijäurat sijoitetaan siten, että uhanalaiset kasvit eivät vaarannu niillä kulkemisesta ja maaston tarpeeton kuluminen estetään. Metsähallitus valvoo kesäaikaista maastoliikennettä yhteistyössä poliisin ja rajavartiolaitoksen kanssa. Poro- ja luontaistalouden harjoittajat ohjataan käyttämään merkittyjä ja osittain pitkostettuja mönkijäuria. Suoalueiden mönkijäpitkokset pidetään kunnossa, ja niitä rakennetaan lisää ainoastaan, mikäli luonnontilaisuuden turvaaminen sitä edellyttää.

Perusteet: Alueen erämaisyyden turvaaminen. Luonnonsuojelu.

Lentoliikenne

14) Metsähallitus ohjaa virkistys- ja luontomatkailevan helikopterilentoliikennettä erikseen nimettäville laskeutumispaikoille sekä sopii alan yrittäjän kanssa muista helikopteriliikenteen reunaehdoista alueella.

Perusteet: Ilmailulaki ja erämaalaki. Porotalouden ja alueen erämaisyyden turvaaminen, Käsivarren virkistyskävijätutkimus. Ristiriitojen vähentämiseksi tulee erämaan virkistyskäytöllistä lentoliikennettä ohjata suosituksin ja rajoituksin, mm. lentoaikoja ja laskeutumispaikkoja koskevin sopimuksin.

Kalastus

15) Metsähallitus istuttaa Käsivarren vesiin ainoastaan alueen oloihin soveltuvaa siikaa tai siirtää paikallista alkuperää olevia taimen- ja nieriäkantoja järviin, joissa niillä on luontaiset edellytykset lisääntyä. Metsähallitus voi rajoittaa kalastusta Enontekiön kalatalousneuvottelukunnan esitysten mukaisesti mm. nieriä- ja taimenkantojen vahvistamiseksi (ks. luvun 3.2.5 kalastus- ja kalastonhoitoesitykset).

Perusteet: Erämaan luonnontilaisuuden säilyttäminen, kalastuslaki ja -asetus.

Polttopuunotto

- 16) Metsähallitus osoittaa luontais- ja porotalouden harjoittajille polttopuunottopaikat siten, että tunturikoivumetsiköitä ei uhkaa häviäminen. Polttopuunotto kielletään pääsääntöisesti 550 m ylittävältä alueelta. Meekonjärven ja Porojärven laaksoissa ja niiden pohjoispuolella koivujen kaataminen muuhun kuin paikallisten riekkoansoihin on kiellettyä. Tämä esitys ei koske porotalouden harjoittamista.

Perusteet: Kestävän käytön turvaaminen. Luonnonsuojelu: korkealla sijaitsevien tunturikoivumetsiköiden ja niiden lajiston säilyttäminen. Poronhoitolaki.

7.6 Suunnitelman suositukset

- 1) Poliisin ja rajavartioston tulisi yhteistyössä Metsähallituksen kanssa tehostaa erityisesti moottorikelkkailun valvontaa erämaan suurtunturialueella huhti–toukokuussa.

Perusteet: Poro- ja luontaistalouden turvaaminen. Tarpeettomien ristiriitojen välttäminen. Erämaisyyden säilyttäminen.

- 2) Metsäntutkimuslaitoksen tulisi tutkia porojen kesäajan laiduntamisen vaikutuksia tunturikoivikon uudistumiseen myös Käsivarren tunturimittarituhoalueilla ja inventoida alueelle perustetut koealat.

Perusteet: Erämaiden luonnontilaisuuden säilyttäminen ja poronhoidon turvaaminen. Koealojen puuston ja kasvillisuuden mittaaminen säännöllisin välein mahdollistaa muutosten seurannan.

- 3) Järjestelmällinen tutkimus porojen vaikutuksesta kasvien ja selkärangattomien eläinlajien esiintymiseen olisi tarpeen.

Peruste: Näin menetellen voitaisiin selvittää useiden perhoslajien ekologia ja ravintokasvi-vaatimukset sekä perustellusti suunnitella alueelle tarvittavia ja suunnattavia suojelutoimia.

8 Ympäristövaikutusten arviointi

8.1 Johdanto

Erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmien laatiminen ei kuulu niihin hankkeisiin, joista ns. YVA-lain (Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 468/1994) perusteella tulee laatia ympäristövaikutusten arviointi. Lain 5. luvussa, joka käsittelee ”yleistä selvitysvelvollisuutta”, todetaan kuitenkin, että ”ympäristövaikutukset on selvitettävä ja arvioitava riittävässä määrin viranomaisen valmistellessa sellaisia suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia, mutta joihin ei sovelleta 2 luvun säännöksiä arviointimenettelystä”.

Arvioinnin laatiminen perustuu edellä olevan lain 24 §:ään ja ympäristöministeriön pyyntöön. Ympäristöministeriö ei pyytänyt vastaavaa arviointia vahvistaessaan Hammastunturin ja Kemihaaran erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmia. Pöyrisjärven erämaasuunnitelmasta ministeriö pyysi arviointia keväällä 1999. Ministeriö pyysi selvittämään, ”kuinka Pöyrisjärven erämaalueen hoito- ja käyttösuunnitelma ja sen toimeenpano vaikuttaisi ympäristöön sekä saamelaisten asemaan ja mahdollisuuksiin harjoittaa kulttuuriinsa liittyvää poronhoitoa”. Samassa yhteydessä ympäristöministeriö esitti, että vastaava arviointi tulisi laatia ja liittää myös Käsivarren ja Vätsärin erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin.

Kyse on siis ennen kaikkea suunnitelman kulttuurivaikutusten sekä sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten arvioimisesta ”riittävässä määrin”, kuten laki edellyttää. Arviointi perustuu kirjallisuuteen, mm. Metsähallituksen julkaisemaan Käsivarren erämaa-alueen luonto ja käyttö -perus selvitykseen, suunnitelmasta annettuihin lausuntoihin, Lydia Heikkilän toimeksiantoon ja hänen tekemiinsä saamelaistahojen haastatteluihin, Metsähallituksen Enontekiön toimistolla työskentelevien henkilöiden näkemyksiin ja alueelta dokumentoituihin tietoihin.

8.2 Ympäristövaikutusten arviointi erämaasuunnittelussa

8.2.1 Arvioinnin lähtökohdat

Koska suunnitelman toimeksianto – erämaalaki – edellytti lopputuloksena vain yhden vaihtoehdon esittämistä, tässä arvioidaan ympäristöministeriön ohjeen mukaisesti (Ympäristöministeriö 1998) kokonaisvaltaisesti suunnitelman esitysten vaikutuksia tavoiteltavien ympäristövaikutusten suhteen ja perustellaan, miksi esityksiin on päädytty. Huomattava on, että työn alkaessa oli useita vaihtoehtoja. Niistä suunnitelman esitykset ovat vähitellen valikoituneet, muotoutuneet ja tarkentuneet erämaan käyttäjien kanssa käydyissä keskusteluissa.

Arvioinnin yleisenä lähtökohtana on se, että ympäristövaikutuksia syntyy yleensä ainoastaan suunnitelman esityksistä ja suosituksista – toisin sanoen asioista, joita suunnitelma muuttaa suunnittelua edeltäneestä tilanteesta. Siten, jos jostakin erämaan käyttötavasta ei ole esitystä, ei suunnitelmalla ole siihen myöskään ympäristövaikutusta. Samoin, jos erämaan käyttö on muuttumassa suunnitelmasta ja Metsähallituksesta riippumatta, ei muutoksen ympäristövaikutusta arvioida.

Suunnitelmalla voi kuitenkin olla ympäristövaikutuksia ilman esityksiäkin. Suunnitelma voi esimerkiksi tuoda esiin erämaasta uutta ja olennaista tietoa, joka vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen, ja ohjaa siten päätöksentekijöitä. Tai jos suunnitelmassa esimerkiksi ei esitetä alueella sijaitsevalle vetovoimaiselle kohteelle, kuten Haltille, vievän kulkureitin merkintöjen ylläpitämistä, voi reitti levitä polkujen tai urien verkostoksi ja kulkijat eksyä erämaahan huonon sään yllättäessä.

Suunnitelmilta odotetaan yleensä konkreettisia hankkeita, kuten rakentamista, kaivamista, luonnonvarojen käytön hyödyntämistä tms. Erämaasuunnittelussa ei yleensä ole näin, vaan monesti tilanne on juuri päinvastoin. Eli yleissäännöksi muotoiltuna: Mitä vähemmän Metsähallitus rakentaa, toimii ja kehittää, sitä paremmin erämaalain tarkoitukset toteutuvat. Tämä puoli – että ei ”kehitetä” – on saattanut jäädä lausunnonantajilta huomaamatta; hylätyt hankkeet kun eivät näy suunnitelman esityksissä.

YVA-luvussa 8.3 esiintyy toistoa alalukujen 8.3.6 Saamelaiskulttuurin turvaaminen sekä luontaiselinkeinojen turvaamista käsittelevien alalukujen kesken, koska em. seikat on haluttu esittää kokonaisvaltaisesti suunnitelman muista tavoiteltavista ympäristövaikutuksista poiketen.

Tavoiteltavat ympäristövaikutukset on mainittu erämaalaisissa. Ne ovat:

- alueen erämaaluonteen säilyttäminen
- saamelaiskulttuurin turvaaminen
- luontaiselinkeinojen turvaaminen
- alueen monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen.

Koska suunnitelma kuitenkin vaikuttaa laaja-alaisesti – erityisesti pitkällä aikavälillä – paikallisten ihmisten elämiseen ja alueiden hyödyntämiseen, on suunnitelman ympäristövaikutuksia pyritty tarkastelemaan moniulotteisesti, YVA-lain hengen mukaisesti. Lain ”tavoitteena on edistää ympäristönäkökohtien huomioonottamista [ja] – lisäksi edistää kansalaisten, yhteisöjen ja viranomaisten mahdollisuuksia osallistua suunnitteluun sekä parantaa edellytyksiä sovittaa yhteen tavoitteita ja näkökantoja suunnitelmia ja ohjelmia valmisteltaessa” (Ympäristöministeriö 1998).

Lainsäädännön – mm. maastoliikennelain, poronhoito- ja luontaiselinkeinolain, metsästyslain, kalastuslain jne., sosiaalipolitiikan, markkinoiden ja valvonnan muutokset vaikuttavat merkittävästi eri elinkeinojen kannattavaan harjoittamiseen ja sitä kautta myös erämaiden käyttöön. Mutta koska suunnitelmalla ei voida vaikuttaa näihin seikkoihin, on katsottu, ettei ole mielekäästä suorittaa seikkaperäistä tai laajaa taloudellisten vaikutusten analyysiä. Esimerkiksi porotalouden osalta vuotta 1999 on osuvasti kutsuttu ”porotalouden supervuodeksi” johtuen useista ajankohtaan sattuvista lainsäädännöllisistä uudistuksista, joilla on merkittävät taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset porotalouden harjoittamiseen. Metsähallitusta koskevat välittömät yhteiskunnalliset kustannusvaikutukset on esitelty suunnitelman luvussa 9 Suunnitelman taloudelliset kustannusvaikutukset Metsähallitukselle.

8.2.2 Ympäristövaikutusten jaottelu

Ekologiset vaikutukset

Hoito- ja käyttösuunnitelmalla pyritään sovittamaan yhteen erämaa-alueen eri käyttömuotojen tavoitteet ja toisaalta erämaalakiin sisältyvät luonnonsuojelun tavoitteet siten, että muutokset alueen luonnontilaisuuteen olisivat mahdollisimman vähäiset. Suunnitelmassa esitettyjen toimenpiteiden keskeisimmät ekologiset vaikutukset on esitetty luvussa 7 Luonnon ja muinaismuistojen suojelu.

Sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset

Kaikilla ympäristövaikutuksilla on sosiaalinen ulottuvuus. Usein luontoon ja rakennettuun ympäristöön kohdistuvat vaikutukset ilmenevät välillisesti sosiaalisina vaikutuksina. Sosiaalisia vaikutuksia arvioidaan, jotta voitaisiin selvittää ja ennakoida alueen ihmisten elämän laadulle ja alueen kehitykselle aiheutuvia muutoksia, arvioida ja ennustaa yhteisön ja alueen kykyä sopeutua muutuviin olosuhteisiin, arvioida muutosten merkitystä eri osapuolten kannalta, ottaa huomioon ja sovitella hankkeesta aiheutuvia ristiriitoja sekä suunnitella haittojen vähentämistä ajoissa ja tietoisesti. Sosiaalisia vaikutuksia tarkasteltaessa on tärkeää selvittää myös sitä, keihin vaikutukset kohdistuvat.

Taloudelliset vaikutukset

Suomen erämailla on suuri kansantaloudellinen imagomerkitys. Laaja-alaisuutensa vuoksi erämailla on tärkeä osa kansainvälisten suojeluvuoroitettujen toteuttamisessa. Suunnitelman taloudellisten vaikutusten tarkastelu lähtee kuitenkin aluetalouden näkökulmasta. Koko maan talouteen suunnitelmalla ei ole suoranaisesti kovin suurta merkitystä, sillä koko maan kannalta tärkeät ratkaisut – kuten kaivostoiminnan ohjaus – on sisällytetty jo erämaalakiin.

Suunnitelma perustuu kestävän kehityksen periaatteisiin pyrkien sovittamaan yhteen taloudellisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja luonnonarvoja. Se, miten tämä yhteensovittaminen on tehty, vaikuttaa käytännössä suunnitelman taloudellisiin vaikutuksiin. Taloudelliseen kestävyyyteen pyrittäessä keinoiksi esitetään luontomatkailun rakenteiden ja opastuksen ylläpitoa ja kehittämistä, ympäristöä säästävään opastustoimintaan panostamista sekä luontaiselinkeinojen edellytysten turvaamista.

8.2.3 Suunnitteluprosessin merkitys ympäristövaikutusten arvioinnin näkökulmasta

Käsivarren erämaan suunnittelussa osallistava suunnittelu, paikallisten ihmisten ja sidosryhmien kuuleminen, on ollut olennainen osa suunnittelua ja sen sosiaalista kestävyyttä. Käsivarren erämaasuunnittelua on ohjannut alusta lähtien Metsähallituksen asettama Enontekiön neuvottelukunta, johon kuuluu kaksi saamelaiskäräjien ja kolme Enontekiön kunnan asettamaa edustajaa. Suunnitelmasta on lisäksi neuvoteltu erikseen mm. saamelaiskäräjien, Enontekiön kalatalousneuvottelukunnan ja Käsivarren paliskunnan kanssa useaan otteeseen, tiedotettu avoimesti sekä pidetty kaikille avoimet yleisötilaisuudet suunnittelun alkuvaiheessa keväällä 1997 Kilpisjärvellä, Karesuvannossa, Palojoensuussa ja Hetassa sekä erämaassa Namakassa ja Raittijärvellä. Paikallista väestöä kuultiin lisäksi suunnitelman vedoksen valmistuttua, ennen kirjallista lausuntokierrosta maaliskuussa 1999 Kilpisjärvellä, Karesuvannossa, Palojoensuussa ja Hetassa. Kaikki saatu palaute on kirjattu ylös ja otettu suunnittelussa huomioon.

Saamelaiskulttuurin turvaamista ja sen toteutumista hoito- ja käyttösuunnitelmassa arvioidaan niiden näkökulmien perusteella, jotka ovat tulleet esille erämaasuunnittelun kuluessa. Arvioinnin pohjana Metsähallitus on käyttänyt tutkija, VTM Lydia Heikkilän toimeksiantoa, joka perustuu Käsivarren paliskunnan, saamelaiskäräjien ja joidenkin yksittäisten Käsivarren saamelaisten haastatteluihin, kirjallisuuskatsaukseen sekä tutkijan omiin näkemyksiin. Arvioinnissa on lisäksi käytetty pohjana saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmaa vuodelta 1998 sekä soveltuvin osin (yleiset periaatteet) saamelaiskäräjien lausuntoa (30.6.1999) Inarin kunnan matkailun kehittämishajelmasta vuosiksi 2000–2006. Hoito- ja käyttösuunnitelmasta on neuvoteltu saamelaiskäräjien kanssa, ja sitä ovat kommentoineet erämaasuunnittelun neuvottelukunnan saamelaisjäsenet, Käsivarren paliskunnan hallitus ja muut yksittäiset saamelaiset. Luku ei missään tapauksessa edusta tyhjentävästi alueen kaikkien saamelaisten näkemyksiä.

Metsähallitukselle esitettiin suunnitelman laatimisen eri vaiheissa erilaisia toivomuksia. Osa niistä voitiin hyväksyä, osa ei. Se osa, joka hyväksyttiin, näkyy suunnitelman esityksissä. Se osa, jota ei hyväksytty, ei sen sijaan yleensä näy missään. Hylätyt esitykset ovat kuitenkin olennainen osa suunnitelman laatimisprosessia, ja ne kuvaavat osaltaan, miten mihinkin suunnitelman esitykseen on päädytty. Hylättyjen esitysten käsittely on ollut yhtä olennainen osa suunnitelman laatimista kuin varsinaiset suunnitelmaan päätyneet esityksetkin.

Metsähallitus pyysi suunnitelmavedoksesta kirjallisia lausuntoja 68 taholta ja sai niitä 26:lta pyytämältään taholta. Lausunnoissa esitettyjen muutos- ja korjausesitysten pohjalta Metsähallitus koosti yhteenvedon sekä laati listan korjaus- ja muutosehdotuksista perusteluineen. Suunnitelmasta ja siihen tehdyistä muutosesityksistä neuvoteltiin 26.5.2000 saamelaiskäräjien kanssa. Näissä neuvotteluissa käräjät täsmensivät omaa kirjallista lausuntoaan. Metsähallitus hioi suunnitelmaa ja sen tekstiä sekä esitysten perusteluja näiden neuvottelujen pohjalta. Tämän jälkeen suunnitelman muutosesitykset perusteluineen käytiin vielä läpi Metsähallituksen Enontekiön neuvottelukunnassa 28.9.2000. Käydyssä palaverissa tehtiin joitakin täsmennyksiä suunnitelmatekstiin ja suunnitelman esityksiin.

8.3 Suunnitelman ympäristövaikutukset

Suunnitelman ympäristövaikutuksia tarkastellaan tässä erämaalain neljän päätavoitteen mukaisesti jaoteltuna. Koska erämaalain päätavoitteiden – eli tavoiteltavien ympäristövaikutusten – saavuttamiseksi tehdyillä suunnitelman esityksillä on ekologisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia vaikutuksia, on vaikutukset jaoteltu niiden mukaisesti, tarpeen tullen kuitenkin sosiaalisia ja taloudellisia tai sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia yhdistellen. Suunnitelman vaikutukset saamelaiskulttuuriin on kuitenkin esitetty tästä poiketen, asiateemoittain.

8.3.1 Alueen erämaaluonteen säilyttäminen

Alueen erämaaluonne käsittää luonnontilaisuuden, mutta myös sen käytön luonteen, eri käyttäjäryhmien kokemat alueen käyttöön liittyvät ristiriidat, vanhat rakenteet ja rakennelmat kulttuurimaisemineen sekä kulkureitit. Lähtökohtana on erämaiden tila ja luonne erämaan suunnittelun käynnistyessä vuonna 1996.

Sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset

Käsivarren erämaassa korostuvat virkistyskäyttö ja luontomatkailu sekä porotalous ja sitä kautta saamelaiskulttuurin edellytysten turvaaminen. Muiden luontaiselinkeinojen merkitys on vähäisempi kuin Pöyrisjärven ja Tarvantovaaran erämaissa. Luontomatkailu ja virkistyskäyttö keskittyvät alueen pohjoisosan suurtuntureiden laaksoihin ja Poroenon–Lätäsenon varteen sekä vähäisemmässä määrin Ropin seudulle.

Käsivarren erämaa on Suomen erämaista vetovoimaisin luontomatkailukohde, ja kävijämäärät ovat olleet jatkuvassa nousussa 1930-luvulta lähtien. Käsivarsi on viimeinen alue Suomessa, missä porosaamelaiset jutasivat eli harjoittivat paimentolaista elämäntapaa aina 1960-luvulle saakka. Erämaassa sijaitsee Raittijärven saamelaiskylä, jossa asutaan lähes vuoden ympäri. Kaikki alueen poronhoitajat ovat saamelaisia.

Vyöhykkeistämällä turvataan alueen perinteinen käyttö, mutta samalla varaudutaan kasvaviin määriin omin voimin jokamiehenoikeudella liikkuvia kävijöitä sekä turvataan kestävän luontomatkailun harjoittamisen edellytyksiä. Suunnitelmassa esitetyllä vyöhykkeistämällä yhdistettynä tehokkaaseen valvontaan turvataan poronhoidon harjoittamisedellytysten ja siten saamelaiskulttuurin perustan säilyminen pitkällä aikavälillä: Laajoille alueille ei rakenneta mitään, ja lupia myönnetään hyvin rajoitetusti ja harkiten. Koko erämaa on poronhoitoaluetta jatkossakin ja suurimman osan vuotta erittäin vähäisellä käytöllä. Sesonkikausien ulkopuolella alueen virkistyskäyttö on hyvin vähäistä, ja porot voivat rauhassa laiduntaa myös vastaisuudessa retkeilyn ydinvyöhykkeellä sekä ohjatun luontomatkailun nauhamaisella vyöhykkeellä. Metsähallitus myöntää maastoliikennelupia erämaahan ainoastaan elinkeinoperusteella ja suunnitelmassa esitellyille vyöhykkeille ja urille; kesäaikaisia maastoliikennelupia virkistyskäyttäjille ei myönnetä. Maksullinen matkailutoiminta on kontrolloitua, pienimuotoista ja luvanvaraista. Lupapolitiikkaa, erityisesti moottorikelkkailun osalta, tarkistetaan suunnitelman esitysten mukaisesti tarvittaessa. Yrittäjiltä, jotka eivät noudata annettuja ohjeita, voidaan perua lupa kesken matkailukautta ja olla myöntämättä sitä lainkaan seuraavalle kaudelle. Moottorikelkkailuun enontekiöläisillä on kotikuntansa alueella lakisääteinen oikeus.

Liiketoiminnalliseen koiravaljakkotoimintaan Metsähallitus myöntää lupia ajalle 1.10.–30.4. suurtunturialueen Haltin–Meekonjärven huoltoreitille sekä Metsähallituksen valtakunnalliselle moottorikelkkauralle. Omatoimiseen koiravaljakkotoimintaan Metsähallitus ei nykyisellään voi puuttua muutoin kuin tupien käytön osalta, sillä omatoiminen koiravaljakkoajelu luetaan jokamiehenoikeudeksi. Samoin on asia maastopyöräilyn ja ratsastuksen kohdalla. Näitä kulkutapoja pyritään kuitenkin opastuksen ja valistuksen keinoin ohjaamaan olemassa oleville reiteille ja urille.

Helikopterin laskeutumisten rajaaminen sovituille laskeutumispaikoille turvaa erämaaluonteen säilymistä. Esitys koskee ainoastaan virkistyskäyttäjien helikopterilentoja. Se ei rajoita pelastuspalvelutoimintaa eikä porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen tarvitsemia lentoja. Vesitasolentoihin erämaajärville ei Metsähallitus nykyisin voi puuttua, sillä ilmailulain mukaan laskeutuminen avoimelle vesialueelle on tilapäisesti sallittua. Metsähallitus ei kuitenkaan myönnä erämaahan käyttöoikeuksia säännöllisen reittiliikenteen edellyttämille rakennelmille.

Suurimmat virkistyskäytön sisäiset ristiriidat johtuvat erilaisten ryhmien joutuessa lähempään ja pitkäkestoisempaan vuorovaikutukseen keskenään. Konfliktien lähteitä aiheuttavat erilaisuudet: moottoroitu – ei moottoroitu, kalastaja – ei kalastaja, suuri ryhmä – pieni ryhmä, kokenut – kokematon sekä epärealistiset odotukset, erilaiset motivaatiotekijät ja kohtaamisten määrä.

Vyöhykkeistäminen ajan ja paikan suhteen sekä opastustoiminta ovat keskeisiä työkaluja virkistyskäytön ristiriitojen hallitsemisessa ja alueen erämaaluonteen säilyttämisessä. Vyöhykkeistämällä sekä tehokkaalla opastuksella ja valvonnalla ohjataan suurin matkailijavirta hyvin merkityille reiteille, varmennetaan virkistyskäyttäjien odotusten ja todellisuuden kohtaamista sekä minimoidaan ristiriitoja aiheuttavan vuorovaikutuksen syntymistä erilaisten luontomatkailijaryhmien kesken.

Suunnitelmassa esitetään, että virkistyskäytön tuville laaditaan selkeät säännöt – seikka, jolla ohjataan merkittävästi alueella liikkumista. Esimerkiksi koirien tuominen varaustupiin kielletään, eikä koiravaljakolla liikuttaessa saa yöpyä kuin valtakunnallisen moottorikelkkauran varrella sijaitsevilla tuvilla. Metsähallituksen autio- ja varaustuvat on ensisijaisesti tarkoitettu omin voimin liikkuville retkeilijöille, mutta poromiehet ja muut paikkakuntalaiset voivat alueella liikkua myös tukeutua tupiin. Paikkakuntalaisia lukuun ottamatta eivät moottorikelkkailijat saa yöpyä retkeilyn ydinvyöhykkeen tuvilla, ja muuallakin he joutuvat antamaan tilaa omin voimin liikkuville. Liiketoiminnallinen, ohjattu moottoroitu luontomatkailu puolestaan tukeutuu ohjatun luontomatkailun vyöhykkeellä sijaitseviin vuokratupiin ja isännöityihin vuokratupiin.

Erämaan virkistyskäytön ja luontaiselinkeinokäytön välillä esiintyy myös ristiriitoja. Ne johtuvat ennen kaikkea käytön laadusta, määrästä ja ajoituksesta. Kriittisintä aikaa on kevättalven huippuseason ja kriittisin tekijä vauhdikas moottorikelkkailu, joka suuntautuu porotalouden tärkeille laidunalueille. Myös koiravaljakot ja koirametsästys voivat aiheuttaa menetyksiä porotaloudelle. Koiravaljakko-ohjelmalpalvelutoiminta ohjataan tämän vuoksi Metsähallituksen valtakunnalliselle moottorikelkkauralle ja Haltin ”valtaväylänä” toimivalle Metsähallituksen maastoon merkitsemälle huoltoreitille. Lupia ko. reiteille myönnetään 1.10.–31.4. väliselle ajalle. Koirametsästysalueita ei erämaahan suunnitelman mukaan tule pääsääntöisesti perustaa, ja metsästysalueista neuvotellaan paliskunnan kanssa. Näin toimien pidetään hallittuna koirista porotaloudelle ja alueen muille käyttäjille koituvat haitat.

Verkkokalastus virkistyskäytöllisesti arvokkaissa lohikalavesissä aiheuttaa myös ristiriitoja ja erämaaluonteen heikkenemistä. Rautujärvissä virkistyskalastajat ja luontomatkailuyrittäjät kokevat liialliseksi kaiken paikkakuntalaisten harjoittaman verkkokalastuksen. Erämaasuunnitelmalla Metsähallitus ei kuitenkaan voi kieltää tai rajoittaa alueen verkkokalastusta. Suunnitelmassa esitetään kuitenkin kalaston ja kalastuksen tarkemman hoito- ja käyttösuunnitelman laatimista alueelle.

Ekologiset vaikutukset

Esitetyllä vyöhykejaolla ja sen mukaisella ohjauksella säilytetään suurin osa erämaasta mahdollisimman luonnontilaisena sekä turvataan uhanalaisten lajien esiintymät ja pesintä. Metsähallitus seuraa jatkuvasti harvinaisten ja uhanalaisten lajien esiintymistä ja lisääntymistä alueella (ks. luku 7 Luonnon ja muinaismuistojen suojelu).

Vieraita kalalajeja ja erämaahan soveltumattomia kalakantoja ei suunnitelman esitysten mukaan tule istuttaa tai siirtää alueen vesiin. Vedet, joihin ei ole istutettu kaloja, jätetään vastaisuudessakin istutusten ulkopuolelle lukuun ottamatta mahdollisia erämaan sisäisiä raudun ja taimenen siirtoistutuksia. Suunnitelman esitykset tukevat luontaisten kalakantojen voimistamista sekä arvokkaiden rautu- ja taimenvesien kunnostamista viime vuosikymmenien virheellisten siikaistutusten jäljiltä.

Kattavalla jäte- ja puuhuollolla, kämppien peruskorjauksilla sekä esitetyillä Poroenon–Lätäsenon melontareitin leirytyimis- ja tulentekopaikoilla varmistetaan alueen säilyminen mahdollisimman puhtaana roskista ja muista arktista luontoa kuormittavista tekijöistä.

Esitetty Kilpisjärven opastuskeskus ulko-opastustauluineen edistää luontoa kunnioittavan asenteen omaksumista, tiedollista valveutuneisuutta alueen herkästä luonnosta, porotaloudesta ja saamelaiskulttuurista sekä käytännön taitojen oppimista luontoa säästävästä retkeilystä. Opastuksella, neuvonnalla ja valvonnalla ohjataan alueella liikkuvat pois herkimmiltä alueilta.

Kiintiöimällä suurtunturialueen moottorikelkkasafariyrittäjien määrä, edellyttämällä safareilta suhteellisen pientä ryhmäkokoja sekä ohjaamalla kulku käytetyimmille urille vähennetään eläimistöille koituvia häiriöitä. Lintujen pesimäaikaan alueella liikkuminen on erittäin vähäistä kelirikon vuoksi. Naalin ja kiljuhanhen pesintää suunnitelman esitysten mukainen käyttö ei häiritse.

Erämaan luonnontilaisuuden säilymisen osalta suunnitelmassa myönnetään mönkijälupia luontaiselinkeinojen harjoittajille pääsääntöisesti vain muutamille jo pitkään käytössä olleille mönkijäurille. Ulkopaikkakuntalaisille kesäaikaisia maastoliikennelupia ei myönnetä. Poromiesten liikumiseen suunnitelmassa ei puututa, sillä se on paliskunnan lakisääteinen tehtävä. Retkeilyn maastoa kuluttavaa vaikutusta seurataan, ja Kalottireitille rakennetaan tarvittaessa pitkoksia, jotta polun leviäminen estetään. Luonnontilaisuuden turvaamiseksi esitetyt toimenpiteet on kuvattu tarkemmin luvussa 7 Luonnon ja muinaismuistojen suojelu.

8.3.2 Luontaiselinkeinojen turvaamisen lähtökohdat

Suomen perustuslaissa turvataan kaikille suomalaisille elinkeinonharjoittamisen vapaus, josta säädetään tarkemmin elinkeinolaissa sekä maankäyttölaeissa (kuten laissa ja asetuksessa Metsähallituksesta, maastoliikennelaissa, poronhoitolaissa, metsästyslaissa ja kalastuslaissa). Erämaalain yleisperusteluissa todetaan, että ”erämaa-alueilla ei ole tarkoitus rajoittaa nykyisiä nautinta-oikeuksia” (HE 42/90). Metsähallituksen on näin ollen erämaasuunnittelussa otettava huomioon kaikkien paikallisten ihmisten lakisääteiset oikeudet porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen harjoittamiseen.

8.3.3 Porotalouden turvaaminen

Porotalouden käytännön järjestelyt ovat porotalouslain mukaisesti Käsivarren paliskunnan tehtävä hallinnollisella alueellaan. Metsähallitus ei siten ohjaa eikä voi ohjata, kuka saa harjoittaa porotaloutta erämaa-alueella. Metsähallitus sopii käytännön asioiden toteuttamisesta – mm. porotaloustukikohtien perustamisesta ja sijoittamisesta suunnitelman esitysten mukaan – aina paliskunnan, ei yksittäisten henkilöiden kanssa. Käsivarren paliskunnan peruslinjan mukaisesti suunnitelmassa esitetään rakennelmien ja kämppien keskittämistä pääsääntöisesti jo olemassa olevien rakennusten ja rakennelmien yhteyteen. Suunnitelma mahdollistaa poroaitojen ja merkityn moottorikelkkauran linjausten tarkistukset maastossa edellyttäen, että alueen poromiehet ovat yksimielisiä asiassa ja paliskunta puoltaa hanketta. Esimerkiksi Raittijärven kylän kohdalla moottorikelkkaura voidaan siirtää kulkemaan poroaitaa seurailleen Rahpesoavien eteläpuolitse ja Tsuktsoavien pohjoispuolitse, mikäli kaikki raittijärveläiset ovat asian takana. Metsähallituksen hallintaan siirtyvien kämppien käytöstä neuvotellaan paliskunnan kanssa. Luontaiselinkeino- tukikohtien osalta Metsähallitus kuulee aina paliskuntaa ja Enontekiön kuntakohtaista neuvottelukuntaa sekä tarvittaessa Enontekiön kalatalousneuvottelukuntaa ja riistanhoitoyhdistystä.

Kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutukset

Porotalouden näkökulma on suunnitelmassa otettu huomioon pitkälti läpäisyperiaatteella; toisin sanoen suunnitelma ei sisällä sellaisia esityksiä, jotka heikentäisivät porotalouden harjoittamis-edellytyksiä. Porotalouden edellytyksiä ei kuitenkaan suunnitelmalla pyritä parantamaan siten, että nämä parannukset toisivat merkittäviä rajoituksia muille erämaan vakiintuneille ja lakisääteisille käyttömuodoille. Suunnitelma turvaa porotalouden harjoittamisen edellytykset vähintään samalla tasolla kuin nykyisin. Porotalouden ja luontaiselinkeinojen vyöhykkeet kattavat yli 90 % erämaan pinta-alasta. Loput 10 % ovat suurimman osan vuotta myös porotalouden käytössä lähes täysin. Retkeilyn ja ohjatun luontomatkailun vyöhykkeillä liikkuminen ei suunnitelman mukaan saa haitata poroja eikä alueen muuta elämistä. Safari- ja ohjelmapalveluyrittäjät, jotka rikkovat sääntöjä, menettävät lupansa ja/tai uutta lupaa ei heille seuraavalle kaudelle myönnetä.

Metsähallitus ja Käsivarren paliskunta sopivat vuosittain porotalouden rakenteiden sijoittamisesta alueelle. Lisäksi Metsähallitus seuraa jatkuvasti petoeläinkantojen kehitystä ja raportoi tuloksista eli asutuista kotkan reviereistä ja lentokykyisistä poikasista ympäristöministeriöön. Muiden petojen raportoinnista vastaa Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kotkan osalta korvaukset maksaa ympäristöministeriö ja muut petokorvaukset maa- ja metsätalousministeriö. Motorisoidun liikkumisen ohjaamisella käytetyille urille, tiukalla lupapolitiikalla ja tehokkaalla valvonnalla sekä keskitetyllä virkistyskäytön infrastruktuurilla (reiteillä, rakenteilla ja asianmukaisella opastuksella) ohjataan suurin osa virkistyskäyttäjistä porotaloudelle tärkeiden alueiden ulkopuolelle.

Taloudelliset vaikutukset

Suunnitelma ei heikennä porotalouden edellytyksiä nykyisestä. Käsivarren erämaa-alueella laiduntaa nykyisin arviolta 3 000–4 000 lukuporoa, ja teuraiden määrä on viime vuosina vaihdellut välillä 600–1 000, liha-arvoltaan 400 000 markasta reiluun 1 000 000 markkaan [67 200–168 000 €]. Suunnitelmassa korostetaan porotalouden harjoittamisen merkitystä Käsivarren poromiehille, jotka myös saavat merkittävän osan perheidensä elannosta harjoittamistaan luontaiselinkeinoista. Porotalous on erämaassa nykyisin ainoa perinteinen (luontais)elinkeino, jonka harjoittaja voi saada siitä pääosan toimeentulostaan.

Talviaikainen varmaton ja osin luvaton virkistysmoottorikelkkailu, etenkin loppukeväällä, häiritsee jossain määrin porotaloutta hajottamalla tokkia ja laukottamalla kantavia vaatimia. Tästä koituu kustannuksia porotaloudelle. Moottorikelkkailu alueella on kuitenkin rauhoittunut huomattavasti 1980-luvun ”villeistä” vuosista, jolloin selkeät pelisäännöt ja merkityt huoltoreitit puuttuivat alueelta. Suunnitelmassa ei siten katsota tarpeelliseksi esittää moottorikelkkailun kieltoalueita, vaikkakin tähän on varattu mahdollisuus. Metsähallitus katsoo, että ensin on turvauduttava muihin keinoihin – kuten merkittyihin uriin, pelisääntöjen selkeyttämiseen, safaritoiminnan kiintiöittämiseen, lupapolitiikan kiristämiseen, ohjauksen ja valvonnan tehostamiseen jne. – ennen voimakkaampia kieltoja ja sanktioita. Hyvätkään säännöt eivät toteudu, jos niitä ei tiedetä, niiden perusteita ei ymmärretä ja niiden noudattamista ei riittävästi valvota. Maastoliikenteen kieltoalueista päättäminen kuuluu Lapin ympäristökeskukselle, joka kuulee asiassa mm. Enontekiön kuntaa ja Käsivarren paliskuntaa.

Rakenteiden ja merkittyjen reittien niukkuus sekä suunnitelman mukainen tiukka lupapolitiikka rajoittavat virkistyskäyttäjien liikkumista suurimmassa osassa erämaata ja erityisesti porotaloudelle tärkeillä laidunalueilla, mikä tukee porotaloutta. Rajavartiolaitolta Metsähallituksen hallintaan mahdollisesti siirtyvien kämppien käyttötarkoituksen muuttaminen esitetyn vyöhykejaon perustella paliskuntaa kuullen tukee myös osaltaan porotaloutta. Poronhoitajat tukeutuvat alueella liikkueensa Metsähallituksen autiotupiin varsinkin hiljaisena aikana eli lokakuusta maaliskuulle. Myös tämä käytäntö on tietyin ehdoin – varsinkin useamman vuorokauden käytön osalta – vahvistettu suunnitelmassa. Suunnitelman esitysten ja suositusten toimeenpano turvaa porotalouden harjoittamisen edellytykset myös tulevaisuudessa.

Ekologiset vaikutukset

Porotaloutta voidaan pitää luonnonmukaisena erämaan käyttömuotona niin kauan, kuin porojen lukumäärä ei ylitä laidunten kantokykyä. Laidunten kantokyvyn määrittäminen on kuitenkin vaikeaa, ja siihen vaikuttavat myös aiemman laidunnushistorian kumulatiiviset seuraukset. Voimakkaan laidunnuksen vuotuiset vaikutukset ovat vähäisiä, mutta niiden kumulatiiviset vaikutukset erämaan kasvi- ja jäkälälajistoon sekä lajien välisiin runsaussuhteisiin ovat kuitenkin merkittävät. Vaarana on, että kesäaikaisen laidunnuspaineen johdosta tietyt uhanalaiset kasviesiintymät tuhoutuvat, uhanalaiset perhoset häviävät (niiden elinympäristöjen ravintokasvien tultua tehokkaasti syödyiksi), tunturikoivumetsänraja alenee ja/tai yksittäiset tunturikoivumetsikköesiintymät katoavat. Vaikka poronlaidunnus lisääkin kesäaikaista vaihtuvaa taimiainesta, taimet eivät pääse vakiintumaan sellaisilla alueilla, joilla on voimakasta ja jatkuvaa laidunnusta. Porojen laidunnus on aiheuttanut myös paikoitellen vähäistä tuulieroosiota mm. alueen itäosien hiekkatievoissa.

Laidunten kunto riippuu ensisijaisesti porotalouden sisäisistä järjestelyistä: poromääristä, laidunkierrosta ja käytännön laidunnustyön toteuttamisesta. Muiden maankäyttömuotojen osuus laidunten kuntoon on hyvin marginaalinen. Käsivarren poromäärät ovat laskeneet olennaisesti 1980-luvun 20 000 lukuporosta, ja nykyiset poroluvut ovat olleet selvästi alle maa- ja metsätalousministeriön hyväksymän 10 000 lukuporon ylärajan. Myös porojen teuraspainot ovat laskeneet – osin vuosien 1999 ja 2000 vaikeiden talvien seurauksena. Kaikkia poroja ei otettu silloinkaan tienvarren keinoruokintaan. Suunnitelmassa ei oteta kantaa suurimman kestävästi poromäärän suhteen, koska se ei kuulu Metsähallituksen tehtäviin.

8.3.4 Muiden luontaiselinkeinojen harjoittamisen turvaaminen

Luontaiselinkeinojen harjoittamista on tarkasteltava elinkeinokokonaisuuden näkökulmasta sekä mikro- että makrotasolla. Yksittäisten luontaiselinkeinonharjoittajien talous koostuu eri vuodenaikoina ja yksittäisinä vuosina vaihtelevilla painotuksilla useiden eri elinkeinojen harjoittamisesta saadusta toimeentulosta. Luontaiselinkeinoista saatavilla tuloilla on myös Käsivarren erämaan alueella sivuansiollinen merkitys muille ammatinharjoittajille, toimihenkilöille ja viranhaltijoille. Käsivarren erämaa-alueella harjoitetaan hyvin niukasti pelkästään muita (luontais)elinkeinoja kuin porotaloutta ja matkailua. Matkailu onkin merkittävä tulonlähde osalle luontaiselinkeinonharjoittajia ja heidän perheitään. Käsivarressa paikalliset ihmiset täydentävät toimeentuloaan lähinnä hillastuksella, riekon ansapyynnillä ja kotitarvekalastuksella. Suurimmalle osalle paikallisia asukkaita näiden toimintojen merkitys – kotitarvekalastusta lukuun ottamatta – on nykyisin pitkälti kulttuurinen ja virkistysellinen.

Suunnitelma mahdollistaa luontaiselinkeinotukikohdan perustamisen kalastuksen ja metsästyksen harjoittamiseksi ohjatun luontomatkailun, porotalouden ydin- sekä luontaiselinkeinojen ja porotalouden vyöhykkeille tarkemmin sovittaviin paikkoihin. Porotalouden ydinvyöhykkeelle ei kuitenkaan voida luovuttaa käyttöoikeutta tukikohdan perustamiseen muuhun kuin porotalouden tarpeisiin ja paliskunnan esityksestä. Esityksen lähtökohtia ovat, että Metsähallitus on poro- ja luontaiselinkeinojen rahoituslain perusteella velvollinen osoittamaan tukikohdan valtionmailta luontaiselinkeinotilalliselle ja että luontaiselinkeinoista saatavat tulot muodostavat merkittävän osan harjoittajansa toimentulosta, eli että luontaiselinkeinojen harjoittaminen on elinkeinollisesti perusteltua.

Suunnitelmassa on lisäksi määritelty sallitut polttopuunottoalueet, joille Metsähallitus myöntää luontaiselinkeinonharjoittajille ja muille paikallisille ihmisille erillisestä hakemuksesta tarkemmin rajattuja polttopuunottolupia. Porotalouden harjoittajat eivät porotaloutta harjoittaessaan tarvitse erillisiä puunottolupia. Myös pienimuotoinen rakennusmaanotto kämppien rakennustarpeisiin on sallittua erikseen sovittavista paikoista edellyttäen, että ottopaikkojen maisemoinnista huolehditaan.

Kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutukset

Metsähallituksen lakisääteisenä tehtävänä on osoittaa luontaiselinkeinotiloille tarvittavat tukikohdat elinkeinonsa harjoittamiseksi. Luontaiselinkeinotukikohtien perustaminen suunnitelmassa osoitetuille vyöhykkeille antaa mahdollisuuden ratkaista sosiaalisen ongelman, joka liittyy luontaiselinkeinonharjoittajien tukeutumiseen alueen autiotupiin. Tämä osaltaan lisää molemminpuolista luottamusta sekä edistää sääntöjen noudattamista ja havaituista epäkohdista raportointia. Paikallisten ihmisten polttopuunsaannin turvaaminen tukee osaltaan luontaiselinkeinojen harjoittamista ja on tärkeä osa enontekiöläisten maastossa liikkumista luontaiselinkeinojen sekä paikallisen väestön harjoittaman kotitarvekalastuksen ja virkistyskäytön lisäksi.

Taloudelliset vaikutukset

Suunnitelman esitysten mukainen vyöhykkeistäminen sekä sen mukainen infrastruktuuri- ja lupapolitiikka turvaavat perinteiset elinkeinot ja paikkakuntalaisten oikeudet, mikä tukee alueen asutun pysymistä.

Ekologiset vaikutukset

Luontaiselinkeinojen harjoittamisesta suunnitelman mukaan koituvat ekologiset haitat ovat vähäisiä Käsivarren erämaassa, johtuen pitkälti maaston kesäaikaisesta vaikeakulkuisuudesta ja sen aiheuttamasta kulkemisen keskittymisestä. Suurin uhka lienee varomattomasta polttopuunotosta aiheutuva koivumetsänrajan yläpuolisten koivumetsiköiden häviäminen ja riekkoansoja varten kaadettavien yksittäisten, puurajan yläpuolisten koivujen häviäminen. Suunnitelman esitysten mukaiset polttopuunottoalueet sijaitsevat alempana, suuremmissa jokilaaksoissa.

8.3.5 Luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen

Alueen monipuolisen käytön edellytysten kehittäminen erämaa-alueilla on yksi erämaalain keskeisistä tavoitteista. Erämaalain yksityiskohtaisissa perusteluissa luontomatkailu ja virkistyskäyttö on nimenomaan Käsivarren erämaa-alueen osalta mainittu huomattavan merkittäviksi toiminnoiksi. Luontomatkailu ja maksullinen ohjelmopalvelutarjonta muodostavat tärkeän osan paikallisten ihmisten toimentulosta. Ohjattu liiketoiminnallinen luontomatkailu sopii pienimuotoisena erämaalain tavoitteiden mukaisesti Käsivarren erämaa-alueelle.

Matkailun edistämiskeskus on vuonna 1999 ennustanut luontomatkailun kasvavan lähitulevaisuudessa erityisesti Ylä-Lapissa, jossa myös sijaitsevat Suomen suurimmat luonnon- ja kansallispuistot sekä suurin osa erämaa-alueista. Käsivarren erämaa-alue on Suomen erämaista vetovoimaisin, ja luontomatkailulla on pisimmät perinteet juuri Käsivarressa. Käsivarren suur tunturialue on ainutlaatuinen ja jylhin osa Suomea, sillä alueella sijaitsevat kaikki yli tuhatmetriset suur tunturimme. Käsivarteen on tästä johtuen syntynyt kattava autio- ja varaustupaverkosto sekä Kalottialueen yhdistävä Kalottireitti. Suur tunturit vetävät puoleensa etenkin kotimaisia matkailijoita etelästä, mutta myös enontekiöläisiä kevään rautupilkille. Käsivarren imagoa hyödynnetään laajasti Tunturi-Lapin matkailumarkkinoinnissa sekä koko Lapin matkailuimagon luomisessa, mikä puolestaan luo paineita alueen kestäväen käytön ohjaukselle.

Suunnitelman esitykset luovat puitteet ekologisesti, kulttuurisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestäväen ohjatun luontomatkailun kehittämiselle. Lähtökohtana on, että perinteiset elinkeinot eivät joudu väistymään matkailun tieltä ja että niiden harjoittamisen edellytyksiä ei kavenneta. Eri käyttäjäryhmien erityistarpeiden huomioonottamisella ja eri käyttömuotojen välisten ristiriitojen aktiivisella ennakoinnilla ja hallinnalla sekä säilyttämällä erämaan luonne erämaisena turvataan parhaiten alueen vetovoimaisuus.

Suunnitelmassa varaudutaan kasvavaan luontomatkailuun siten, että erämaan tavoiteltavien ympäristövaikutusten toteutuminen ei pitkälläkään tähtäimellä vaarannu. Retkeilyn ydin- sekä ohjatun luontomatkailun vyöhykkeiden rajat perustuvat alueen käytön perusselvityksiin, mm. Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijätutkimukseen, jonka yhteydessä selvitettiin, missä nykyisin sijaitsevat alueen virkistyskäytön rakenteet ja mille alueille suurin osa virkistyskäytöstä kohdistuu. Suurin osa omatoimisesta virkistyskäytöstä keskittyy suur tunturien retkeilyn ydinvyöhykkeelle, jolla sijaitsee suuri osa autio- ja varaustuvista. Kaikki merkityt reitit sijaitsevat joko tällä vyöhykkeellä tai ohjatun luontomatkailun vyöhykkeellä. Rakenteilla on virkistysellisen ja elinkeinollisen merkityksen lisäksi suuri merkitys turvallisuuden kannalta: Tupiin ja merkittyihin reitteihin tukeutuvat huonolla säällä kaikki alueella liikkuvat, puhumattakaan virkistyskävijöistä, joista noin puolet on alueella ensikertalaisia.

Sosiaaliset vaikutukset

Erottamalla liiketoiminnallinen, moottoroitu sekä omin voimin tai jokamiehen oikeuksin tapahtuva luontomatkailu – erityisesti pitkäkestoisemman vuorovaikutuksen osalta – turvataan kävijöiden erämaakokemukset ja vältetään ristiriitojen kärjistymiseltä. Toisaalta luomalla selkeät pelisäännöt liiketoiminnalliselle ja moottoroidulle luontomatkailulle sekä puuttamalla ajoissa ylilyönteihin edistetään elinkeinon kehittymistä, työllistämismahdollisuuksia sekä hyväksyttävyyttä porotalouden ja muiden luontaiselinkeinonharjoittajien keskuudessa. Tällöin kaikkien tahojen yhteisenä intressinä on erämaaresurssin turvaaminen mahdollisimman luonnontilaisena.

Kilpisjärveläisten tarve omaan tupaan tunturissa tyydytetään vakiinnuttamalla paikkakuntalaisille oikeus yöpyä autiotuvissa alueella moottorikelkkaillessaan sekä varata varaus- tai vuokratupa käyttöönsä.

Taloudelliset vaikutukset

Matkailu on Enontekiön merkittävin toimeentulonlähde ja Käsivarren erämaa-alue kunnan vetoimaisin luontomatkailukohde, jonka taloudelliset matkailuvaikutukset heijastuvat koko Tunturi-Lapin elinkeinotoimintaan. Enontekiön luonto- ja elämysmatkailustrategiassa matkailun on vuonna 1998 arvioitu elinkeinona työllistävän enontekiöläisiä 280 henkilötyövuoden verran, mikä on 36 % kunnan kaikista työpaikoista. Matkailun – erityisesti luonto- ja kulttuurimatkailun – työllistävän ja taloudellisen merkityksen ennustetaan kasvavan matkailuelinkeinon sisällä kaikkein voimakkaimmin. Kilpisjärven kylä elää erityisesti matkailusta ja sen kerrannaisvaikutuksista. Karesuvannon kylälle Käsivarren matkailun tuomat tulot ovat myös erittäin tärkeitä kylän elinvoimaisuuden kannalta.

Alueen vetovoimaisuuden olennaisen osan muodostaa Metsähallituksen rakentama ja ylläpitämä luontomatkailun infrastruktuuri: huolletut kämpät, hyvin merkityt reitit ja opasteet sekä järjestetyt neuvonta- ja opastuspalvelut. Rakenteista merkittävä osa sijaitsee Käsivarren erämaa-alueella. Erämaan virkistyskäytön taloudelliset vaikutukset heijastuvat ennen kaikkea matkailutuloina ja työpaikkoina, oppaiden palkkoina, ohjelmalvelu-, lupa-, majoitus- ja myyntituloina Metsähallitukselle, paikallisille yrityksille ja liikennöitsijöille sekä verotuloina ja säästöinä Enontekiön kunnalle.

Metsähallituksen hallinnassa olevat ja lyhytkestoisesti vuokraamat isännöidyt vuokratuvat, vuokratuvat ja varaustuvat mahdollistavat korkealle jalostettujen palvelupakettien tuottamisen ja myynnin valmistamattomien edellytysten mukaisesti. Haltille vievän merkityn huoltouran varteen esitetään taukotuvan perustamista safarikelkkaryhmille, esimerkiksi Vuomakasjärven rajavartioston tuvan yhteyteen, mikä osaltaan vähentäisi virkistyskäytön ristiriitoja ja tukisi liiketoiminnallista luontomatkailua. Tuotteiden jalostaminen vähentää niiden luonnonresursseihin kohdistamia paineita.

Rajavartiolaitokselta Metsähallituksen hallintaan mahdollisesti siirtyvien kämppien käyttötarkoituksen muuttaminen esitetyn vyöhykejaon pohjalta tukee myös ohjatun, pienimuotoisen luontomatkailun harjoittamisen edellytyksiä alueella ottaen huomioon porotalouden edut. Näiden suunnitelman esitysten toteuttaminen merkitsee (lisä)toimeentulomahdollisuuksia luontaiselinkeinonharjoittajille ja muille paikkakuntalaisille mm. oppaina. Korkealuokkaiset pienten ryhmien täyden palvelun matkailupaketit sopivat hyvin Käsivarren erämaa-alueelle, turvaavat saamelaiskulttuurin säilymistä, ovat kestävän kehityksen mukaisia ja hyödyttävät aluetaloutta mm. suuren työllistävyytensä vuoksi. Suurusuuntainen majoituskapasiteetin nostaminen lisää ylimääräistä liiketoiminnallista käyttöpainetta aluetta kohtaan, on erämaalain vastaista sekä haitallista Kilpisjärven ja Karesuvannon majoitusyritystoiminnalle. Tämän vuoksi mm. Metsähallitukselle siirtyneen Munnikurkkion entisen rajavartioaseman asuin- ja päärakennus esitetään purettaviksi ja alue siistittäväksi.

Ekologiset vaikutukset

Reittien ja kämppien ylläpidolla sekä puu- ja jätehuollolla on suuri merkitys alueen virkistyskäytön ympäristövaikutusten kannalta. Se, että virkistyskäytön rakenteita ja Kalottireittiä ei pidettäisi kunnossa tai puu-, kaasu- ja jätehuolto laiminlyötäisiin, näkyisi välittömästi alueen luonnontilaisuudessa. Jätteitä viskottaisiin ympäriinsä ja haudattaisiin maahan, jolloin linnut ja muut eläimet pääsisivät niihin käsiksi, tunturikoivut kaadettaisiin kämppien lähistöltä jne.

Loppukeväällä ja alkukesästä alueella liikkuminen on niin hankalaa, että linnut saavat pesiä rauhassa. Nykyinen virkistyskäyttö ei ole uhka alueen uhanalaisille kasveille eikä perhosille.

8.3.6 Saamelaiskulttuurin turvaaminen

Yleiset lähtökohdat

Erämaalain yksi päätarkoitus on saamelaiskulttuurin turvaaminen. Saamelaiskulttuurin asemaa säätelevät tietyt kansainväliset sopimukset ja lainsäädäntö. Saamelaisilla on vuodesta 1995 lähtien perustuslakiin perustuva oikeus harjoittaa kulttuuriaan kotiseutualueellaan. Kulttuurin harjoittamiseen lasketaan kuuluviksi perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästyks. Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, jota kohtaan Suomen valtiolla on erityisiä velvollisuuksia. Saamelaisen kulttuuri-itsehallintoa Suomessa toteuttaa vuodesta 1996 lähtien saamelaiskäräjät, jonka kanssa viranomaisilla on kuulemis- ja neuvotteluvaihtoehtoja asioissa, jotka vaikuttavat merkittävästi saamelaisen asemaan.

Porotalous on alueen keskeisin luontaiselinkeino. Käsivarren erämaan suurimmat käyttäjäryhmät ovat Käsivarren paliskunnan saamelaiset poronhoitajat perhekuntineen sekä ulkopaikkakuntalaiset retkeily- ja virkistyskäyttäjät. Aluetta käyttävät myös muut erämaan läheisyydessä olevien kylien asukkaat. Luontaiselinkeinoilla – riekonpyynnillä, kalastuksella ja hillastuksella – on toimeentulollinen merkitys myös alueen suomalaiselle väestölle. Luontaiselinkeinojen kannattavuus on kuitenkin heikentynyt tämän vuosikymmenen kuluessa. Kotitarvepyynti ja luonnossa liikkuminen ovat silti edelleen osa paikkakunnan asukkaiden elämäntapaa. Suunnitelman esityksillä pyritään kokonaisvaltaisesti kaikkien luontaiselinkeinojen ja virkistyskäytön välisten sekä virkistyskäytön sisäisten ristiriitojen hallitsemiseen alueella.

Saamelaiskulttuurin turvaamisen kannalta tärkeimmät kysymykset hoito- ja käyttösuunnitelmassa koskevat poronhoitomahdollisuuksien turvaamista. Poronhoito on tämän alueen saamelaiskulttuurin tärkein materiaallinen ja henkinen perusta. Poronhoito pitää yllä kielellistä ja kulttuurista jatkuvuutta, joka erottaa saamelaiset omaksi etniseksi ryhmäkseen. Muutokset poronhoidossa heijastuvat koko porosaamelaisen elämäntavan muutoksina. Tänä päivänä saamelaiskulttuuriin vaikuttavat myös monet muut tekijät. Yhteiskunnan taloudelliset ja poliittiset paineet, markkina-talouden vaatimukset sekä lisääntyvä globalisoituminen vaikuttavat osaltaan saamelaiskulttuuriin porotalouden kautta tai sen ohella. Saamelaiskulttuurin turvaamista hoito- ja käyttösuunnitelmassa on tarkasteltava suhteessa näihin kehityspiirteisiin.

Retkeily- ja virkistyskäyttö erämaan suuralueella on suurta verrattuna Enontekiön muihin erämaihin. Ulkopaikkakuntalaisten retkeilyn ja virkistyskäytön määrä sekä järjestettyjen ohjelmalveluiden tarjonta alueella on lisääntynyt. Poronhoidon sekä retkeily- ja virkistyskäytön edut ovat osittain ristiriidassa keskenään. Poronhoito tarvitsee laajoja rauhallisia laidunmaita, jotta porot pystyvät hyödyntämään niukan kasvuston tarjoaman ravinnon ja lisääntymään rauhassa.

Suurin osa erämaasta on rauhallista ympäri vuoden, ja intensiivisimmänkin käytön alueet ovat suurimman osan vuotta hyvin vähällä käytöllä.

Alueen poronhoitajat hoitavat poroja paimentamalla. Kasvava kävijämäärä alueella – etenkin moottoroitu liikkuminen toukokuussa – häiritsee porojen laidunrauhaa ja lisää paimennustarvetta. Suunnitelmassa esitetään periaatteet liiketoiminnallisen safaritoiminnan ohjaamiseksi. Moottoroitu talviaikainen luvallinen liiketoiminnallinen liikkuminen suurtunturialueella kevättalvella ei suunnitelman esitysten mukaan lisääny nykyisestä.

Suunnitelmassa veloitetaan Metsähallitusta vuosittain arvioimaan suurtunturialueen moottorikelkkasafarikiintiöiden suuruutta ja matkailuyritysten toimintaa saadun palautteen perusteella. Safariluvat voidaan peruuttaa kesken kauden yrityksiltä, jotka rikkovat lupaehtoja, ja niitä voidaan olla myöntämättä seuraavalle kaudelle. Suunnitelmassa suositellaan lisäksi valvonnan tehostamista, jotta luvatta liikkuminen alueella saataisiin minimoitua. Paliskunta suhtautuu myönteisesti omin voimin alueella – muuallakin kuin Yliperän suurtuntureilla – liikkuviin retkeilijöihin, sillä heidän ei ole koettu merkittävästi haittaavan porotaloutta. Paliskunnan mielestä ulkopaikkakuntalaisten moottorikelkkailun tulisi kuitenkin aina olla ohjattua ja luvanvaraista, ja se pitäisi rajata merkityille ja/tai ennalta sovituille kulku-urille, erityisesti suurtunturialueella. Suunnitelmassa on tämän vuoksi määritelty kulkureitit ja -ajat suurtunturialueella paliskunnan hallituksen näkemysten mukaisesti.

Saamelaisten erämaakäsitys

Nykypäivänä erämaa merkitsee suurimmalle osalle ulkopaikkakuntalaisia virkistyskäyttäjiä tietöntä, asumatonta, kohtalaisen laajaa aluetta, joka on luonnonmukaisessa tilassa. Erämaa on heille vapaa-ajan pakopaikka. Saamelainen erämaakäsitys poikkeaa tästä käsityksestä. Saamelaisille erämaa ei ole autio siinä merkityksessä, etteikö siellä toimittaisi tai sillä olisi taloudellista käyttöä. Saamelaisille ei ole olemassa alueita, joita ihminen ei käyttäisi. Saamelaisille erämaa on nykyäänkin elinkeinon harjoittamisen paikka. Perinteisten elinkeinojen harjoittamisella ei ole vain toimeentulollista merkitystä, vaan se on koko kulttuurin aineellinen ja henkinen perusta.

Saamen kielessä ei ole yhtä sanaa, joka vastaisi suomen kielen sanaa *erämaa*. Sanaa *meahcci-guovlu* käytetään tavallisesti erämaa-sanana vastikkeena. Sana *meahcci* tarkoittaa asumatonta seutua, selkosta, takamaata. Sitä voidaan käyttää myös merkityksessä metsä, ts. kasvustoa kuvailevassa merkityksessä; tosin yleisemmin käytetty termi on *vuovdi*. *Meahcci* tarkoittaa aluetta, joka ei ole välittömän asumuksen piirissä, mutta ei autio. *Meahcci*-ilmausta käytetään myös toiminnallisessa muodossa. Kun ”mennään mettään” tarkoitetaan poronhoitotöihin menemistä tai muuta luonnon käyttöä. Ilmaus tiivistää hyvin saamelaisen elämäntavan, porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen harjoittamisen kokonaisvaltaisen luonteen. ”Mettään” ei mennä vain harjoittamaan tiettyä ammattia tai tehtäviä. Siellä tehdään samanaikaisesti monta työtä. Lähes kaikki luonnossa liikkuminen on poronhoitoa Enontekiön saamelaisten keskuudessa.

Seudun käyttöaste näkyy selvästi paikannimistön rikkaudessa. Alueilla, joilla on ollut paljon käyttöä, on yksityiskohtainen saamenkielinen paikannimistö. Paikannimet kertovat alueen käyttömuodoista sekä kuvailevat yksityiskohtaisesti maaston muotoa ja kasvillisuutta.

Saamelainen luontokäsitys poikkeaa jonkin verran suomalaisesta luontokäsityksestä. Saamelaisille luontoon ja luonnon kauneuteen liittyy olennaisena määreenä sen käyttöarvo. Itkosen mukaan ”eloton luonto ja maisemat eivät lappalaista [saamelaista] sanottavasti kiinnosta sellaisinaan”.

Aikion mukaan saamelainen ”näkee maisemassa kaiken aikaa jotain elollista”. Saamelaisten suhtautuminen luontoon on kuitenkin samalla hyvin esteettistä. Lukuisat joi’ut kertovat tästä. Luonnonmytologia elää tänäkin päivänä voimakkaana saamelaisessa mielenmaisemassa, vaikka monista sen ulkoisista esiintymismuodoista on luovuttu kirkollisen käännytystyön seurauksena.

Saamelaiskulttuurin ja poronhoidon historiallinen tausta

Saamelaiskulttuuri on tutkimuksen mukaan muotoutunut alueen vanhimman tunnetun, kivikautisen, kulttuurin ja alueelle eri muuttoaaltoina saapuneiden väestöryhmien vuorovaikutuksen tuloksena. Saamen kielen ja saamelaiskulttuurin katsotaan kielentutkimuksen, arkeologian ja geenitutkimuksen perusteella eriytyneen omaksi kulttuurikseen noin 1500-luvulla eKr. Saamelaiskulttuurin elinkeinopohjan ovat muodostaneet pyyntielinkeinot ja poronhoito.

Poronhoidon alkuajankohdasta on erilaisia käsityksiä. Arkeologisten tutkimusten mukaan tunturi-saamelaiset harjoittivat jonkinasteista poronhoitoa todennäköisesti jo ensimmäisellä vuosituhannella. Poronhoidon merkitys kasvoi 1600-luvulta lähtien, jolloin myös muuttomatkat eri laidun- ja nautinta-alueiden välillä pitenevät. Pyyntielinkeinon merkitys saamelaisten elämäntavassa ja toimeentulossa säilyi porotalouden laajenemisesta huolimatta. Eri elinkeinot täydensivät ja korvasivat toisiaan, mikäli yhden elinkeinon harjoittaminen kävi kannattamattomaksi. Käsivarren erämaa-alue kuului Rounalan lapinkylän alueeseen. Lapinkylän osakkaat harjoittivat metsästystä, kalastusta ja poronhoitoa kunkin suvun tarkkaan merkityillä alueilla.

Valtioiden väliset rajankäynnit ovat muovanneet Käsivarren poronhoitoa, porosaamelaista kulttuuria ja alueen nykyisiä käyttömuotoja. Rajasulkusopimukset Norjan ja Venäjän välillä vuonna 1852 sekä Venäjän ja Ruotsin välillä vuonna 1889 katkaisivat perinteiset jutamareitit ja laidunaluejaot. Poronhoito ja saamelaiskulttuuri joutuivat sopeutumaan muuttuneisiin olosuhteisiin mm. lyhentämällä jutamismatkoja ja siirtymällä uusille alueille. 1950-luvulta lähtien hyvinvointivaltiokehitys on vaikuttanut myös saamelaiskulttuurin muutokseen. Kiinteät asumukset, koululaitos, elinkeinorakenteen muutos ja tekniset innovaatiot ovat vaikuttaneet porosaamelaiseen kulttuuriin. Muutoksista ja nykypäivän yhä lisääntyvistä muutospaineista huolimatta porosaamalainen kulttuuri on pystynyt säilyttämään meidän päiviimme asti olennaisia piirteitään, joiden varaan oma-ilmainen kulttuuri rakentuu. Poronhoito on edelleen yksi keskeisin osa tämän alueen saamelaiskulttuuria ja -identiteettiä sekä merkittävä kulttuuria ylläpitävä tekijä.

Lähtötilanteen arviointi

Hoito- ja käyttösuunnitelman lähtökohtana on erämaan tila suunnittelun käynnistyessä, ei esimerkiksi tilanne 1960-luvun alussa, jolloin moottorikelkka ei vielä ollut yleistynyt. Olemassa olevat erämaalain sallimat luonnonkäyttömuodot ja käytännöt pyritään pääsääntöisesti vahvistamaan. Suurimmat suunnitelmassa esitettävät muutos- ja parannusehdotukset liittyvät alueen vyöhykkeistämiseen, jonka avulla pyritään pitämään hallinnassa erityisesti suurtunturialueen lisääntyvä virkistyskäyttö. Suunnitelmassa esitetty vyöhykkeistäminen ei kuitenkaan merkitse huomattavia muutoksia alueen nykykäytölle. Talviaikaista maastoliikennettä ohjataan luomalla nykyistä selkeämmät pelisäännöt, ja sitä rajoitetaan ulkopaikkakuntalaisten ja kelkkasafaritoiminnan osalta hiekan nykyisestään. Lisäksi merkitään huoltoreitti välille Pihtusjärvi–Somasjärvi ja asetetaan aikarajoituksia lupien myöntämisille paliskunnan esityksestä. Vyöhykkeistämisen tärkein tehtävä on ohjata alueen käyttöä (lähinnä virkistyskäyttöä) pitkällä aikajänteellä siten, että erämaalain tavoitteet toteutuvat myös tulevaisuudessa. Vyöhykkeistäminen ei Metsähallituksen näkemyksen mukaan rajoita eikä heikennä porotalouden ja saamelaiskulttuurin asemaa alueella, päinvastoin.

Joidenkin saamelaisten mielestä poronhoidon kannalta tilanne nykyisten käyttöasteen ja käyttömuotojen puitteissa ei ole tyydyttävä, puhumattakaan jos matkailun volyymi vielä kasvaa lähitulevaisuudessa. Heidän mielestään luonnon kantokyvyn ja eri käyttömuotojen yhteensovittamiseksi tarvittaisiin hoito- ja käyttösuunnitelmassa esitettyä voimakkaampia alueen käyttöä rajoittavia toimia, kuten paikkakuntalaisten vapaan kelkkailuoikeuden rajoittamista vain urille ja liiketoiminnallisen koiravaljakkotoiminnan rajoittamista valtakunnalliselle moottorikelkkauralle. Saamelaiskäräjien mukaan kaikki liikkuminen alueella vähentää porojen laidunalaa ja johtaa jäljelle jäävien laitumien kulumiseen entisestään.

Poronhoidon harjoittamismahdollisuuksien turvaaminen

Saamelaiset hoitavat porojaan omissa suku- ja kyläyhteisöihin perustuvissa tokkakunnissaan. Yhteensä noin 30 saamelaisperheen toimeentulo tulee pääosin tai merkittävässä määrin poronhoidosta tällä alueella. Käsivarren erämaa-alueen poronhoitajat ovat saamelaisia. Poronhoitoon suorasti tai epäsuorasti vaikuttavat toimenpiteet vaikuttavat samalla myös suoraan saamelaiskulttuuriin sekä sen säilymis- ja kehittymismahdollisuuksiin.

Suunnitelmalla on pyritty turvaamaan poronhoidon harjoittamisedellytykset maaston käyttöön sekä maastoliikenteen ohjaamiseen ja rajoittamiseen vaikuttavin toimenpitein. Alueen käyttöä säätelee ja ohjaa erämaalain lisäksi myös koko joukko muita yleisiä lakeja, kuten poronhoitolaki, metsästyslaki, kalastuslaki, maastoliikennelaki ja kaivoslaki.

Poronhoito-oikeus on turvattu perustuslaissa, elinkeinolaissa ja poronhoitolaissa. Yksityiskohtaiset porotalousjärjestelyt erämaa-alueella ovat Käsivarren paliskunnan tehtävä. Alueen laiduntun kunto ja riittävyys pitkällä tähtäimellä riippuvat paljolti laidunkierrosta, poromääristä ja paimenusjärjestelystä. Näihin asioihin ei suunnitelmassa yksityiskohtaisemmin puututa, sillä ne eivät ole Metsähallituksen säädeltävissä.

Vyöhykkeistäminen: retkeily- ja virkistyskäyttö

Alueen eri käyttömuotojen yhteensopivuutta keskenään ja luonnon kantokyky huomioon ottaen on pyritty sovittamaan yhteen vyöhykkeistämällä erämaa-alue. Suunnitelman esityksillä pyritään minimoimaan saamelaisten poronhoidolle aiheutuvat maastoliikennehaitat ja torjumaan ennustetusta luontomatkailevan kasvusta koituva uhka porotaloudelle. Tämä rationaaliselta vaikuttava toimenpide ei kuitenkaan kaikkien saamelaisten mielestä ole porotalouden etujen mukaista. Heidän näkemystensä mukaan samalla, kun rajoitetaan muuta käyttöä tietyillä alueilla poronhoidon etujen nimissä, vahvistetaan toisaalla alueen virkistyskäytön edellytyksiä. Toisaalta vyöhykkeistämällä alue suunnitelman esitysten mukaisesti rajoitetaan alueen luontomatkailevan ja virkistyskäyttöä pitämällä ne mahdollisuuksien mukaan jatkossakin nykyisin käyttämillään alueilla ja reiteillä, poissa porotaloudelle tärkeiltä kevätalven vasomis- ja laidunalueilta. Vyöhykkeistämällä ei suunnitelmassa rajoiteta millään tavoin porotalouden ja luontaiselinkeinojen harjoittamista alueella, vaan muut toiminnot ovat aina alisteisia porotaloudelle – toisin sanoen niiden toiminta on sopeutettava siten, että siitä ei koidu porotaloudelle merkittävää haittaa. Suunnitelman mukaan virkistyskäytön vyöhykkeillä ei myöskään tehdä rakenteita paikkoihin, joissa niitä ei ole ennestään.

Suunnitelma mahdollistaa joidenkin virkistyskäytön rakenteiden rakentamisen retkeilyn ydin- ja ohjatun luontomatkailun vyöhykkeille, mm. pitkospuiden asentamisen Kalottireitille, etäisyysviittojen sijoittamisen tupien pihoille, tarpeellisten rantautumis- ja tulipaikkojen tekemisen Poroenon–Lätäsenon vesiretkeilyreitille sekä tupien rakentamisen vanhojen tupien ja rakennelmien yhteyteen. Mikäli rajavartiolaitokselta siirtyy kämppiä Metsähallitukselle, kämpän tulevaa käyttö-tarkoitusta ohjaa se, millä vyöhykkeellä se sijaitsee. Uusia virkistyskäytön tupia ei rakenneta täysin uusiin paikkoihin. Aktiivisella viestinnällä ohjataan suurin osa virkistyskäyttäjistä reiteille ja urille sekä lisätään alueelle tulevien luontomatkailijoiden tietämystä alueen herkästi haavoittuvasta luonnosta, saamelaiskulttuurista ja luontaiselinkeinoista. Valvonnalla pyritään varmistamaan sääntöjen noudattaminen.

Maasto- ja lentoliikenne

Kevättalven maastoliikenne on runsasta Käsivarren erämaa-alueella. Alueella olevat merkityt moottorikelkkaurat ovat vilkkaassa käytössä. Käyttäjryhmiä ovat ulkopaikkakuntalaiset moottorikelkkailijat, kelkkasafarit ja enontekiöläiset. Paikkakuntalaisilla on vapaa moottorikelkkailuoikeus kaikkialla kotikuntansa valtionmailla. Tämän vuoksi kaikki enontekiöläiset eivät pysy merkityillä urilla, eikä heiltä sitä voi edellyttääkään. Vesistöalueella saa lain mukaan kuka tahansa ajaa moottorikelkalla. Lisäksi esiintyy rikkomuksia, eli ei pysytä urilla vaikka pitäisi.

Kevättalven ajoittuva maastoliikenteen huippu on vahingollisinta porotaloudelle. Porojen ravitsemustilanne on keväällä huonoin, ja pelästyessään moottorikelkkaliikennettä porot joutuvat tarpeettomasti liikkumaan. Varsinkin kantavien vaatimien kohdalla tilanne voi olla kriittinen. Laidunhäirinnän seurauksena keskenmenojen todennäköisyys lisääntyy ja tokka saattaa hajaantua, jolloin poromiehille aiheutuu ylimääräistä työtä. Ylätunturissa ja paljakalla, Käsivarren avoimessa maastossa, kelkan urilla ei yleensä ole sanottavaa merkitystä tokkien hajoamisen suhteen, sillä lumi on siellä lähes aina tuulen kovaksi pakkaamaa tai tuulen pois pieksemää. Kelkkahurjastelijat, jotka ajavat tokkien halki, ovatkin kaikkein haitallisimpia moottorikelkkailijoita ja leimaavat helposti kaikki kelkkailijat porotalouden vihollisiksi. On kuitenkin muistettava, että paikkakuntalaiset ja vastuulliset ohjelmalveluyrittäjät eivät yleensä häiritse poroja. Ongelmana ovat lähinnä Metsähallituksen valtakunnallisen moottorikelkkauran ulkopuolella luvatta kelkkailevat ulkopaikkakuntalaiset, jotka hankikannon aikaan ja tunturialueella pääsevät kapeatelaisilla kelkoillaan sallittujen urien ulkopuolelle.

Lentoliikenne ei sekään ole haitatonta, vaikka osittain myös poromiehet itse käyttävät lentokoneita liikkeessään alueella. Lentoliikenteen melu häirintää jossain määrin porojen laidunrauhaa. Lumettomaan aikaan lentoteitse kuljetetaan alueelle paljon lisää käyttäjiä, joista osa ei tulisi lainkaan alueelle, jos ei lentoliikennettä olisi. Suurin osa lentokoneen virkistyskäyttäjistä on Poro-, Romma- ja Lätäsenolle meneviä kalastajia ja melojsia. He eivät tosin juurikaan poistu jokien välittömästä läheisyydestä, jolloin heistä ei koidu sanottavaa haittaa porotaloudelle. Tilapäiseen vesitasoliikenteeseen Metsähallitus ei voi puuttua. Helikopterin virkistyskäytöllistä liikennettä rajoitetaan suunnitelmassa siten, että Metsähallitus yksilöi laskeutumispaikat kuultuaan asiassa sidosryhmiä. Käsivarren paliskunta ei nähnyt tarpeelliseksi rajoittaa lentoliikennettä suunnitelmaa tiukemmin, sillä lentoliikenteen loppuminen alueella merkitsisi vaikeuksia myös porolinkeinoille.

Kalastus

Kalastus on yksi perinteisistä saamelaisista elinkeinoista porotalouden ja riekonpyynnin ohella. Kotitarvekalastuksen lisäksi se on entisinä aikoina paikannut myös porotalouden katovuosien tulotason menetystä.

Lätäsenon ja tunturijärvien kalastus on lisääntynyt nailonverkon sekä moottorikelkan ja moottori-veneiden käytön yleistyttyä 1950-luvulla. Tämä paikoitellen ryöstökälyksen mittasuhteet saanut toiminta johti joidenkin järvien kalakantojen jyrkkään laskuun, suorastaan romahtamiseen. Tilannetta huononsivat 1960- ja 1970-lukujen mittavat siikaistutukset alkuperältään väärällä siialla, mikä on johtanut mm. ylitieheisiin, kääpiöityneisiin siikakantoihin, paikallisen siian taantumiseen sekä monien arvokkaiden rautu- ja taimenvesien heikkenemiseen.

Nykyinen viehekalastukseen perustuva kalastusmatkailu ei ole uhka alueen järvien kalakannoille – ei edes nykyisin varsin suosittu raudun pilkintä suosituimmilla rautujärvillä, kuten Toskal-, Luohto- ja Vuomakasjärvellä, ylitä niiden tuottokykyä. Suunnitelman 1990-luvulla omaksutun käytännön mukaiset esitykset ja linjaukset parantavat tilannetta kalastuksen ja alueen kalaston osalta aikaisempiin vuosikymmeniin nähden. Eräiden saamelaisten mielestä hoito- ja käyttösuunnitelmassa ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota kalakannan säätelyyn ja elvyttämiseen vaikuttaviin toimiin. Suunnitelmassa esitetäänkin Käsivarren erämaan kalastusasioiden yksityiskohtaisempaa suunnittelua osana erillistä koko kunnan kattavaa kalaston luonnonvarasuunnitelmaa.

Kaivostoiminta

Erämaa-alueella ei kaivosvaltauksia toistaiseksi ole, mutta erämaa-alueen välittömässä läheisyydessä niitä on useita. Kaivostoiminta on eniten ympäristöhaittoja aiheuttava maankäyttömuoto. Erämaa-alueen välittömässä läheisyydessä olevat kaivosalueet vaikuttavat porotalouden harjoittamiseen kokonaisvaltaisesti. Porojen laidunalan vähetessä erämaan ulkopuolella kasvaa laidunnuspaine erämaa-alueella vastaavasti. Saamelaisten mukaan olisi ollut edullista saada Käsivarren erämaa-alueen rajauksen sisäpuolelle yhtenäinen alue Lätäsenolta Kilpisjärvelle ja Haltille asti.

8.4 Yhteenveto ja johtopäätökset

Metsähallitus noudattaa suunnittelussa kaikkia voimassa olevia lakeja ja asetuksia sekä pyrkii olemaan esityksissä oikeudenmukainen. Erämaasuunnittelun lähtökohtina ovat erämaalaki ja sen mukainen määritelmä erämaista. Metsähallitus tunnustaa saamelaisten perustuslailliset oikeudet kulttuurinsa mukaisten elinkeinojen harjoittamiseen kotiseutualueellaan. Käsivarren erämaassa korostuu saamelaiskulttuurin, porotalouden ja virkistyskäytön erilaisten intressien yhteensovittaminen. Erityisesti suurtunturialueella tarvitaan selkeitä ratkaisuja ja pelisääntöjä, jotta erämaalain tavoitteet toteutuvat ja tarpeettomilta ristiriitojen kärjistyksiltä vältytään. Käsivarren erämaa-alueella on tärkeä merkitys enontekiöläisten toimeentulossa, kulttuurissa ja virkistäytymisessä.

Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma ei merkittävästi muuta tilannetta alueen käytön ja erämaaluonteen osalta. Suunnitelman pääpaino onkin erilaisten uhkien torjumisessa ja niihin varautumisessa, jotta erämaalain päätavoitteet eli tavoiteltavat ympäristövaikutukset toteutuvat myös pitkällä tähtäimellä. Vyöhykkeistäminen on keskeisin työkalu virkistyskäytön ja luontomatkailun kanavoimisessa siten, että erämaa säilyy erämaana myös tulevaisuudessa. Suunnitelma ei aiheuta olennaisia muutoksia Enontekiön kulttuuriseen, sosiaaliseen ja terveydelliseen tilanteeseen verrattuna tilanteeseen erämaalain astuttua voimaan. Suunnitelma turvaa saamelaiskulttuurin perustana olevan porotalouden harjoittamisedellytykset, sillä se ohjaa varsin tiukasti kesäaikaista maastoliikennettä ja velvoittaa jo nykyisinkin kireän lupapolitiikan kiristämiseen tarvittaessa.

Kaiken kaikkiaan suunnitelma pyrkii säilyttämään nykyiset elinkeinot, turvaamaan niiden edellytykset ja luomaan uusia kestäviä luontomatkailumahdollisuuksia. Suunnitelma parantaa paikallistalouden edellytyksiä selkeyttämällä ja vahvistamalla Käsivarren erämaa-alueen luontomatkailun infrastruktuuria ja pelisääntöjä.

8.4.1 Seuranta ja valvonta

Hoito- ja käyttösuunnitelmassa asetetaan alueen hoidolle ja käytölle tavoitteet, periaatteet ja rajoitteet. Tärkeä osa suunnittelua on alueen nykytilan kartoittaminen, jota käyttäen voidaan paremmin arvioida tavoiteltavien ympäristövaikutusten toteutuminen. Lupakiintiöitä ja käytäntöä sekä ohjeistusta on suunnitelman esitysten mukaan tarpeen vuosittain arvioida ja tarvittaessa muuttaa mm. alueen käyttäjäryhmiltä saadun palautteen perusteella, jotta asetetut tavoitteet saavutetaan. Enontekiön neuvottelukunnalla ja Käsivarren paliskunnalla on tässä keskeinen rooli. On tärkeää, että myös paikalliset asukkaat ja muut sidosryhmät voivat osallistua suunnitelman toteutumisen seurantaan ja että heillä myös on mahdollisuus vaikuttaa suunnitelman lisäksi sen toteuttamiseen. Valvonta on olennainen osa suunnitelman esitysten toimeenpanoa ja seurantaa. Valvontaan tulee osoittaa riittävät resurssit.

8.4.2 Suunnittelun vahvistamis- ja päätöksentekoprosessin kehittäminen

Suunnitelman hyväksyttävyyttä voitaisiin parantaa lisäämällä neuvottelukunnan edustavuutta ja sen merkitystä päätöksentekoprosessissa. Neuvottelukunnassa sovittaisiin suunnitteluprosessista, suunnitelman sisällöstä ja riittävästä osallistamisjärjestelyistä. Kaikki annetut lausunnot, saatu palaute ja merkittävät muutosesitykset käsiteltäisiin aina neuvottelukunnassa, jota myös kuultaisiin viimeiseksi ennen suunnitelman vahvistamista. Neuvottelukunnassa tulisi olla edustettuina kaikki keskeiset erämaalain tavoiteltavia ympäristövaikutuksia edustavat intressitahot saman pöydän ääressä ”pelisäännöistä” yhdessä sopimassa ja niiden toteutumista arvioimassa kunnan ja saamelaiskäräjien nimeämien edustajien lisäksi – erityisesti paliskunnat ja paikalliset luontomatkailuelinkeinon harjoittajat, mikä on myös vm. tahojen 12.10.2000 Enontekiön luonnonvarasuunnittelun työryhmässä esittämä yhteinen näkemys. Tämä lisäisi neuvottelukunnan arvovaltaa, tehostaisi tiedonkulkua ja parantaisi laajasti hyväksytyjen suunnitelmien aikaansaamista. Mitään lainsäädännöllisiä esteitä neuvottelukunnan laajentamiselle ei ole.

9 Suunnitelman taloudelliset kustannusvaikutukset Metsähallitukselle

9.1 Yhteiskunnalliset toiminnot

Metsähallitus vastaa autio-, varaus- ja huoltotupien, Kalottireitin ja Lätäsenon veneilyreitit ylläpidosta ja huollosta, erämaaluonnon suojelusta, riistalaskennasta sekä suurpetojen ja uhanalaisten eläinten seurannasta. Nämä tehtävät varaustupien huoltoa lukuun ottamatta on perinteisesti kustannettu verovaroin ja niihin on osoitettu rahat valtion vuosibudjetissa. Osa yhteiskunnallisista tehtävistä, mm. riistakolmiolaskenta valtionmailla Ylä-Lapissa, ovat uusia, ja osa, kuten suurpetolaskennat, on laajentunut vuonna 1999 aikaisemmasta. Korvaussysteemin muuttuminen reviiri-perusteiseksi lisää tulevaisuudessa pesien tarkistuskustannuksia entisestään.

Yhteiskunnalliset vuotuiset tehtävät aiheuttavat kustannuksia yhteensä 371 000 markkaa [noin 62 400 €] / vuosi. Näistä kustannuksista noin 51 000 mk [8 600 €] on suoraan luonnonsuojelusta aiheutuvia kuluja ja 320 000 mk [53 800 €] virkistyskäytön kuluja. Suunnitelmassa esitetyt kertaluonteiset investoinnit aiheuttavat kustannuksia yhteensä 1 470 000 mk [247 000 €]. Näihin summiin ei sisälly uhanalaisten lajien populaatioiden inventointi- ja seurantakustannuksia.

Yhteiskunnallisiin virkistyspalveluihin, kuten autiotupien kunnostukseen sekä polttopuu- ja jätehuoltoon osoitetut määrärahat ovat kuitenkin uhkaavasti supistuneet vuonna 1999, eikä tulevaisuus näytä niiden osalta kovinkaan valoisalta, päinvastoin. Alueen virkistyskäytön ja luontomatkailun infrastruktuurin ylläpito ja kehittäminen edellyttävät yhteiskunnalta riittävää panostusta tarkoitukseen. Riittäväksi voidaan arvioida Metsähallituksen alueen varaustuvista saatavia vuotuisia tuloja vastaava summa, joka voidaan vuosittain hyödyntää em. tarkoituksiin.

9.1.1 Vuotuiset kustannukset

Yhteiskunnallisia vuotuisia kustannuksia aiheuttavat opastustoiminta, autio- ja varaustupajärjestelmän sekä Kalottireitin ja Lätäsenon–Poroenon vesiretkeilyreitit ylläpito ja kehittäminen sekä valvonta ja luonnonsuojelu. Käytännössä tämä tarkoittaa polttopuu- ja jätehuoltoa, kämppien korjauksia, reittien ja huoltourien merkitsemistä, opasteiden korjaamista, retkeilyneuvontaa Kilpisjärvellä ja Hetassa, suurpetojen ja uhanalaisten lajien seuranta sekä metsästyksen, kalastuksen ja moottorikelkkailun valvontatehtäviä alueella.

Käsivarren erämaa-alueella ja sen välittömässä läheisyydessä sijaitsevien autiotupien (19 + 3 kpl) ja varaustupien (5 kpl) sekä Lätäsenon tulipaikkojen (5 kpl) polttopuu-, kaas- ja jätehuolto sekä Kalottireitin (70 km) merkintöjen ylläpito ja talviaikaisten huoltourien (100 km) merkitseminen maksaa vuodessa noin 175 000 mk [noin 29 400 €]. Vuonna 1999 vuosittainen polttopuuntarve on 140 pino-m³ ja nestekaasua kuluu noin 60 pulloa. Tupien ja rakenteiden (kuten siltojen) vuosi- huollot ja korjaukset toteutetaan huoltokäytien yhteydessä. Ne maksavat vuodessa keskimäärin 25 000 mk [4 200 €]. Työtä kaikki nämä toimenpiteet yhteensä edellyttävät noin 0,8 henkilötyövuotta (htv).

Alueen auto- ja varaustupien peruskorjaukset maksavat 45 000 markkaa [7 560 €] kämpältä. Vuosittain peruskorjaustarve on kaksi kämppää, mikä tekee 90 000 mk [15 130 €] ja edellyttää kahden kuukauden (0,15 htv) työpanosta. Valvonta- ja opastustehtävät Kilpisjärvellä työllistävät vuodessa kolme opasta yhteensä 1,5 htv:n verran. Vuonna 1999 opastuksesta kertyy materiaali-, vuokra-, puhelin-, ym. kustannuksia 30 000 mk [5 040 €]. Opastus on järjestetty pääosin työllisyysvaroilla. Hetassa vastataan Käsivarren erämaa-aluetta koskeviin tiedusteluihin myös noin yhden henkilötyövuoden verran.

Yhden riistakolmion laskenta erämaassa maksaa noin 6 000 mk [1 000 €] / vuosi ja edellyttää viittä henkilötyöpäivää (htp). Suunnitelmassa esitetään yhden riistakolmion perustamista erämaahan. Suurpetolaskentaa Käsivarren erämaassa suoritetaan 12 htp, jotka maksavat noin 15 000 mk [2 500 €] / vuosi. Uhanalaisten lajien seuranta ja pesälaskennat työllistävät keväällä 20 työpäivää ja kesällä 20 työpäivää, eli yhteensä 0,15 htv, mikä maksaa noin 30 000 mk [5 040 €].

9.1.2 Investoinnit

Yhteiskunnallisia lisätehtäviä ja kuluja Metsähallitukselle suunnitelmassa aiheuttavat Munnikurkkion rajavartioasema, kämppien purkamiset, uusimiset ja siirrot, opastustuvan ja -taulun perustaminen Kilpisjärvelle sekä Lätäsenon uudet rakenteet ja veneilyreitit siivoaminen. Investointikohteita ovat

- Munnikurkkion rajavartioaseman rakennusten polttaminen ja purkaminen, öljysäiliöiden poiskuljettaminen ja alueen siistiminen edellyttävät mm. kaivinkonetta, pyöräkuormaajaa ja armeijan helikopteria. Kustannuksia operaatio aiheuttaa 250 000–500 000 mk [42 000–84 000 €].
- Kilpisjärven luontotuvan suunnittelu ja toteutus maksaa arviolta 2 500 000 mk [420 200 €].
- Kuonjarjoen autiotuvan korvaaminen uudella 15 + 15 hengen auto- ja varaustuvalla maksaa 650 000 mk [109 200 €].
- Kaskasjoen vanhan autiotuvan korvaaminen Kutukosken eteläisemmällä autiotuvalla maksaa 60 000 mk [10 100 €].
- Lätäsenon veneilyreitit siivousoperaatio talkootöinä yhteistyössä Pidä Lappi siistinä ry:n kanssa maksaa arviolta 20 000 mk [3 360 €].
- Erämaa-alueelle, Lätäsenon veneilyreitille rakennettavat tulipaikat maksavat 40 000 mk [noin 6 700 €] kappale, eli yhteensä 200 000 mk [33 600 €].
- Kalottireitin alkuun tarvittava opastaulu suunnittelutöineen maksaa noin 40 000 mk [6 700 €].

9.2 Liiketaloudelliset tehtävät

Vuokratupien rakentaminen ja huolto, alueen valtakunnallisten moottorikelkkaurien ylläpito, lupamaksujen perintä sekä ohjattujen luontomatkojen kehittäminen ovat Metsähallituksen liiketoimintaa, jolloin ne tulevat maksettaviksi liiketoiminnan tuotoilla eikä niiden kustannuksia ole tässä arvioitu.

10 Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman Natura-arviointi

[Valmisteltu liitettäväksi hoito- ja käyttösuunnitelman lukuun 8 Ympäristövaikutusten arviointi (Metsä-hallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 2004)]

10.1 Taustaa

Euroopan yhteisöjen neuvoston päätöksellä on vuodesta 1992 lähtien kehitetty yhtenäistä eurooppalaista ekologista verkostoa. Tämän Natura 2000 -verkoston tavoitteena on taata eurooppalaisen luonnon monimuotoisuuden säilyminen (Ympäristöministeriö 1999).

Natura 2000 -verkosto koostuu yhteisön tärkeinä pitämistä alueista, joilla on luontodirektiivin liitteessä I lueteltuja luontotyyppisiä ja liitteessä II lueteltujen lajien elinympäristöjä. Näitä alueita sanotaan SCI-alueiksi. Luontodirektiivin perusteella ehdotettujen alueiden lisäksi Natura 2000 -verkostoon on ilmoitettu lintudirektiivin säännösten mukaisesti luokiteltuja linnustonsuojelu-alueita, joita nimitetään SPA-alueiksi.

Luontodirektiivin liitteen I luontotyypeistä 69 esiintyy Suomessa. Luontodirektiiviin sisältyy myös noin 600 eliölajia, joista Suomessa tavataan noin 130 lajia. Lintudirektiivin liitteessä I on lueteltu noin 200 lajia, jotka vaativat suojelutoimia. Suomessa näistä tavataan noin 60 lintulajia.

10.2 Luontotyypit ja lajit, joiden perusteella Käsivarren erämaa-alue on otettu Natura 2000 -verkostoon

Käsivarren erämaa-alue kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkoston alpiiniseen vyöhykkeeseen. Suomen valtioneuvosto päätöksellään 20.8.1998 ehdotti Euroopan unionin komissiolle aluetta liitettäväksi Natura 2000 -suojelualueverkostoon luontodirektiivin perusteella. Euroopan unionin komissio hyväksyi alueen lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon 22.12.2003.

Käsivarren erämaa-alue (218 400 ha) on liitetty Naturaan yhtenä kokonaisuutena Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelun alueen (41 900 ha) ja Saitsijoen harjensuojelun alueen (4 600 ha) kanssa. Yhteensä Käsivarren erämaa (FI 300105) -nimisen Natura-alueen pinta-ala on noin 264 900 ha. Käsivarren erämaa -niminen Natura-alue on liitetty verkostoon SCI-alueena sen sisältämien luontodirektiivin (92/43/ETY) liitteiden I ja II määrittämien suojeltavien luontotyyppien ja lajien perusteella sekä ilmoitettu EU:lle lintudirektiivin (79/409/ETY) mukaisena SPA-alueena, koska se on linnustoltaan monipuolinen ja arvokas alue.

Käsivarren erämaan nimellä olevaa Natura-aluetta koskevassa tietokantalomakkeessa on ilmoitettu luontodirektiivin liitteen I mukaisia luontotyyppisiä 16 kappaletta. Näistä peittävydeltään yleisimmät ovat alpiiniset ja borealiset tunturikankaat (50 %), tunturikoivikot (10 %), alpiiniset ja borealiset silikaattialustan niityt (10 %), subarktiset Salix-pensaikot (10 %) ja aapasuot (7 %). Alueella esiintyy tietokantalomakkeen mukaan myös vaihtumissoita ja rantasoita, lettoja, palsa-soita, tuntureiden reheviä puronvarsisoita, kasvipeitteisiä kalkkikallioita, kasvipeitteisiä silikaattikallioita, boreaalisia luonnonmetsiä, tulvametsiä, humuspitoisia lampia ja järviä sekä alpiinisia jokia ja niiden penkereiden ruohokasvillisuutta. Lisäksi alueen suurimmat joet ovat Natura-luontotyyppinäkin merkittäviä Fennoskandian luonnontilaisia jokireittejä.

Luontotyyppioppaan (Airaksinen & Karttunen 2001) mukaan humuspitoisia järviä ja lampia (3160), joita Käsivarren erämaa -nimisellä Natura-alueella on Natura-tietokantalomakkeen mukaan 3 %, ei esiinny tunturialueella. Tätä tyyppiä saattaa kuitenkin esiintyä Natura-alueeseen kuuluvalla Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueella. Toisaalta karut kirkasvetiset järvet (3110) puuttuvat Natura-tietokantalomakkeesta Käsivarren alueelta, vaikka karuja ja kirkasvetisiä järviä Käsivarren alueella varmastikin esiintyy. Tunturialueiden vesistöjen kasvillisuutta on kartoitettu melko vähän. Tiedot perustuvat pääosin Rintasen (1982) tutkimuksiin. Järvityypeistä ja niiden esiintymisestä ei ole Ylä-Lapin luontokartoitusaineistostakaan tällä hetkellä saatavilla tarkkoja tietoja.

Alueella Natura-tietokantalomakkeen mukaan esiintyvistä luontotyypeistä EU:n erityisen tärkeiksi määrittelemiä luontotyyppejä ovat aapasuot, palsasuot, tuntureiden rehevät puronvarsisuot, boreaaliset luonnonmetsät ja tulvametsät.

Luontodirektiivin liitteen II nisäkäslajeista alueella esiintyvät naali, ahma ja saukko. Luontodirektiivin liitteen II putkilokasvilajeista alueelta tunnetaan tundrasara, lapinleinikki ja lapinkaura. Luontodirektiivin lajit on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla.

Käsivarren Natura-tietokantalomakkeessa on alueella ilmoitettu esiintyväksi 15 EU:n lintudirektiivin (79/409/ETY) liitteeseen I kuuluvaa eli erityistä suojelua vaativaa lintulajia. Näistä lajeista viisi on Suomen uhanalaisluokituksen mukaan uhanalaisia.

10.3 Suunnitelman vaikutukset niihin luontotyyppeihin ja lajeihin, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -suojelualueverkostoon

Valtioneuvoston päätös ja EU:n komission lopullinen hyväksyminen merkitsevät, että luonnonsuojelulain (1096/1996) 65 ja 66 §:ssä säädetty oikeusvaikutukset ovat tulleet alueilla noudatettaviksi. Joten mikäli tietty hanke tai suunnitelma joko yksistään taikka tarkasteltuna yhdessä muiden hankkeiden tai suunnitelmien kanssa todennäköisesti merkittävästi heikentää Natura-alueen luonnonarvoja, on hankkeen toteuttajan arvioitava vaikutukset (LsL 65 §). Viranomaisella ei saa myöntää lupaa eikä hyväksyä suunnitelmaa, jos vaikutusten arviointi- ja lausunnot osoittavat, että hanke tai suunnitelma merkittävästi heikentää Natura-alueen luonnonarvoja (LsL 66 §). Edellä mainittu luonnonsuojelulain tarkoittama merkittävän heikentämisen kynnys ja sen kohdistaminen nimenomaan alueen Natura 2000 -verkostoon liittämisen perusteena oleviin luonnonarvoihin mahdollistaa yleensä alueen tavanomaisen käyttämisen, ellei esimerkiksi luonnonsuojelulakiin perustuvasta toteuttamisesta yksittäistapauksissa muuta johdu.

Luontodirektiivin (92/43/ETY) 6. artiklan säännöksissä todetaan, että luontotyypin osalta suojelun taso on suotuisa, kun

- sen luontainen levinneisyys sekä alueet, joilla sitä esiintyy, ovat vakaat tai laajenemassa
- erityinen rakenne ja erityiset toiminnot, jotka ovat tarpeen sen säilyttämiseksi pitkällä aikavälillä, ovat olemassa ja säilyvät todennäköisesti ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa
- alueelle luonteenomaisten lajien suojelun taso on suotuisa. (Natura 2000 -alueiden – – 2000, s. 19)

Valtioneuvoston päätöksessä (Vn 20.8.1998) on kunkin Natura-alueen kohdalla yksilöity suojelun toteuttamistapa mainitsemalla laki, jonka säännöksiä noudattamalla turvataan ne luonnonarvot, joiden perusteella alue on liitetty Natura 2000 -verkostoon. Käsivarren erämaa -nimisen Natura-alueen toteuttamiskeinona on Käsivarren erämaa-alueen osalta erämaalaki (62/1991). Alueen käyttö ja hoito määräytyvät erämaalain sekä hoito- ja käyttösuunnitelman perusteella. Erämaalaisissa on määritelty tavoitteita, jotka ohjaavat alueen käyttöä, eikä Natura-päätös tuo tähän asiaan käytännössä mitään erityistä muutosta. Tämä on todettu myös em. valtioneuvoston päätöksessä (Vn 20.8.1998) esimerkiksi kalastuksen, metsästyksen ja muiden luontaiselinkeinojen osalta.

Alueen nykyinen käyttö ei vaaranna niitä luontotyyppisiä ja lajeja, joiden perusteella Käsivarren erämaa-alue on liitetty Natura 2000 -suojelualueverkostoon. Erämaalain tavoitteita toteuttavalla hoito- ja käyttösuunnitelmalla ei vaaranneta alueen luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelun tasoa. Päinvastoin, suunnitelma turvaa Natura-verkoston luontotyyppien ja lajien säilymistä jatkossakin muun muassa maastoliikenteen ohjauksella, polttopuunoton ohjauksella, asianmukaisella opastus- ja palveluvarustuksella, alueen luonnontilan seurannalla sekä valvonnalla.

Yhteenvedon voidaan todeta suunnitelman edistävän Käsivarren erämaa-alueen ja sitä kautta Käsivarren erämaa -nimisen Natura-alueen luonnonarvojen säilymistä. Suunnitelma on siten tärkeä osa eurooppalaisen Natura 2000 -suojelualueverkoston toteutumista.

Lähteet

- Airaksinen, O. & Karttunen, K. 2001: Natura 2000 -luontotyyppiopas. – 2. korjattu p. Suomen ympäristökeskus. Ympäristöopas 46. 194 s.
- Erämaalaki 62/1991.
- Euroopan neuvoston direktiivi 79/409/ETY (lintudirektiivi).
- Euroopan neuvoston direktiivi 92/43/ETY (luontodirektiivi).
- Hallikainen, V. 1998: The Finnish Wilderness Experience. – Väitöskirja. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 711. 288 s.
- Ilmailulaki 1242/2005.
- Kaivoslaki 503/1965.
- Kajala, L. 2000: Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijät kesäkuusta 1996 toukokuuhun 1997. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 125. 95 s.
- Kajala, L. & Loikkanen, T. 2000: Käsivarren erämaa-alueen luonto ja käyttö. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 123. 189 s. + 2 liitekarttaa.
- Kalastuslaki 286/1982.
- Kiinteistönmuodostamislaki 554/1995.
- Korsman ym 1997: Käsivarren alueen kallioperäkartta. – 1: 1 000 000.
- Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa 332/1955.
- Laki Metsähallituksesta 1378/2004.
- Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.
- Laki yksityisistä teistä 358/1962.
- Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 468/1994. – YVA-laki.
- Luonnonsuojelulaki 1096/1996.
- Maa-aineslaki 555/1981.
- Maastoliikennelaki 1710/1995.
- Metsälaki 1093/1996.
- Metsästyslaki 615/1993.
- Natura 2000 -alueiden suojelu ja käyttö 2000: Luontodirektiivin 92/43/ETY 6. artiklan säännökset. – Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto. 69 s.

Poronhoitolaki 848/1990.

Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki 45/2000.

Rintanen, T. 1982: Botanical lake types in Finland. – Ann. Bot. Fennici 19: 247–274.

Valmismatkalaki 1079/1994.

Vesilaki 264/1961.

Ympäristölupamenettelylaki 735/1991.

Ympäristöministeriö 1998: Ohjeet suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista.
– Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. 37 s.

— 1999: Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotus. – Suomen ympäristö 299. 111 s.

Yhteenveto kirjallisen lausuntokierroksen palautteesta

Hoito- ja käyttösuunnitelman keskeisiin linjauksiin oltiin pääsääntöisesti tyytyväisiä ja sen katsottiin täyttävän erämaalain tavoitteet. Suunnitelmaa pidettiin perusteellisesti laadittuna ja sen laatimisessa katsottiin kuullun riittävän hyvin ja laajasti eri intressitahoja, paria poikkeusta lukuun ottamatta. Suunnitelman esityksiä pidettiin selkeinä ja hyvin perusteltuina, joskin osittain liian pikkutarkkoina. Erämaan vyöhykkeistämistä suunnitelmassa esitetyllä tavalla kannatettiin laajasti ja se katsottiin hyvin perustelluksi. Paikallisten ihmisten oikeuksien turvaamista alueella riekon ansapyyntiin, kalastukseen ja keräilyyn pidettiin laajasti oikeutettuna ja suunnitelman nähtiin pääsääntöisesti turvaavan nämä oikeudet. Yleisesti oltiin sitä mieltä, että suunnitelmassa on hyvin varauduttu erilaisiin uhkiin, mutta suunnitelmaa tulisi voida tarkistaa 10–15 vuoden kuluttua, jotta mahdollisiin ongelmiin voitaisiin puuttua ajoissa. Myös valvonnan merkitystä korostettiin ja useassa kannanotossa kaivattiin Metsähallitukselta valvonnan tehostamista. Valvontaa tulisi laajentaa perinteisestä maastoliikenteen valvonnasta mm. ympäristöasioihin, kuten luonnonsuojelu- ja jätelain valvontaan. Tiedotuksen ja opastustoiminnan kehittämistä Kilpisjärvellä pidettiin erittäin tärkeänä keinona kävijöiden tavoittamiseksi sekä informoimiseksi erämaan luonnosta ja käytöstä ja alueen säännöistä. Kriittisimmin suunnitelmaan suhtautuivat Johti Sápmelaččat ry ja Enontekiön lento Oy. Myös Arktinen keskus teki runsaasti muutosehdotuksia lausunnossaan ja esitti kritiikkiä suunnitelmaa kohtaan. Enontekiön kunnanhallituksen ja Kilpisjärven kylätoimikunnan mielestä suunnitelman laatimisesta olisi ollut suotavaa pidättäytyä kokonaan, kunnes maanomistuskysymykset alueella on lopullisesti ratkaistu. Saamelaiskäräjät puolestaan toivoi suunnitelman laatimisen keskeyttämistä, kunnes Suomen hallitus on antanut lausuntonsa ns. Vihervuoren hallintomalliin pyytämistään lausunnoista.

Saamelaiskäräjien arvio suunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÁÄ'MTE'G'G
SAAMELAISKÄRÄJÄT

LAUSUNTO
27.06.2006

Dnro 400/D.a.6

Metsähallitus, erämaasuunnittelu
PL 36, 99801 Ivalo

Asia: Saamelaiskäräjien arvio Käsivarren
erämaan hoito ja käyttösuunnitelman
vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin

Saamelaiskäräjät lausuu asiakohdassa tarkoitetuksi arvioksi seuraavaa. Arvion perustana on Metsähallituksen laatima ja ympäristöministeriölle lähettämä Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma (*suunnitelma*), jota on sittemmin käsitelty saamelaiskäräjien *neuvottelussa* ympäristöministeriön kanssa 10.10.2003.

1. Oikeudelliset lähtökohdat, kestävyys ja käsitteet

Vyöhykkeistäminen

Suunnitelman esipuheen mukaan suunnitelman pysyväksi tarkoitettu päälinja eli **vyöhykkeistäminen** (s.2) perustuu suunnitelman tavoitteissa (s.10) esitetyn lainauksen mukaan erämaalain yksityiskohtaisiin perusteluihin, joiden mukaan: ”Alue voitaisiin suunnitelmassa myös jakaa käytön kannalta eri osiin.”

Saamelaiskäräjät on jo suunnitelmaa koskevissa neuvotteluissa ympäristöministeriön kanssa tuonut esille sen, että vyöhykkeistämisen perustaksi esitetystä lain 7 §:n yksityiskohtaisessa perustelussa ei sanota mitään vyöhykkeistämisestä, vaan ”alueen eri osiin” jakamisella viitataan lähinnä metsäalueiden jakamiseen hoito- ja käyttösuunnitelmassa luonnontilaisiin ja luonnonmukaisesti käsiteltäviin metsäalueisiin (ks HE 42/1990 s.13) . Käsivarren erämaa-alueella ei ole metsiä, joten näiltä osin vyöhykkeistäminen ei ole perusteltua. Muilta osin vyöhykkeistäminen ei perustu erämaalakiin perusteluineen, joten suunnitelman ”pysyväksi tarkoitettulla päälinjalla” ja suunnitelman ”tavoitteella” tältä osin ei ole suunnitelmassa väitettyä tukea laissa tai sen perusteluissa.

Lain tavoitteiden yhteensovittaminen

Erämaalain (62/1991) 1 §:n tavoitteiksi todetaan 1) alueen erämaisyyden säilyttäminen 2) saamelaiskulttuurin turvaaminen 3) luontaiselinkeinojen turvaaminen ja 4) alueen monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen (s. 10).

Suunnitelman tavoitteeksi puolestaan määritellään ”erämaalain tavoitteiden yhteensovittaminen **eri käyttäjäryhmien** kesken”. (s.10)

Suunnitelmassa tavoitteessa jätetään sanomatta lain perustelujen mukainen suunnitelman ja erämaalain päätavoite, joka on *saamelaiskäräjien* mielestä eri maankäyttömuotojen yhteensovittaminen ympäristönsuojeluun – eikä pelkästään keskenään. Erämaalain 7 §:n yksityiskohtaisten perustelujen mukaan: ”Erämaa-alueen käytön suunnittelu on ensi sijassa ympäristönsuojelun ja muiden eri maankäyttömuotojen yhteensovittamista.” Lain tärkein tavoite on 1 ja 4 §:n yksityiskohtaisten perustelujen mukaan erämaa-alueiden erämaaluonnon säilyttäminen mahdollisimman muuttumattomana ja luonnontilaisena.

Erämaalakia koskevan hallituksen esityksen pääasiallisen sisällön mukaan porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen sekä retkeilyn mahdollisuudet tulevat lain voimaan tulon myötä paranemaan tai säilyvät ainakin entisellään eli vuoden 1991 tilanteen tasolla.

Saamelaiskäräjien mielestä lähtökohdaksi asetettu toimintojen yhteensovittaminen käyttäjäryhmien kesken johtaa väistämättä siihen, että kunnalle verotuloa tuottavat toiminnot kuten matkailun ja kaivostoiminnan edistäminen, asetetaan Metsähallituksen ”osallistuvassa suunnittelussa” etusijalle ja lain päätavoitteena oleva ympäristönsuojelu jää toisarvoiseen asemaan. Käyttäjäryhmien kannalta vyöhykkeistäminen puolestaan merkitsee sitä, että parempaa verotuloa tuottaville toiminnoille varatuilla alueilla poronhoidolle välttämättömät toimintaedellytykset heikkenevät ja lakkaavat ja pelkästään saamelaisten harjoittama poronhoito joutuu väistymään näiltä alueilta lain tarkoituksen vastaisesti.

Perustuslaki ja kansainväliset sopimukset huomioon ottaen suunnitelman pitäisi *saamelaiskäräjien* mielestä johtaa päinvastaiseen tulokseen eli saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvien elinkeinojen turvaamiseen ja niiden edistämiseen. Saamelaiset ovat Suomessa alkuperäiskansa, jolla on oma kieli ja kulttuuri. Perustuslaki turvaa saamelaisille alkuperäiskansana oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) näitä seikkoja koskevan itsehallinnon perustalta saamelaisten kotiseutualueella siten kuin laissa säädetään (PL 121.4 §). Käsivarren erämaa-alue kuuluu kokonaisuudessaan saamelaisten kotiseutualueeseen. Perustuslain kulttuuri-käsite sisältää myös saamelaisten kulttuurin aineellisena perustana olevan perinteisen maankäytön kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamisen. Perustuslain tarkoituksena on turvata pysyvästi saamelaisten asema alkuperäiskansana lainsäädännön, hallinnon ja taloudellisten toimenpiteiden avulla. Julkisella vallalla on perustuslain (PL 22 §) mukainen velvollisuus huolehtia saamelaisten perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Tarvittaessa saamelaisten kulttuurimuotoa tulee perustuslain perustelujen mukaan turvata positiivisin erityistoimenpitein.

Saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen harjoittamista suojaa lisäksi saamelaisten osalta YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan ihmisoikeussopimuksen 27 artikla, joka on Suomessa voimassa laintasoisesti. Artiklan määräys edellyttää YK:n ihmisoikeuskomitean tulkinnan mukaan, että taloudelliset toimenpiteet suunnitellaan ja sopeutetaan siten, että saamelaisten elinkeinojen kuten poronhoidon taloudellinen kannattavuus säilyy. (Länsman ja muut v. Suomi, valitus no 511/1992)

Vuoden 2005 alussa voimaan tulleen Metsähallituslain (1378/2004) mukaan Metsähallituksen yhteiskunnallisena veloitteena on saamelaisten kotiseutualueella sovittaa hallinnassaan

LIITE 2. 3(16)

olevien luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojelu siten, että saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytykset turvataan (4.2 §). Säännös toteuttaa perustuslakia saamelaisten alkuperäiskansan kulttuurin harjoittamisen osalta (PL 17.3 §) Tähän perustuslakiin perustuvaan tehtävään viitaten eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi esitystä koskevassa lausunnossaan (PeVL 38/2004 vp), että saamelaisten kulttuuriin kuuluvat perinteisten elinkeinojen kuten poronhoito, kalastus ja metsästys lisäksi myös niiden nykyaikaiset soveltamismuodot.

Eräänä keinona näihin tavoitteisiin pääsemiseksi on saamelaisten osalta vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki (21/2004), joka koskee 2 §:n 1 kohdan mukaan itsenäisen ammatin tai elinkeinon harjoittamisedellytyksiä ja elinkeinon tukemista. Laki, joka koskee myös Metsähallitusta, pyrkii tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamiseen tarvittaessa *positiivisen erityiskohtelun* keinoin kuten lain 7.2 §:stä ilmenee.

Kestävyys luonnon käytössä ja käytön ohjauksessa

Kolmantena suunnitelman tavoitteena on *kestävyys erämaa-alueella*. Kestävyydellä tarkoitetaan suunnitelmassa (s. 10) sitä, että ”luonnon käytössä ja sen ohjauksessa tulee ottaa huomioon taloudelliset, sosiaaliset, ekologiset ja kulttuuriset näkökohdat.”

Saamelaiskäräjillä on vuodesta 1998 lähtien ollut yhdessä ympäristöministeriön kanssa valmisteltu ja saamelaiskäräjien hyväksymä saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma. Kestävän kehityksen kansallisesta kokonaisarviosta (2003 s. 99-100) ilmenee, että saamelainen kulttuuri on uhanalainen ekologisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti eikä kehitys ole saamelaisten osalta kulttuurisesti kestävää, jos yksikin muista kestävän kehityksen elementeistä ei toteudu.

Vuonna 2006 saamelaiskäräjien hyväksymästä saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmasta ilmenee lisäksi, että saamelaisten ja pääväestön kulttuurit perustuvat erilaisiin kestävän kehityksen lähtökohtiin. Pääväestön kulttuurissa käytetään intensiivisesti suppeita alueita, joita rakennetaan raivataan ja viljellään. Saamelaisten kulttuuri puolestaan perustuu laajojen alueiden hyödyntämiseen niiden oman vuotuisen tuoton perusteella luontoa muuttamatta. Pääväestön kulttuurissa luonnon kestävä käyttö tähtää tulevien sukupolvien tarpeiden tyydyttämiseen. Saamelaiskulttuurin harjoittaminen puolestaan edellyttää luonnon käyttöä kestävästi paliskunnan, porokylän tai muun saamelaisen paikallisyhteisön käyttöalueella sijaitsevassa järvessä, puupaikassa, hillasuolla, riekkometsällä, hirvipaikassa jne joka vuosi niin, että seuraavan vuoden elämisen edellytykset turvataan (on säästetty) luonnon tuoton kokonaisuudesta, vaikka luonnonolosuhteet olisivat tuolloin huonommatkin.

Saamelaiskäräjien mielestä suunnitelma noudattaa jossain määrin pääväestön kestävän käytön periaatteita Käsivarren erämaan alueella, joka on kuitenkin täysin soveltumaton pääväestön perinteisen kulttuurimuodon harjoittamiseen ja joka sen vuoksi on voinut olla pitkään saamelaisten kulttuurimuodon harjoittajien käytössä. Saamelaisten kestävän kehityksen edellytykset puuttuvat suunnitelmasta.

Lähtötilanteen ajankohta

Hoito- ja käyttösuunnitelman arvioiden lähtökohtana pidetään ”erämaan tilaa suunnittelun käynnistyessä” (s.97). Lähtökohta on *saamelaiskäräjien* mielestä virheellinen, koska erämaalaki tuli voimaan jo vuoden 1991 helmikuussa ja suunnittelu käynnistyi Käsivarren erämaa-alueen osalta noin vuonna 1996. Lain tarkoittamien seikkojen on tullut toteutua koko sen voimassaolon ajan, vaikka suunnitelmaa ei ole vielä (2006) vahvistettu. Esimerkiksi erämaalakia koskevan hallituksen esityksen pääasiallisen sisällön mukaan *porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen sekä retkeilyn mahdollisuuden tulevat lain voimaan tulon myötä paranemaan tai säilyvät ainakin entisellään* eli vuoden 1991 tilanteen tasolla.

Paikallinen väestö

Paikallinen käyttäjäkunta on varsin heterogeenistä niin etnisesti, kulttuurisesti, ammatillisesti kuin elämäntavallisestikin. Paikallisen väestön väljä käsite, joka käytännössä sisältää erilaisia ryhmiä Kilpisjärven norjalaisista maanomistajista ja ulkokuntalaisista koiratarhanomistajista perinteisiä elinkeinojaan harjoittaviin saamelaisiin, aiheuttaa haittaa ja vahinkoa saamelaisväestölle ja poronhoidolle, joiden edut poikkeavat eniten tai ovat ristiriidassa muun käyttäjäkunnan etujen kanssa. Käsitettä käytettäessä eri ryhmien eriävät tarpeet häviytetään ja niiden huomioon ottaminen väistetään. Erämaasuunnittelun tämä lähtökohta, joka ei tunnusta käyttäjien erilaisia oikeudellisia ja taloudellisia lähtökohtia ja erilaisia tarpeita ei voi olla niin laajasti hyväksytty kuin sen esitetään olevan.

Saamelaiskäräjien asema neuvotteluosapuolena ja seurannassa

Ristiriitaisesti saamelaiskäräjistä annetun lain 9 §:n ja Metsähallituslain 4 §:n 2 momentin kanssa saamelaiskäräjien kuulemisesta ja sen kanssa neuvottelemisesta Käsivarren erämaa- aluetta koskevissa esityksissä, suosituksissa ja suunnitelman seurannassa ei mainita mitään. Saamelaisten etuja ja oikeuksia koskevien asioiden ja elinkeinojen valvonta ja itsehallinto kuuluvat kuitenkin lain mukaan juuri saamelaiskäräjille. Suunnitelma osoittaa, että erämaalain tarkoituksena olevalle saamelaiskulttuurin turvaamiselle ei ole suunnitelmassa pantu paljoa painoa.

2. Erämaasuunnittelun epäkohtia

Yleistä

Saamelaiskäräjien arvion lähtökohtana on, että poronhoito, metsästys ja kalastus muodostavat saamelaisten kulttuurin keskeisen materiaalsen perustan, joka on lainsäädännön mukaisesti turvattava Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Tämän oikeudellisen lähtökohdan huomioon ottaminen suunnitelmassa on velvoittava suhteessa erämaasuunnittelun käytäntöihin.

Arviossa tarkastellaan saamelaisten kulttuurin turvaamisveloitteen toteutumista Metsähallituksen tavassa tulkita ja noudattaa lakia Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja

LIITE 2. 5(16)

käyttösuunnitelmassa. Tarkastelu edellyttää osin laajennetun näkökulman huomioon ottamista, jossa myös Metsähallituksen yleisiä toimintaperiaatteita ja –linjauksia on käsiteltävä siinä määrin kuin ne määrittelevät ja ohjaavat erämaasuunnittelua. Näihin toimintalinjauksiin, tulkintoihin ja arvoihin sisältyy seikkoja, jotka voivat olla ristiriidassa saamelaiden oikeuksien kanssa tai johtaa toimintamalleihin, jotka eivät tue tai haittaavat saamelaiskulttuurin materiaalistien edellytysten toteutumista.

Metsähallituksen erämaasuunnittelun perusvikana on *saamelaiskäräjien* mielestä se, että suunnittelu on lähtökohdiltaan ekologis-ekonomista, epäjuridista ja etnosentristä. Suunnittelussa on mukana lukuisia pääväestöä edustavia sidosryhmiä, joiden poliittinen painoarvo – eivätkä oikeudelliset ja ympäristöön vaikuttavat seikat - määrää pitkälle suunnitelman oikeudelliset ja kestävyteen liittyvät arviot.

Tavallisesti matkailun lisääntyminen ja kaivostoiminnan edistäminen katsotaan suunnitelmassa väistämättömäksi. Matkailun tieltä voidaan syrjäyttää yleisoikeusperustaiset, saamelaisille kulttuurisina perusoikeuksina turvatut perinteiset elinkeinot kuten poronhoito, kalastus ja metsästys sivuuttamalla niiden harjoittamisen edellytykset. Pääväestön kannalta kehitys on Käsivarren tunturipaljakoilla, joita erämaa-alueesta on kolme neljäsosaa, jokseenkin kestävää aina, koska edes alueen luonnontilan romahtaminen tai saamelaiskulttuurin häviäminen alueelta ei vaikuta tulevia sukupolvia ajatellen alueen taloudelliseen hyödyntämiseen pääväestön hyväksi kaivostoiminnan tai talvimatkailuun avulla. Matkailun edistämistä perustellaan lisäksi sillä, että elinkeinoa harjoittavat myös saamelaiset. Peruste on kestävä, koska massamatkailu ei ole osa saamelaiden alkuperäiskansan kulttuuria, vaan merkitsee saamelaisille kulttuurin menettämistä, vaikka aineellinen hyvinvointi lisääntyisikin.

Jos asiaan vaikuttava oikeudellinen arviointi tai kestävyteen vaikuttava arviointi on puuttunut aluksi Metsähallituksen valmistelemasta suunnitelmaluonnoksessa, katsotaan suunnittelukäytännössä tavallisesti riittäväksi, että huomautusten johdosta puuttuvat säännökset tai oikeuskäytäntö otetaan suunnitelmaan jälkikäteen ilman, että nämä lisäykset millään tavalla muuten vaikuttaisi suunnitelman linjoihin ja sisältöön. Tältä perustalta on erämaasuunnitelmiin rakennettu keskeiset käsitteet kuten erämaalakiin perustumaton ja matkailun saavuttamia asemia turvaava vyöhykejaotus, maastoliikennelakiin perustumaton maastoliikenneura, metsähallituslakiin ja erämaalakiin perustumaton käsite luontomatkailun kehittäminen, maastoliikennelain kanssa ristiriidassa oleva virkistyskäyttö-käsite ja lakiin perustumaton paikallisen väestön ”oikeus” maastoliikennelupaun.

Suunnittelun ongelmat lainsäädännön osalta

Erämaasuunnitelma on rakennettu lainsäädännön perustalle, joka useilta osin on 2000-luvulla muuttunut kuten Metsähallituslain ja yhdenvertaisuuslain osalta. Suunnitelman valmistumisen aikaankin voimassa ollutta lainsäädäntö on tulkittu – toisinaan virheellisesti – siten, että se tukisi esitettyjä ratkaisumalleja.

Metsähallitus korostaa etnistä neuraalisuuttaan maankäytössä (ks. s.2 ja 87) myös poronhoidon osalta, jonka kaikki harjoittajat se kuitenkin myöntää erämaa-alueella saamelaisiksi (s.84). Poronhoidon osalta siis suunnitelmassa ei tarvitsisi olla etnisesti neutraali, vaan turvata sitä

Metsähallituslain edellyttämällä tavalla saamelaisten kulttuuriin kuuluvana elinkeinona. Suunnitelmassa on jäänyt huomaamatta, että esimerkiksi porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki (45/2000) tekee jo lain tavoitteissa saamelaisten kotiseutualueella eron sekä saamelaiselinkeinojen ja laissa säädettyjen muiden luontaiselinkeinojen välillä että saamelaisten ja muiden luontaiselinkeinonharjoittajien välillä. Lain tavoitteet edellyttävät *lain mukaisissa toimenpiteissä kiinnitettäväksi erityistä huomiota saamelaisten mahdollisuuksiin ylläpitää ja kehittää kulttuurimuotoonsa kuuluvia elinkeinoja* saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten positiivisen erityiskohtelun mahdollisuus perustuu lisäksi yhdenvertaisuuslakiin kuten edellä on todettu. Yhdenvertaisuuslain lähtökohtana on puolestaan se, että positiivinen erityiskohtelu – kuten saamelaisten osalta – on tietyissä tapauksissa kuten saamelaisten pronhoidon osalta lain sallimaa.

Suunnittelukäytännön ongelmat

Metsähallitus on käyttänyt erämaasuunnitelman teossa laajaa osallistavaa käytäntöä, mikä on merkinnyt sitä, että kaikki, jotka katsovat itsensä osapuoliksi ovat voineet lausua mielipiteensä. Suunnitelma on laadittu demokraattisella päätöksellä vieden läpi ne asiat, joita enemmistö on kannattanut. Saamelaisten osuus Enontekiön väkiluvusta on viidennes. On selvää, että enemmistödemokratiassa heidän näkemyksensä ei kuulu. Suunnittelussa korostetaan, että sillä on laaja paikallinen hyväksyntä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että sillä olisi Saamelaiskäräjien ja Käsivarren paliskunnan hyväksyntää.

Saamelaisten kantaa suunnitelman ratkaisuihin on muutoinkin väheksytty. Saamelaisten edustajaksi Metsähallituksen erämaasuunnittelu ei ole lähtökohtaisesti hyväksynyt saamelaiskäräjiä, joka sitä koskevan lain mukaan edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä eikä saamelaispronhoidon osalta aina Käsivarren paliskuntaa, jolle edustus pronhoitolain mukaan kuuluu. Näiden sijasta suunnitelmassa viitataan toisinaan yksittäisten saamelaisten ja ”ei kaikkien saamelaisten” mielipiteeseen. Metsähallituksen lakisääteisiin velvollisuuksiin kuuluu kuitenkin uuden metsähallituslain 4 § 2 momentin perustelujen mukaan nimenomaan neuvottelut saamelaiskäräjien kanssa. Muu osallistava käytäntö suunnittelussa on lähinnä politiikkaa, jolla ei *saamelaiskäräjien* mielestä tulisi olla nykyisen kaltaista merkitystä suunnitelmaa laadittaessa.

Yleisessä suunnittelukäytännössä on ongelmallisinta ollut se, että osallistavasta käytännöstä huolimatta Metsähallituksella on ollut hyvin hallitseva asema suunnittelussa (Heikkilä 2000, Heikkilä 2003, Raitio 2000). Erämaasuunnittelun keskeisistä peruslähtökohdista ei ole voitu päästä yksimielisyyteen suunnitteluprosessin aikana, kuten monipuolisen käytön periaatteesta, sen vaikutuksista saamelaisten luonnon käytölle, alueen käytön priorisoinnista, eri käyttömuotojen välisistä ristiriidoista sekä käytön ja suojelun välisistä ristiriidoista erämaalain tavoitteissa. Nämä seikat ovat erittäin keskeisiä erämaasuunnitelman tavoitteiden toteutumisen kannalta, eikä niitä ole tarkasteltu myöskään itse hoito- ja käyttösuunnitelmassa, vaan suunnitelma lähtökohtainen on usein esitelty varsin ongelmattomana mallina. Käytännössä eri luonnonkäyttömuotojen välillä vallitsee keskenään varsin ristiriitaisiakin tarpeita ja etuja, joiden erittely, käsittely ja ratkaiseminen on Käsivarren erämaasuunnitelmassa jäänyt kesken.

LIITE 2. 7(16)

Saamelaiskäräjät toteaa lisäksi, ettei suunnitelmia tulisi laatia ennen kuin taustalla olevat perustavat maa- ja vesioikeuskysymykset on ratkaistu. Oikeuskanslerin esityksestä oikeusministeriölle on ”omaisuuden suojaa” koskevana kysymyksenä selvitettävänä ”mahdollinen saamelaisten omistusoikeus” sekä yksityisoikeudelliselta kannalta että ILO:n alkuperäiskansasopimuksen määräysten kannalta. (OKa K 9/1999 vp s. 45) Eduskunnan perustuslakivaliokunta on saamelaisten kotiseutualueen valtionmaata koskevassa lausunnossaan (29/2004 vp) todennut, että tutkimuksen mukaan valtion omistusoikeus on kyseenalainen (Kaisa Korpijaakko-Labba), kun taas lapinkylän osakkailla on ollut omistusoikeus veromaihinsa kuten kalavesiin, pyyntipaikkoihin ja laidunmaihin (Juhani Wirilander). Oikeusministeriössä on keväällä 2006 määrä valmistua julkisoikeudelliselta perustalta lainsäädännöllinen luonnos, jonka tarkoitus on täyttää ILO:n alkuperäiskansasopimuksen 169 vaatimukset saamelaisten maahan, veteen, luonnonvaroihin ja perinteisiin elinkeinoiniin kohdistuvien oikeuksien osalta.

YK:n ihmisoikeuskomitea, joka tulkitsee KP-sopimuksen noudattamista, on Suomea koskevissa loppupäätelmissään vuonna 2004 (17) pahoitellut sitä, että se ei ole saanut selvää vastausta saamelaisten oikeuksista alkuperäiskansana (perustuslain 17 § 3 momentti) yleissopimuksen 1 artiklan osalta. Komitea toisti huolestuneisuutensa epäonnistumisesta ratkaista kysymys saamelaisten maanomistuksesta ja niistä monista julkisista ja yksityisistä maankäyttötavoista, jotka vaikuttavat saamelaisten elinkeinoiniin – erityisesti poronhoitoon – vaarantaen näin heidän kansallisen kulttuurinsa ja elämäntapansa ja täten heidän identiteettinsä. Ihmisoikeuskomitean suosituksen 17 kohdan mukaan: ”Sopimusvaltion olisi saamen kansaan liittyen nopeasti ryhdyttävä päättäväisiin toimiin saadakseen aikaan soveliaan ratkaisun maaomistuskysymyksessä ottaen riittävällä tavalla huomioon tarpeen säilyttää saamelaisten identiteetti yleissopimuksen 27 artiklan mukaisesti. Tällä välillä sopimusvaltiota pyydetään pidättäytymästä kaikista toimista, jotka saattaisivat vaikuttaa kielteisellä tavalla ennakolta saamelaisten maaomistuskysymysten ratkaisemiseen.”

Näihin lähtökohtiin liittyen tarkastellaan seuraavassa, missä määrin saamelaisten mahdollisuudet oman kulttuurinsa harjoittamiseen ovat lain tarkoituksen mukaisesti säilyneet vai ovatko ne heikentyneet erämaalain säätämisen jälkeen ja missä määrin Käsivarren hoito- ja käyttösuunnitelma vaikuttaa saamelaisten kulttuurinturvan toteutumiseen.

3. Metsähallitusta koskevat muutokset erämaalain säätämisen jälkeen

Otsikko liittyy Metsähallituksen luonteessa, toimintaperiaatteissa ja toimintatavassa tapahtuneisiin muutoksiin erämaalain säätämisen jälkeen. Oltuaan erämaalain säätämisen aikaan Metsähallituslain (264/1991) mukainen ”valtion laitos” Metsähallitus muuttui lailla (1169/1993) valtion liikelaitokseksi vuonna 1993. Tällöin siitä muodostettiin liiketoimintayksikköpohjainen tiimiorganisaatio. Yhtiön eri tulosalueilla ja tytäryhtiöillä on oma maan kattava organisaatio ja ne ovat tulosvastuulliset. Samalla Metsähallitus-konsernin toiminta määriteltiin *monihyödyketuotannoksi*, jonka kulmakiviä ovat mm. metsätalous ja virkistyspalveluiden tuottaminen. Virkistyspalveluilla tarkoitetaan sekä yhteiskunnallisia palveluja yleisen virkistyskäytön edistämiseksi että maksullisia luontopalveluja ja luontomatkailun edistämistä.

Villi Pohjola –niminen tulosalue, sittemmin tytäryhtiöksi eriytetty, harjoittaa luontomatkailuun perustuvaa liiketoimintaa kilpaillen muiden luontomatkailua järjestävien yritysten ja paikallisten luontopalveluiden tuottajien kanssa erämaa-alueista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei Metsähallitus ole täysin neutraali toimija, vaan se ajaa samalla omia liiketaloudellisia etujaan, vaikka Ylä-Lapissa tulostavoitteita onkin mukautettu enemmän paikallisia olosuhteita vastaaviksi. Ollakseen kilpailutilanteessa neutraali, Metsähallitus muun muassa jakoi osan valtion yleisistä kalastus- ja metsästysluvista matkailuyrittäjien myytäväksi. Metsähallitus myy itse lupia väittämänsä omistajanhallinnan osana kenelle tahansa. Näin saamelaisille perusoikeutena turvattujen kalastuksen ja metsästyksen harjoittamisedellytysten toteutuminen jäi osittain riippumaan Metsähallituksen lupamyynnin määrästä ja ehdoista.

Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonhoitoalue on myös lakkautettu, mikä on samalla lakkauttanut saamelaisten kotiseutualueella aluejohtajalle aikaisemmin kuuluneen tehtävän sovittaa yhteen Metsähallituksen toiminnat ja saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittaminen. Toimivallan siirtyminen saamelaisten kotiseutualueelta Rovaniemelle ja Tikkurilaan poistaa saamelaisten kotiseutualuetta koskevista ratkaisuksista sen asiantuntemuksen, joka aikaisemmin oli Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen aluejohtajalla.

Metsähallitusta koskeva lainsäädäntö on *saamelaiskäräjien* mielestä jo rakenteellisesti heikentänyt saamelaisten kulttuurin harjoittamista erämaalain voimassaolon aikaan. Saamelaiskulttuuria koskeva Metsähallituksen turvaamisvelvoite uudessa metsähallituslaissa ei ole vielä vaikuttanut positiivisesti saamelaisten asemaan Käsivarren erämaa-alueella.

4. Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma

Maastourat

Maastoliikennelaki ei tunne metsähallituksen maastouria, jotka paitsi ohjaavat myös yleensä edistävät maastoliikennettä ilman haitasta ja vahingosta määrättävää korvausta saamelaisten elinkeinoille kuten poronhoidolle. *Saamelaiskäräjät* katsoo, että maastoliikenneurat joilla on suunnitelman mukaan sallittua koirasafaritoiminta, moottorikelkkasafaritoiminta, moottorikelkkojen testiryhmätoiminta ja rajoittamaton valtakunnallinen uralupakelkkailu ovat sopimattomia Käsivarren erämaa-alueella, jossa ne aiheuttavat ympäristöönsä laaja-alaisesta haittaa saamelaisten poronhoidolle ja heikentävät merkittävästi alueen saamelaisten poronhoitoon perustuvan kulttuurin harjoittamista.

Virkistyskäyttö ja luontomatkailu

Erämaasuunnittelun kannalta Metsähallituksen liikelaitosluonne on merkinnyt mm. sitä, että *virkestyskäytöstä* on tullut uusi suunnittelun peruslohko, jolla on keskeinen asema Metsähallituksen toiminnassa, ja jonka luonnonkäytölliset tarpeet pyritään turvaamaan. Virkestyskäyttöä ei ole mainittu erämaalain tavoitteissa, joissa mainitaan alueen monipuolisen käytön turvaaminen. Virkestyskäyttö on Metsähallituksen oma perustelematon tulkinta erämaalaista. Toinen Metsähallituksen erämaa-alueisiin liittämä käsite on *luontomatkailu*, joka on erämaalaille vieras käsite.

LIITE 2. 9(16)

Jokamiehen oikeuteen perustuvana virkistyskäytön muotona ei voida *saamelaiskäräjien* mielestä pitää esimerkiksi liikkumista luonossa moottorikelkalla, joka on maastoliikennelain (1710/1995) alaista, maanomistajan luvanvaraista toimintaa sekä paikallisen väestön että muulta tulevien osalta, mistä tarkemmin jäljempänä (luvussa Maastoliikenne). Maastoliikenne, jota erityislakina säätelee maastoliikennelaki, ei oikeudellisestikaan voine olla virkistyskäyttöä, koskapa maastoliikennelain 1 §:n tarkoituksena on muun ohella *ehkäistä haittoja, joita yleiselle virkistyskäytölle aiheutuu moottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttämisestä maastossa.*

Moottorivoimalla tapahtuva virkistyskäyttö kilpailee merkittäväällä tavalla muutenkin taloudellisen kannattavuuden ääri rajoilla toimivan poronhoidon kanssa viimeisistä erämaisista alueista, eivätkä niiden edut ole välttämättä yhteen sovitettavissa. Saamelaisporomiesten ansiotaso on pysyvästi alle EU-Suomen köyhyysrajan eli alle puolet väestön keskimääräisestä tulotasosta (KM 2001:14 s. 103). Käsivarren alueen tilattomat saamelaiset eivät voi saada tulonlisää tilansakaan tuotosta kuten alueen suomalaisväestö yleensä.

Maastoliikenteeseen perustuvaa kehitystä silmällä pitäen erämaa-alue on vyöhykkeistetty, millä järjestelyllä ei ole virkistyskäytön osalta erämaalakiin nojautuvaa perustaa. Erämaasuunnitelmassa esitetyt maastoliikenteeseen perustuvan virkistyskäytön toimintalinjaukset tulevat *saamelaiskäräjien* mielestä kärjistämään poronhoidon ja virkistyskäytön välisiä konflikteja entisestään. On selvää, että laajamittainen motorisoitu virkistyskäyttö tai koiravaljakkotoiminta eivät ole myöskään alueen erämaisyyden säilyttämisen tavoitteen mukaista toimintaa.

Erämaasuunnittelussa vallalla oleva ideologia, jonka mukaisesti *kaikkien edut pyritään turvaamaan erämaa-alueella*, johtaa virheelliseen politiikkaan pinta-alaltaan suhteellisen suppeilla erämaa-alueilla, joilla vallitsee kilpailu eri luonnonkäyttömuotojen kesken. Saamelaisten oman kulttuurin kannalta tämä merkitsee sitä, että saamelaisten luonnonkäytölliset erityistarpeet (alkuperäiskansana) alistetaan yleisten luonnonkäyttötarpeiden, kuten virkistyskäytön, alaisiksi. Lisääntyvä virkistyskäyttö yhdessä muun paikallisen väestön luonnonkäytön kanssa sekä mahdollisten muiden luonnonkäyttömuotojen kanssa kaventaa merkittävästi saamelaisten oman kulttuurin harjoittamisen mahdollisuuksia erämaa-alueella. Kyse on silloin siitä, että poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen ja sitä kautta saamelaiskulttuurin harjoittamisen mahdollisuuksia tietoisesti heikennetään. Tämä on esimerkki kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun noudattamatta jättämisestä.

Saamelaisten kulttuuriset oikeudet alkuperäiskansana *tuli suunnitelman valmistelussa ottaa erikseen huomioon lain kuten erämaalain ja KP-sopimuksen 27 artikla mukaan.* Yhdenvertaisuuslaki (21/2004), joka perustuu EU:n neuvoston kahteen direktiiviin on entisestään selkiyttänyt asiaa. Myös Metsähallitus on laatinut lain 4 §:n mukaisen yhdenvertaisuussuunnitelman. Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta lausui mietinnössään (7/2003 vp) saamelaisten asemasta yhdenvertaisuussuunnitelmassa seuraavaa: ”Erityistä huomiota tulee kiinnittää saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja saamelaiskulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen.

Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa.”

Kaiken kaikkiaan kyse ei ole ainoastaan poronhoidon tarpeista vaan samalla myös alueen luonnontilaisuuden tasosta ja erämaisyydestä. Lisääntyvä virkistyskäyttö – varsinkin kun se useimmiten tarkoittaa lisääntyntä motorisoitua tai koiravaljakolla liikkumista alueella – merkitsee sitä, että myös erämaa-alueen luonnontila ja erämaisuus kärsivät. Metsähallitus tulkitsee erämaalakia väärin sovittaessaan motorisoidun virkistyskäytön erämaiden kyseenalaistamattomaksi käyttömuodoksi. Tämä koskee niin paikallisten kuin ulkopaikkakuntalaistenkin vapaa-ajan käyttöön liittyvää maastoliikennettä.

Suunnitelman mukainen virkistyskäytön ja luontomatkaailun osuus ja merkitys verrattuna saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen harjoittamisedellytysten turvaamiseen johtaa *saamelaiskäräjien* käsityksen mukaan saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvien elinkeinojen nopeaan häviämiseen Käsivarren erämaa-alueelta.

Vyöhykejako, rakentaminen ja luovutukset

Vyöhykejaotus neljään eri vyöhykkeeseen lähtee suunnitelmassa siitä, että kaikkia tavoitteita – kuten erämaaluonnon säilyttämistä, saamelaiskulttuurin turvaamista, rakentamista ja alueiden virkistyskäyttöä – on vaikea saavuttaa koko alueella, joten alue jaetaan vyöhykkeisiin, joissa painotetaan eri toimintoja ja etuuksia.

Suunnitelman vyöhykejaotus tuntee porotalouden ydinvyöhykkeen vain Raittijärven (Kaijukan) porokylän alueella. Kova-Labban porokylä ei kuulu tähän vyöhykkeeseen vaan *luontaiselinkeinojen ja porotalouden vyöhykkeeseen*, vaikka kaikki alueen saamelaiset ovat porosaamelaisia. Ratkaisu tarkoittaa, että alueelle voidaan saamelaisten poronhoidon vahingoksi rakentaa luontaiselinkeinojen tukikohtia palvelemaan maastoliikenteeseen perustuvaa luontomatkaailua ja virkistyskäyttöä. Luontaiselinkeinotukikohtien luovuttaminen ”luontomatkaailutarkoituksiin” ei ole minkään lain mukaista. *Saamelaiskäräjien* mielestä luontaiselinkeinojen ja porotalouden vyöhykkeen perustaminen heikentää Kova-Labban porokylän poronhoitomahdollisuuksia.

Vyöhykejako suunnitelmassa tarkoittaa *saamelaiskäräjien* mielestä, että nykyinen tilanne, jossa saamelaisten perinteisten elinkeinojen taloudellisesti kannattava harjoittaminen jatkuvasti heikkenee muun maankäytön vuoksi, laillistettaisiin tämän hetken tasolla Käsivarren erämaa-alueen tietyillä vyöhykkeillä. Ratkaisu on *saamelaiskäräjien* mielestä ristiriidassa erämaalain perustelujen kanssa, joissa poronhoidon mahdollisuuksien edellytetään säilyvän vuoden 1991 tasolla tai paranevan siitä.

Metsähallituksen oman rakentamisen tulee korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun mukaan perustua lainvoimaiseen hoito- ja käyttösuunnitelmaan (KHO 23.2.2004 T 354). Metsähallitus on *saamelaiskäräjien* mielestä ristiriitaisesti erämaalain ja sen tulkinnan kanssa ja saamelaiskulttuurin harjoittajien haitaksi rakentanut ilman voimassa olevaa Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelmaa alueelle muun muassa Kobmajoen autiotuvan (1993) ja

LIITE 2. 11(16)

Hirvasvuopion autiotuvan (1998) sekä yrityskäyttöön Hirvasvuopion vuokrakämpän (1998) ja Porojärven huoltotuvan (1998).

Poronhoidon tarpeiden huomioon ottaminen

Käsivarren hoito- ja käyttösuunnitelman vaikeuksien ydin on matkailun ja poronhoidon välisessä ristiriidassa, joka on suunnitelmassa ratkaistu selkeästi matkailun hyväksi. Kun alueen kaikki poronhoitajat ovat saamelaisia, on ristiriitatilanne samalla ratkaistu Enontekiön kunnan ja sen pääväestön hyvinvoinnin ja verotulojen hyväksi Käsivarren porosaamelaisten kulttuurimuodon perustana olevan poronhoidon kustannuksella. Suunnitelmassa todetaan selkeästi, että ”porotalouden edellytyksiä ei kuitenkaan suunnitelmalla pyritä parantamaan siten, että nämä parannukset toisivat merkittäviä rajoituksia muille erämaan vakiintuneille ja lakisääteisille käyttömuodoille.” (s.87) Kun Metsähallitus on – valtion kyseenalaiseksi todetun omistusoikeuden nojalla - koko erämaalain voimassaolon ajan vuodesta 1991 vuoteen 2006 sallinut alueelle vakiintua saamelaisten perinteisiä elinkeinoja vakavasti uhkaavia käyttömuotoja, on poronhoidon asema alueella heikentynyt merkittävästi vastoin erämaalain tarkoitusta. Erämaalain perustelujen mukaan puolestaan poronhoidon aseman olisi tullut parantua tai ainakin säilyä entisellään kuten edellä on todettu. Nyt Metsähallitus on hoito- ja käyttösuunnitelmalla laillistamassa tämän erämaalain kanssa ristiriitaisen tilanteen.

Saamelaiskäräjien mielestä poronhoidon tarpeita – alueen 30 saamelaisen poronhoitajaperheen talouden turvaamiseksi – ei ole otettu huomioon eikä erämaasuunnitelmassa suhtauduta riittävän vakavasti poronhoidon maankäyttöisiin erityistarpeisiin, jotka ovat *porolaidunten laajuus, yhtenäisyys, kunto sekä laidunrauha*. Saamelaisen poronhoidon näkökulmasta nämä kriteerit tulisivat lisätä erämaan tilaa ja käytön ohjausta koskeviksi lähtökohdiksi. Poronhoitoa ei voida harjoittaa kestävästi, ellei sille turvata näitä maankäyttöisiä erityistarpeita riittävän hyvin. Jäkäläpeitteen seuranta ja poroluvun sopeuttaminen sen puitteisiin eivät riitä arviointimenetelminä. Sitä paitsi ne johtavat ja ovat johtaneet poronhoitoon, joka ei ole taloudellisesti, sosiaalisesti eikä kulttuurisesti kestävä.

Kestävän kehityksen kansallisesta kokonaisarviosta (YM, 2003 s. 99) ilmenee, että saamelaiskäräjät on laatinut ympäristöministeriön kanssa saamelaisten kestävä kehityksen ohjelman ja hyväksynyt sen (28.3.1998). Kansallisen kokonaisarvion mukaan saamelaisalueen *ekologisesti kestävä kehityksen toteutumisessa* on saamelaisista riippumattomia uhkia. Muun ohella maastoliikenteen lisääntyminen on aiheuttanut ongelmia. Matkailun toteuttaminen saamelaisalueella tapahtuu suurimmaksi osaksi ulkopuolisten matkailuyrittäjien ehdoilla. Saamelaisalueen kestävä ekologinen kehitys olisikin mahdollista toteuttaa parantamalla saamelaisten vaikutusmahdollisuuksia ja ottamalla huomioon heidän perinteisen luonnon tietämyksensä.

Taloudellisesti kestävä kehityksen toteutuminen pohjautuu kansallisen kokonaisarvion mukaan (s. 100) saamelaisten mahdollisuuksiin harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan. Saamelaisten näkökulmasta taloudellisesti kestävä poronhoidon harjoittamista vaikeuttaa poronhoidon rinnastaminen karjatalouteen velvollisuuksien, mutta ei tukitason osalta, mikä suosii suuria porokarjapaliskuntia. Porolaitumet pienenevät jatkuvasti ja laidunkierron

järjestäminen vaikeutuu, vaikka se paliskuntien suuren koon mukaan olisi muuten mahdollista. Saamelaiset eivät koe olevansa taloudellisesti turvatussa asemassa harjoittaessaan perinteisiä elinkeinojaan.

Sosiaalisesti kestävän kehityksen osalta (s. 100) saamelaiskulttuurin sidonnaisuus luontoon, elinkeinoihin ja saamelaisiin yhteisöihin tekee kulttuurista paikkasidonnaisen. Saamelaisille tulisikin turvata kotiseutualueella sellainen asema yhteiskuntajärjestelmässä, työllisyydessä ja palveluissa, että he voisivat niin halutessaan pysyä omalla alueellaan. Saamelaista kulttuuria ja perinteistä tietämystä ei kuinkaan vielä välitetä sukupolvelta toiselle esimerkiksi koulujärjestelmässä. Saamelaisten taloudellisen tilanteen huononeminen on johtanut myös saamelaisyhteisössä esiintyvän pahoinvoinnin lisääntymiseen.

Saamelainen kulttuuri sisältää kaikki ekologisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävän kehityksen ulottuvuudet (s. 100). *Kehitys ei ole saamelaisten osalta kulttuurisesti kestävää* jos yksikin näistä muista kestävän kehityksen elementeistä ei toteudu. Saamelainen kulttuuri ja siihen liittyvä perinteinen elämäntapa elävätkin kansallisen kokonaisarvion mukaan jatkuvan uhan alaisena.

Tutkimukset Suomesta ja naapurimaista osoittavat, että poronhoidon edellyttämät erämaiset alueet ovat vähentyneet merkittävästi viime vuosikymmeninä. Laidunalueiden pienenemisen ja pirstoutumisen haittavaikutusta korostaa se seikka, että porot karttavat rakennettuja alueita tai kohteita (Nellemann 1997, Nellemann & Vistnes 1999, Prestbakmo 1991, Särkelä 1988). Tämä merkitsee sitä, että olemassa olevat laitumet eivät tule tehokkaasti käytetyiksi ja laidunnuspaine kohdistuu tiettyihin alueisiin voimakkaampana kuin olisi suotuisaa. Erämaasuunnitelmassa edellytetään että poronhoito mukautuu automaattisesti kaikkiin alueelle suunniteltuihin muihin luonnonkäyttömuotoihin. Erämaiden lisääntyneen käyttöpaineen ja pienentyneen kokonaispinta-alan vuoksi poronhoidon sopeutumismahdollisuudet ovat käyneet niukoiksi. Ympäristön suunnittelussa kiinnitetään tavallisesti huomiota vain laidunten kuluneisuusasteeseen. Samanaikaisesti pitäisi kuitenkin arvioida laidunpinta-alan hävikin ja laidunrauhan menetyksen määrää ja osuutta tähän. Poronhoito on erämaa-alueita ympäröivien kylien tärkein työllistäjä ja saamelaiskulttuurin tärkein aineellinen perusta. Se on lisäksi matkailun tärkeä imagotekijä. Sen vuoksi poronhoidon luonnonperustaan (laitumien riittävyys ja kuntoon) on erämaasuunnitelmassa kohdistettava enemmän positiivisia toimia.

Maastoliikenne

Erämaasuunnitelma lähtee liikkeelle siitä, että olemassa oleva tilanne on hyvä ja pyrkii vahvistamaan olemassa olevat käyttötavat. Olemassa olevat maastoliikennekäytännöt eivät kuitenkaan ole kestävän käytön mukaisia. Erämaasuunnitelmassa vältetään ottamasta kantaa siihen mikä on elinkeinollisesti perustellun ja vapaa-ajan käytön maastoliikenteen raja. Sallimalla pitkäaikaisia maastoliikennelupia ilman rajoituksia paikalliselle väestölle maastoliikenteen volyymi pysyy olosuhteet huomioon ottaen liian korkeana. Lisäksi on huomattavaa, että valvonnan puuttuessa edes paperille kirjatut käyttöperiaatteet eivät toteudu.

LIITE 2. 13(16)

Maastoliikennelakiin liittyvässä - ja paljon toistetussa - eduskunnan lausumassa *maastoliikennelupien myöntämisen edellytyksenä paikalliselle väestölle on, **ettei se aiheuta vahinkoa ja haittaa mm. luonnolle ja muulle ympäristölle sekä luontaiselinkeinoille.*** Kuten suunnitelmastakin käy ilmi Metsähallitus on – sivuuttaen näiltä osin eduskunnan tahdon lainsäätäjänä - antanut paikalliselle väestölle talviaikaan Käsivarren erämaa-alueelle pitkäaikaisia koko kunnan alueen käsittäviä maastoliikennelupia automaattisesti ilman vahingon ja haitan selvittämisestä ja ilman ajallisia ja alueellisia rajoituksia.

Metsähallituksen käytäntö antaa matkailuyrittäjille eräänlaisia ”safarilupia” tietyn moottorikelkkamäärän käyttöön luontomatkailetoiminnassa on puhdasta liiketoimintaa. Näiltä osin maastoliikennelain toteutuminen erämaa-alueella on kokonaan viranomaistoiminnan valvonnan ulkopuolella.

Tämän vuosikymmenen alusta Käsivarren erämaa-alueen ulkopuolella olevaa Kilpisjärven kylää on rakennettu matkailua varten tavalla ja määrällä, joiden tuloksena Lapin läänin maaherra luonnehti Saananjuuren kansallismaisemaa matkailuslummiksi. Lähinnä norjalaiset ovat ostaneet alueelta kiinteistöjä – vuosina 2005-6 noin sata - päästäkseen Norjan tiukan maastoliikennelain jälkeen Suomessa vallitsevaan maastoliikenneparatiisiin ”skuterparadis” kuten Norjan lehdet asian ilmaisevat. Seuraukset tästä valtion liikelaitoksen irti laskemasta kehityksestä tulevat saamelaisten poronhoidon ja promiesperheiden talouden maksettaviksi.

Poronhoidon ja luonnontilan parantamisen kannalta niin kesä- kuin talviaikaisen maastoliikenteen haittoihin Käsivarren erämaa-alueella olisi suhtauduttava merkittävästi suuremmalla vakavuudella ja niihin olisi voitava esittää rajoituksia. Maastoliikenteen salliminen nykymuodossaan heikentää alueen erämaisyyttä, luonnontilaa ja poronhoidon sekä muiden luontaiselinkeinojen harjoittamismahdollisuutta ja sitä kautta saamelaiskulttuurin materiaalista perustaa. Tässä suhteessa Käsivarren erämaa-alueen suunnitelma on sekä erämaalain säännösten ja tavoitteiden vastainen että ristiriidassa saamelaisten oikeuksien turvaamisen kanssa.

Koiravaljakot

Saamelaiskäräjien lausunnoissa korostetaan koiravaljakoiden käytön ja koirien avulla tapahtuvan metsästyksen vahingollisuutta poronhoidolle. Koirat aiheuttavat vahinkoa talvella hajottamalla tokkia ja laukottamalla poroja. Syksyllä metsästyskoirat häiritsevät poroja parittelu- eli rykimäaikana, mikä heikentää vasatuottoa. Erityisen vahingollista on naarasporojen juoksuttaminen kevättalvella porojen kantama-aikana, koska se aiheuttaa keskenmenoja ja vasahävikkiä. Koirien haukunta valjakkojen liikkeelle lähtiessä kantaa tunturimaastossa kauas pelästyttää poroja ja lisäten siten haittavaikutusta. Poro haistaa koiran myös kaukaa. Jos poroja ollaan kuljettamassa ja siinä yhteydessä törmätään koiravaljakkoon tai muihin koiriin, ei tämä poronhoitotyö onnistu lainkaan. Toiminnan haitat poronhoidolle on todettu suunnitelmassa, mutta erämaasuunnitelman esitykset puoltavat toiminnan jatkamista sekä kaupallisena että väitettyyn yleiskäyttöön perustuvana.

Koiravaljakkotoiminta saamelaisten kotiseutualueen poronhoitoa ajatellen ei kuitenkaan *saamelaiskäräjien* mielestä täytä yleiskäyttöoikeudelle asetettua haitattomuusedellytystä. Joka

tapauksessa Metsähallituksella on mahdollisuus puuttua kaupallisiin koiravaljakkosafareihin, jolle ei ole mitään velvollisuutta myöntää lupaa.

Lentoliikenne

Lentoliikenne lentokoneella ja helikopterilla liittyy vapaa-ajanharrastuksena erityisesti kalastukseen ja metsästyksen. Helikopteriliikenne on laskeutumisen osalta luvanvaraista toimintaa. Vapaa-ajatoimintaan kuuluvasta helikopteriliikenteestä tulisi *saamelaiskäräjien* mielestä sopia paliskuntien kanssa ja pyrkiä rajoittamaan sitä. Lisäksi tulisi tarkastella keinoja millä lentokoneen käyttöön perustuvaan talviaikaiseen vapaa-ajankalastuksen voitaisiin puuttua.

Kalastus

Kalastuksella ollut ja on edelleenkin kotitarvekalastuksena erityinen merkitys Käsivarren porosaamelaisille. Mikään ei kuitenkaan turvaa heille oikeutta kalastukseen lähivesillä. Käsivarren saamelaiset ovat ns maattomia saamelaisia, joilla ei ole isojakotilaa (ks PeVL 7/1978) Tässä asemassa he eivät ole osakkaina kalastuskunnissa eivätkä osallisia kalastuksen hallintoon. Erämaasuunnitelma ei käsittele näitä seikkoja. Sen sijaan siinä tuodaan esille matkailijoiden närkästys paikallisen asukkaan verkkokalastuksesta rautujärnessä. Metsähallitus puolestaan aikoo jatkaa lain kanssa ristiriitaista maastoliikennekäytäntöään, joka on edellytyksenä talvisen virkistyskalastuksen säilymiselle ja lisääntymiselle erämaajärvillä.

Metsästy

Erämaasuunnitelmassa todetaan koirametsästyksen haitoista saamelaisporonhoidolle ja muille saamelaiselinkeinoille. Metsähallitus myy ulkokuntalaisille metsästyslupia osana väittämänsä maanomistajan oikeutta. Tässä asetelmassa saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvan metsästyksen toteutuminen on lähinnä Metsähallituksen liiketoiminnan este.

Muiden kuin paikkakuntalaisen lupametsästyksen avulla on myös täysin Metsähallituksen vallassa. Suunnitelmassa tarkoitettua koirametsästyksaluetta ei erämaa-alueella ole, vaan koirilla metsätetään koko alueella. Muiden kuin porokoirien salliminen alueella on ilmeinen epäkohta suunnitelmassa ja osaltaan heikentää saamelaiskulttuurin harjoittamisen edellytyksiä.

Kaivostoiminta

Metsähallitus suosii kaivostoimintaa myöntämällä lupia muun muassa kairauskaluston kuljettamiseen sulan maan aikana olosuhteissa, jossa toimijalla ei ole vielä valtausta. Kaivoslainsäädäntö puolestaan oikeuttaa kyseisessä tilanteessa vain jokamiehen oikeuteen perustuvan toiminnan, eikä siis kesäaikaista maastoliikennettä ja pitkäaikaista kairaus toimintaa. Vaikka suunnitelman esitystä käytännön jatkumiselle (s.76) on perusteltu ”erämaa-alueen luonnontilaisuuden ja uhanalaisten lajien turvaamisella” heikentää menettely *saamelaiskäräjien* mielestä osaltaan saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamista ilman että siihen olisi edes lainsäädännöllistä tarvetta.

LIITE 2. 15(16)

4. Yhteenveto

Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma on valmistunut Metsähallituksessa aikana, jolloin uusi Metsähallitusta koskeva laki ja eräät muut edellä mainitut lait eivät vielä olleet voimassa, joten suunnitelma ei perustu voimassa olevaan lakiin.

Yleisenä arviona Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmasta voidaan todeta, että sen perusratkaisut painottavat virheellisesti erämaalain tavoitteita. Suunnitelma sisältää suunnittelukäytännön ja suunnitelman sisällön osalta useita kohtia, jotka ovat sekä erämaalain säännösten ja tavoitteiden vastaisia että ristiriitaisia saamelaisten oikeuksien turvaamisen kanssa. Hoito- ja käyttösuunnitelma heikentää lain ja kansainvälisten sopimusten vastaisesti saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen erityisesti poronhoidon harjoittamisen edellytyksiä tilanteesta, jolloin erämaalaki tuli voimaan. Metsähallitus pyrkii kyllä retoriikan tasolla tunnustamaan saamelaisten erityisoikeudet, mutta ei ryhdy riittäviin toimenpiteisiin niiden täytäntöön panemiseksi.

Saamelaiskäräjät, saamelaisten virallisena edustajana, vastustaa suunnitelman vahvistamista tässä muodossa myös siitä syystä, että suunnitelmassa ei ole edes voitu ottaa huomioon Metsähallituslain mukaista saamelaisten kulttuurin turvaamisvelvoitetta eikä yhdenvertaisuuslain mahdollisuutta saamelaisten positiiviseen erityiskohteluun.

I varapuheenjohtaja

Anne Nuorgam

Lakimiessihteeri

Heikki J. Hyvärinen

(Lausunnosta päätti 29.6.2006 saamelaiskäräjien I varapuheenjohtaja Anne Nuorgam)

Liite: Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma 2006

Lähteet

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto 29/2004 vp hallituksen esityksestä laeiksi Pallas-Yllästunturin kansallispuistosta... (HE 169/2003 vp)

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto 38/2004 vp hallituksen esityksestä laiksi Metsähallituksesta (HE 154/2004 vp)

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 7/2003 vp

Heikkilä, Lydia (2000) Luontaiselinkeinot ja Metsähallituksen toiminta Ylä-Lapissa. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmaan liittyvä tutkimus. Metsähallitus. Rovaniemi. Moniste.

Heikkilä, Lydia (2003) Ympäristöuhka vai perustuslaillinen oikeus? – Poronhoitoa koskeva puhe ympäristönhallinnan kontekstissa. Suopajärvi & Valkonen (toim.) Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 43. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.

Ihmisoikeuskomitean loppupäätelmät 18.10. – 5.11. 2004 Suomen viidennen määräaikaisraportin johdosta.

Kestävän kehityksen kansallinen kokonaisarvio. Suomen ympäristö 623. Ympäristöministeriö. Helsinki 2003

Koli, Antti (2002) Kala tuntee veden värähtelyt. Erälehti 5/2002

Nellemann, Christian (1997) Utbygging og forstyrrelse sett i relasjon til tap av beitearealer for reinen. Reindriftens fagråd.

Prestbakmo, Hans & Skjenneberg, Svein(1991) Inngrep i reinbeiteland: Følger for rein og reindrift. Reindriftsadministrasjonen. Småskrift nr.2. Alta.

Raitio, Kaisa (2003) Ristiriidat ja valta saamelaisalueen maankäytössä ja suunnittelussa. Pro Gradu –tutkielma, Ympäristönsuojelutiede, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, Helsingin yliopisto.

Särkelä, Matti (1988) Matkailun vaikutus poron alueelliseen jakautumiseen ja laidunten kulumiseen Saariselällä. Pro gradu –työ, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos. Helsingin yliopisto.

Vistnes, Ingunn & Nellemann, Christian (1999) Tap av kalvningsland – som følge av forstyrrelse fra hyttefelt og kraftlinjer. Reindriftnytt Nr.2. Alta.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus oikeuskanslerin virkatoimista ja lain noudattamista koskevista havainnoista. Annettu vuodelta 1998. Helsinki 1999.

Ympäristöministeriön vahvistuskirje

10.1.2008

YM6/5741/2000

Metsähallitus

Viite Metsähallituksen kirjeet ympäristöministeriölle Dnro 4230/410/1999/12.12.2000,
Hänvisning 1569/623/2006/12.9.2006 ja 3613/623/2004/26.1.2007

Asia Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman
Ärende vahvistaminen

Asian valmistelu

Metsähallitus on 12.12.2000 lähettänyt ympäristöministeriölle Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vahvistettavaksi erämaalain (62/1991) 7 §:n nojalla. Metsähallituksen pyynnöstä Saamelaiskäräjät toimitti 27.6.2006 arvion hoito- ja käyttösuunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin, ja Metsähallitus lähetti arvion ministeriölle kirjeellä 12.9.2006. Lisäksi Metsähallitus on 26.1.2007 täydentänyt hoito- ja käyttösuunnitelmaa arvioinnilla suunnitelman vaikutuksista Käsivarren erämaan Natura 2000 –alueen luonnonarvoille (arvio liitetään suunnitelman lukuun 8. Ympäristövaikutusten arviointi). Muilta osin Metsähallitus ei ole täydentänyt tai muuttanut hoito- ja käyttösuunnitelmaa.

Ympäristöministeriö on erämaalakia koskevan hallituksen esityksen perustelut huomioon ottaen pyytänyt Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmasta eri ministeriöiden ja keskusvirastojen sekä Paliskuntain yhdistyksen ja Saamelaiskäräjien lausunnot. Saatujen lausuntojen mukaan suunnitelmaa on pidetty pääsääntöisesti hyvänä lähtökohtana Käsivarren erämaa-alueen hoidon ja käytön järjestämiselle. Saamelaiskäräjät sen sijaan esitti 23.3.2001 lausunnossaan, että maanomistusoikeuden sekä saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvan perinteisen käytön ja itsehallinnon ollessa selvitysvaiheessa saamelaisten kotiseutalueella hoito- ja käyttösuunnitelman vahvistamisesta tulisi luopua, kunnes selvitykset ovat valmistuneet ja niistä johtuvat mahdolliset lainmuutokset toteutuneet.

Saamelaiskäräjien arviossa 27.6.2006 Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin todetaan yhteenvetona, että "Suunnitelma sisältää suunnittelukäytännön ja suunnitelman sisällön osalta useita kohtia, jotka ovat sekä erämaalain säännösten ja tavoitteiden vastaisia että ristiriitaisia saamelaisten oikeuksien turvaamisen kanssa. Hoito- ja käyttösuunnitelma heikentää osaltaan lain ja kansainvälisten sopimusten vastaisesti saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen, erityisesti pronhoidon harjoittamisen edellytyksiä tilanteesta, jolloin erämaalaki tuli voimaan....Saamelaiskäräjät,

saamelaisten virallisena edustajana, vastustaa suunnitelman vahvistamista tässä muodossa myös siitä syystä, että suunnitelmassa ei ole edes voitu ottaa huomioon Metsähallituksen mukaista saamelaisten kulttuurin turvaamisvelvoitetta eikä yhdenvertaisuuslain mahdollisuutta saamelaisten positiiviseen erityiskohteluun."

Ympäristöministeriö on 2.10.2003 ja 20.6.2007 järjestänyt Saamelaiskäräjien kanssa saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut, joissa on käsitelty muun muassa Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa ja sen vahvistamista.

Suunnittelun keskeiset tavoitteet ja perusteet

Erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa tehdään keskeiset hoidon ja käytön linjaukset ja sovitaan yleiset toimintaperiaatteet. Suunnitelmassa ei pääsääntöisesti päätetä käytännön operatiivisista toimista; esimerkiksi toimintojen ajoittamisesta, yksittäisten käyttöoikeussopimusten tekemisestä, rakennelmien tarkasta sijainnista ja lupien määristä jne. Monet toimenpiteet vaativat tapauskohtaista harkintaa ja yksityiskohtaisempaa suunnittelua sekä niiden pohjalta tehtäviä päätöksiä. Suunnitelman lähtökohtana on ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä tilanteen säilyttäminen tai parantaminen alueella niiltä osin kuin erämaalaki antaa siihen mahdollisuuksia.

Erämaalain eduskuntakäsittelyn yhteydessä perustuslakivaliokunta lausui hoito- ja käyttösuunnitelmasta, ettei siinä olisi alueen käyttäjiä koskevia määräyksiä, vaan se koskisi pelkästään suunniteltuja viranomaistoimia. Valiokunta katsoi, että suunnitelma ei estä paikallista väestöä harjoittamasta metsästystä, kalastusta ja poronhoitoa eikä muutakaan niihin rinnastettavaa perinteistä alueen käyttömuotoa (PeVL 6/1990 vp s.1).

Metsähallitus on laatinut Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman kuullen paikallisia ja alueellisia intressiryhmiä sekä alueen käyttäjiä. Paikallisen väestön, poronhoitajien ja luontaistalouden harjoittajien oikeuksia ja heidän toimintojensa periaatteita on tarkasteltu laajasti. Valmistelussa suunnitelmaa on muokattu siten, että se mahdollisimman hyvin turvaisi Käsivarren erämaa-alueen erämaisen luonteen säilymisen sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen harjoittamisen. Niille kilpailevia maankäyttömuotoja on rajoitettu. Erämaa-alueelle on määritelty neljä käytön ja hoidon vyöhykettä (porotalouden ydinvyöhyke, ohjatun luontomatkailemisen vyöhyke, retkeily-ydinvyöhyke sekä luontaiselinkeinojen ja porotalouden vyöhyke), mutta pääosa (noin 90 %) erämaa-alueesta säilyy lähes pelkästään porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen käytössä. Vyöhykkeistäminen perustuu osittain jo ennen erämaalain säätämistä muotoutuneisiin erilaisiin käytön ja toimintojen alueisiin Käsivarressa, mutta suunnitelmassa määritellyt vyöhykkeet ensimmäistä kertaa konkreettisesti rajaavat ja ohjaavat erilaisia alueen käytön muotoja kokonaisuuden kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja siinä laajuudessa kuin se on mahdollista erämaalain mukaisessa hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Esimerkiksi porotalouden ydinvyöhykkeelle sekä luontaiselinkeinojen ja porotalouden vyöhykkeelle Metsähallitus ei suunnittele eikä rakenna uusia reittejä eikä retkeily- tai matkailukäytön rakenteita.

Erämaa-alueella on porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) mukaisia tukikohta-alueita ja poronhoitolain (848/1990) mukaisia kämppejä ja muita rakenteita. Monimuotoinen luontaiselinkeinojen harjoittaminen on kokonaisuutena osa paikallista kulttuuria. Lisäksi muun muassa rajavartiostolla ja poliisilla on alueella partiomajoja ja tukikohtia. Hoito- ja käyttösuunnitelman mukaan erämaa-alueen rajauksen sisällä ei ole yksityisten omistamia maita eikä niihin liittyviä rasiteoikeuksia.

Erityisesti matkailun ja ulkopaikkakuntalaisten virkistyskäytön osalta Metsähallitus on noudattanut pidättäytyvää linjaa. Nykyiset reitit ja rakenteet säilytetään, mutta uutta palvelu-

rustusta ei ole juurikaan tarkoitus lisätä. Ulkopaikkakuntalaisille ei myöskään ilman erityistä syytä myönnetä kesäaikaisia maastoliikennelupia. Kaikki maksullinen toiminta on pienimuotoista ja luvanvaraista. Kohdentamalla erämaa-alueen hoidon ja käytön toimenpiteet suunnitelmassa määritellyille vyöhykkeille sekä keskittämällä motorisoitu liikkuminen tietyille reiteille edistetään erämaalain tavoitteita.

Suunnittelu osana Natura 2000 -verkoston toteuttamista

Käsivarren erämaa-alue kuuluu Suomen Natura 2000 –verkostoon. Luonnonsuojelulain (1096/1996) 65 ja 66 §:ssä säädetyt oikeusvaikutukset ovat alueella voimassa. Mikäli hanke tai suunnitelma joko yksistään taikka tarkasteltuna yhdessä muiden hankkeiden tai suunnitelmien kanssa todennäköisesti merkittävästi heikentää Natura-alueen luonnonarvoja, on hankkeen toteuttajan arvioitava vaikutukset (LsL 65 §). Viranomaisen ei saa myöntää lupaa eikä hyväksyä suunnitelmaa, jos vaikutusten arviointi- ja lausuntoimenettely osoittavat, että hanke tai suunnitelma merkittävästi heikentää Natura-alueen luonnonarvoja (LsL 66 §).

Em. luonnonsuojelulain tarkoittama merkittävän heikentämisen kynnys ja sen kohdistaminen nimenomaan alueen Natura-verkostoon liittäminen perustana oleviin luonnonarvoihin mahdollistaa yleensä alueen tavanomaisen käyttämisen, ellei esimerkiksi luonnonsuojelulaikiin perustuvasta toteuttamisesta yksittäistapauksessa muuta johdu. Natura 2000 –verkostoon kuuluvan Käsivarren erämaa-alueen suojelun toteuttamiskeinona on erämaalaki. Erämaalaisissa on määritelty tavoitteet, jotka ohjaavat alueen käyttöä eikä alueen liittäminen Natura 2000 –verkostoon tuo tähän asiaan käytännössä muutosta. Tämä on todettu myös valtioneuvoston päätöksessä 20.8.1998 Suomen Natura 2000 –verkostoehdotuksen hyväksymisestä esimerkiksi kalastuksen, metsästyksen ja muiden luontaiselinkeinojen osalta.

Metsähallitus on liittänyt Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaan ympäristövaikutusten arvioinnin sekä arvion suunnitelman vaikutuksista erämaa-alueen Natura-luonnonarvoille. Niiden perusteella ympäristöministeriö katsoo, että hoito- ja käyttösuunnitelma ei aiheuta sellaisia vaikutuksia, jotka merkittävästi heikentäisivät Käsivarren erämaan Natura 2000 -alueen luonnonarvoja. Suunnitelman voidaan arvioida edistävän luonnonarvojen säilymistä ja se on tärkeä osa Natura 2000 -verkoston toteuttamista. Ministeriö toteaa kuitenkin Suomen ympäristökeskuksen lausuntoon nojaten, että Käsivarren alue on luontotyyppiensä sekä erityisesti eläin- ja kasvilajistonsa puolesta ainutlaatuisen arvokas alue Suomessa. Siksi alueella esiintyvien uhanalaisten ja EU:n luonto- ja lintudirektiivin mukaisten eliölajien seuranta- ja suojelutoimiin on tarpeen kiinnittää erityistä huomiota. Tämä on tärkeää myös ilmastonmuutoksen vaikutusten ja mahdollisesti tarvittavien toimenpiteiden arvioimiseksi.

Vahvistaminen ja jatkotoimet

Erämaalaki tähtää laajojen Lapin alkuperäisimmän ja tyypillisimmän jäljellä olevan erämaaluonnon säilyttämiseen mahdollisimman muuttumattomana. Tavoitteena on myös turvata luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin harjoittamisen luontaiset edellytykset sekä kehittää luonnon monipuolista käyttöä ja sen edellytyksiä kuten esimerkiksi alueiden retkeily- ja virkistyskäyttämömahdollisuuksia. Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma selvitysosineen on monipuolinen asiakirjakokonaisuus, joka antaa hyvän perustan erämaa-alueen hoidon ja käytön järjestämiselle. Suunnitelma edistää nykylainsäädännön sallimissa rajoissa myös ympäristöhaittojen ennaltaehkäisemistä ja saamelaiskulttuurin harjoittamisen edellytyksiä. Vaikka suunnitelma on laadittu 1990-luvun lopulla, sen voidaan katsoa lähtökohdiltaan ja ratkaisuiltaan vastaavan olennaisilta osiltaan myös tämän hetken tilannetta ja tavoitteita.

Ympäristöministeriö katsoo, että Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vahvistaminen on erämaalain tavoitteiden mukaista ja se edistää lain toimeenpanoa. Siksi ympäristöministeriö vahvistaa Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman jäljempänä mainituin huomautuksin sellaisena kuin se ilmenee Metsähallituksen viitekirjeiden (Dnro 4230/410/1999/12.12.2000, 3613/623/2004/26.1.2007) liitteistä.

Suunnitelman Luontomatkailua ja virkistyskäyttöä koskevan luvun (3.8) esityksen nro 8 sisältö on jossain määrin tulkinnanvarainen. Sen mukaan Metsähallitus voi uusia tai lisätä erilaisia tupia ja kämppiä sekä muuttaa niiden käyttötarkoitusta tietyin edellytyksin. Ympäristöministeriö katsoo, että merkittävät muutokset (esimerkiksi kokonaan uusien kämppien yms. rakentaminen) vahvistettavaan suunnitelmaan nähden on selkeyden ja toiminnan hallinnollisen läpinäkyvyyden takia syytä toteuttaa erikseen laadittavan suunnitelman nojalla, joka lähetetään ympäristöministeriölle vahvistettavaksi ja liitettäväksi osaksi Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa.

Liikennettä ja liikkumista koskevan luvun 4. maastoliikennettä koskevasta esityksestä nro 4 ministeriö toteaa, että mahdollisista uusista reiteistä, joista Metsähallitus neuvottelisi paikallisten tahojen kanssa, on niinkään syytä laatia erillissuunnitelma ympäristöministeriön vahvistettavaksi. Lisäksi on tärkeätä, että poronhoitoon liittyvä porojen laiduntamisen rytmikka otetaan huomioon esimerkiksi maastoliikenteen luvista päätettäessä. Maastoliikenteen sekä luonnonvarojen käytön ohjauksessa ja valvonnassa erämaa-alueella on kokonaisuutena merkittäviä haasteita, joita ei voida ratkaista pelkästään erämaalain mukaisen hoito- ja käyttösuunnitelman nojalla. Muun muassa tarvetta lieventää virallisen maastoliikennereitin "joutamatammuutta" esimerkiksi reitin siirtämisen tai väliaikaisen katkaisemisen osalta on tarkasteltava uuden maastoliikennelain valmistelun yhteydessä.

Kaivostoimintaa koskevasta luvusta (3.6) ympäristöministeriö toteaa, että erämaalaki asettaa mahdollisen kaivostoiminnan aloittamisen erityisen harkinnan piiriin, koska kaivostoiminnalta edellytetään valtioneuvoston lupaa. Koska Käsivarren erämaa-alue kuuluu myös Natura 2000 –verkostoon, on kaivoslain (503/1965) 71 §:n mukaan kaivoslain mukaista lupasia ratkaistaessa ja muuta viranomaispäätöstä tehtäessä sekä muutoin kaivoslain mukaista toimenpidettä suoritettaessa noudatettava luonnonsuojelulain Natura 2000 -alueita koskevia säännöksiä.

Käyttöoikeuksien vuokrausta ja luovutusta koskevan luvun 5. periaatteet ja esitykset edistävät erämaalain tarkoitusta. Metsähallituksen Luontopalveluiden toiminnot erämaassa ovat yhteiskunnallisia palveluita ja osin viranomaistehtäviä, mutta eivät liiketoimintaa. Luontopalveluiden hoidossa olevat autio- ja varaustuvat ovat retkeilijöiden käytössä ja myös matkailuyrittäjät voivat varata varaustupia asiakkailleen. Lisäksi Metsähallituksella on Käsivarren erämaa-alueella ohjelmapalveluiden tukikohtana käytettäväksi tarkoitettuja, ns. isännöityjä eräkämppejä. Koska erämaa-alueelle ei myönnetä omien tukikohtien tekoon oikeutta muille kuin luontaistalouden harjoittajille, ministeriö toteaa, että kyseisten Metsähallituksen isännöityjen kämppien tulee olla kaikkien yrittäjien vapaasti ja läpinäkyvästi vuokrattavissa. Lisäksi ministeriö toteaa, että Metsähallituksen ja luontomatkailuyrittäjien välisten käyttöoikeussopimusten teossa on tarpeen pyrkiä mahdollisimman yhdenmukaiseen menettelyyn eri erämaa-alueilla.

Viitaten puolustusministeriön lausuntoon ympäristöministeriö toteaa, että suunnitelmassa ei tarkemmin selvitetä puolustusvoimien harjoitus- ja valvontatehtäviä sekä mahdollisia tarpeita esimerkiksi maastossa liikkumisen ja puolustusvalmiuden ylläpitämiseen tarvittavien rakenteiden osalta. Erämaalaki ei kuitenkaan rajoita tällaista toimintaa erämaa-alueilla. Erämaalain 4 §:n 1 momentin mukaisesta erämaa-alueeseen kuuluvan valtion omistaman maa-alueen tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttamiskiellosta poiketen voidaan ao. py-

kälän 2 momentin nojalla luovuttaa alue ilman lupaa sellaista hanketta varten, joka on tarpeen puolustusvalmiuden ja rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta.

Ympäristöministeriö painottaa Käsivarren erämaa-alueen hoidon ja käytön toimeenpanossa valvonnan ja vaikutusten arvioinnin sekä niiden pohjalta tehtävien toimenpiteiden merkitystä muun muassa Saamelaiskäräjien arviossaan esittämien haittatekijöiden vähentämiseksi. Ministeriö kiinnittää erityisesti huomiota poronhoidon maankäyttöllisiin erityistarpeisiin, jotka ovat saamelaiskulttuurin harjoittamisedellytysten kannalta keskeisiä Käsivarressa. Esimerkiksi harkittaessa luontomatkailutoiminnan tarjonnan laatua ja määrää sekä siihen liittyviä lupia ja käyttöoikeussopimuksia on poronhoidon näkökohdat otettava erityisesti huomioon.

Ympäristöministeriö voi perustellusta syystä hyväksyä mahdolliset erämaalain tarkoitusta edistävät hoito- ja käyttösuunnitelman muutosesitykset, jos lainsäädännölliset tai alueiden hallintaan ja käyttöön liittyvät perusteet muuttuvat muista kuin erämaalaista johtuvista syistä, taikka tapahtunut kehitys muutoin antaa aihetta suunnitelman tarkistamiseen. Esimerkiksi ilmastonmuutos voi aiheuttaa ilmiöitä ja vaikutuksia, joiden takia hoito- ja käyttösuunnitelmaa saattaa olla tarpeen joiltakin osin muuttaa tai tarkistaa. Ympäristöministeriö lähettää suunnitelmasta aikaisemmin saamansa lausunnot Metsähallitukselle tiedoksi ja soveltuvin osin huomioon otettavaksi Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa toteutettaessa.

Ympäristöministeri

Kimmo Tiilikainen

Luonnonsuojeluvalvoja

Pekka Salminen

TIEDOKSI:

Lapin ympäristökeskus
Enontekiön kunta
Saamelaiskäräjät
Käsivarren paliskunta
Lapin luonnonsuojelupiiri

LIITTEENÄ: valitusosoitus

Vuodesta 2006 alkaen ilmestyneet Metsähallituksen C-sarjan julkaisut

- No 1 Metsähallitus 2006: Kurjenrahkan kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 68 s.
- No 2 Metsähallitus 2006: Syötteen kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 61 s.
- No 3 Metsähallitus 2006: Parikkalan Siikalahden hoito- ja käyttösuunnitelma. 169 s.
- No 4 Metsähallitus 2006: Koitajoen Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 77 s.
- No 5 Metsähallitus 2006: Mietoistenlahden hoito- ja käyttösuunnitelma. 92 s.
- No 6 Metsähallitus 2006: Levanevan hoito- ja käyttösuunnitelma. 66 s. (verkkojulkaisu)
- No 7 Metsähallitus 2006: Joutsenaavan–Kaita-aavan hoito- ja käyttösuunnitelma. 48 s. (verkkojulkaisu)
- No 8 Metsähallitus 2006: Luiron soiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 54 s. (verkkojulkaisu)
- No 9 Metsähallitus 2006: Näätävuoman–Sotkavuoman hoito- ja käyttösuunnitelma. 48 s. (verkkojulkaisu)
- No 10 Metsähallitus 2006: Teuravuoman–Kivijärvenuoman hoito- ja käyttösuunnitelma. 50 s. (verkkojulkaisu)
- No 11 Metsähallitus 2006: Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma. 51 s. (verkkojulkaisu)
- No 12 Metsähallitus 2006: Hossan retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 58 s.
- No 13 Metsähallitus 2006: Omenajärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 64 s. (verkkojulkaisu)
- No 14 Metsähallitus 2006: Koskeljärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 79 s.
- No 15 Metsähallitus 2006: Haukisuon–Härkäsuon–Kukkonevan Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 63 s. (verkkojulkaisu)
- No 16 Metsähallitus 2007: Olvassuon Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 71 s.
- No 17 Metsähallitus 2007: Litokairan Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 81 s.
- No 18 Metsähallitus 2007: Iso Tilansuo–Housusuon Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 41 s.
- No 19 Metsähallitus 2006: Nuuksion kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 123 s.
- No 20 Metsähallitus 2007: Salamajärven suojelualuekokonaisuuden hoito- ja käyttösuunnitelma 2006–2015. 131 s.
- No 21 Metsähallitus 2007: Älänteen Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 60 s. (verkkojulkaisu)
- No 22 Metsähallitus 2007: Venenevan–Pelson Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 50 s. (verkkojulkaisu)
- No 23 Metsähallitus 2007: Kermajärven rantojensuojeluohjelma-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 35 s. (verkkojulkaisu)

- No 24 Metsähallitus 2007: Siikavaaran hoito- ja käyttösuunnitelma. 50 s. (verkkojulkaisu)
- No 25 Metsähallitus 2007: Jämäsvaaran virkistysmetsän hoito- ja käyttösuunnitelma. 47 s. (verkkojulkaisu)
- No 26 Metsähallitus 2007: Oukkulanlahden Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 71 s. (verkkojulkaisu)
- No 27 Metsähallitus 2007: Otajärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 84 s.
- No 28 Metsähallitus 2007: Kansanneva–Kurkineva–Muurainsuon, Kinkerisaarennevan ja Itämäki–Eteläjoen hoito- ja käyttösuunnitelma 2006–2015. 45 s. (verkkojulkaisu)
- No 29 Metsähallitus 2007: Medvastön–Stormossenin alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 81 s.
- No 30 Metsähallitus 2007: Pyhä–Luoston kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 129 s.
- No 31 Metsähallitus 2007: Petkeljärvi–Putkelanharjun ja Puohtiinsuon Natura 2000 -alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 101 s.
- No 32 Metsähallitus 2007: Hiidenportin kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 61 s.
- No 33 Hokkanen, M. & Kanerva, T. 2007: Saltfjärdenin luonnonhoidon ja rakenteiden toimenpidesuunnitelma. 33 s. (verkkojulkaisu)
- No 34 Pirkanmaan ympäristökeskus & Metsähallitus 2007: Ekojärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 68 s. (verkkojulkaisu)
- No 35 Metsähallitus 2008: Viklinrimmen Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 49 s. (verkkojulkaisu)
- No 36 Metsähallitus 2008: Pallas–Yllästunturin kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 198 s.
- No 37 Metsähallitus 2008: Rokuan kansallispuiston ja valtion omistamien Natura-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 60 s.

ISSN 1796-2943
ISBN 978-952-446-604-2 (nidottu)
ISBN 978-952-446-605-9 (pdf)

Julkaisua voi tilata osoitteella:

Metsähallitus
Asiakaspalvelut
PL 36
99801 IVALO
natureinfo@metsa.fi
www.metsa.fi

Puhelin: 0205 64 7702

Julkaisu on luettavissa osoitteessa:

www.metsa.fi/hks